

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI BİLANÇOSU

2005 İZLEME RAPORU

Baskın Oran

Institut kurde de Paris

Mart, 2006

Türkiye İnsan Hakları Bilançosu

2005 İzleme Raporu

TESEV Yayınları

ISBN: 975-8112-73-2

Kapak Tasarım

Murat Özgül, Myra

Grafik Uygulama

Myra

Basım Yeri

Sena Ofset

0212 613 38 46

Bu kitabın hakları saklıdır. Kitabın hiçbir bölümü Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan, hiçbir elektronik ve mekanik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vd.) çoğaltılamaz.

Copyright © Mart 2006

TESEV

Bankalar Cad. No: 2 Kat: 3

Minerva Han, Karaköy 34425 İstanbul

Tel: +90-212-292 89 03 PBX

Faks: +90-212-292 90 46

info@tesev.org.tr

www.tesev.org.tr

Bu kitapta yer alan görüşler yazarlara aittir ve bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle bire bir örtüşmeyebilir.

Bu kitabın yayımlanması ve tanıtılmasındaki katkılarından ötürü Açık Toplum Enstitüsü – Türkiye'ye ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkürü borç biliriz.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI BİLANÇOSU

2005 İZLEME RAPORU

Baskın Oran

Institut kurde de Paris

TESEV
YAYINLARI

DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI

İÇİNDEKİLER	
SUNUŞ	9
RAPOR HAKKINDA	11
GİRİŞ: TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE HAKLAR MÜCADELESİ KAVRAMI VE GELİŞİMİ	13
A. İnsan Haklarını Anlamamak	13
B. “Milli Güvenlik” ve “Kutsal Devlet” Saplantıları	14
C. Tarihsel Süreçte İnsan Hakları ve Sınıf Mücadeleleri	16
Devlete (Kral’a) Karşı Aristokrasi	16
Devlete (Aristokrasiye) Karşı Burjuvazi	17
Devlete (Burjuvaziye) Karşı Emekçiler	17
Kuzey’e (Gelişmiş Ülkelere) Karşı Güney (Azgelişmiş Ülkeler)	18
D. Günümüz Dünyasında ve Türkiye’de İnsan Haklarının Odağı: Birey	18
BİRİNCİ BÖLÜM: DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ	21
A. Dünyada Durum	21
1) Genel Gelişme ve Terim	21
2) İnsan Haklarının Belgelerde Gelişimi	22
a) BM Örgütünden Öncesi	22
1215 Magna Carta’dan, 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesine	22
b) BM Örgütünden Sonrası	26
BM İnsan Hakları Belgeleri	27
Avrupa Konseyi İnsan Hakları Belgeleri	28
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı/Teşkilatı (AGİK/AGİT)	
Belgelerinden Uluslararası Ceza Mahkemesine	28
B. Osmanlı’da ve Türkiye’de Durum	30
1) Genel Gelişme	30
2) İnsan Haklarının Belgelerde Gelişimi	31
Sened-i İttifak	31
Tanzimat Fermanı	32
Islahat Fermanı	33
Kanun-ı Esasi	33
Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1921)	34
Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1924)	35
1961 Anayasası	36
1982 Anayasası	37
AB Uyum Reformları	38

İKİNCİ BÖLÜM: 2005 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE	41
A. Dünyanın Durumu	41
B. Türkiye'nin Durumu	42
1) Küreselleşmenin Etkileri: "Öteki"ye Tepki	43
Yabancılara Taşınmaz Satışı	43
Misyonerler, "Sabetaycılar" ve Gayrimüslimler	45
2) PKK Terörünün Etkisi	46
3) Etkiler Sonucu 2005'te Ortam	48
a) Etnik Nitelikli Türk Milliyetçiliğinin Yükselişi:	48
b) Derin Devletin Tekrar Baş Göstermesi:	49
c) Yargının tutumu:	50
4) Uygulanma Arifesinde Türk Ceza Kanunu	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 2005 YILI TÜRKİYESİNDE İNSAN HAKLARININ DURUMU	58
A. Adalet ve Emniyet Mekanizmalarının Durumu	58
1) Emniyet	58
2) Adalet	59
Görevden Çıkartılan Yargıç ve Savcılar	59
Yargıtay Genel Sekreter Yardımcısı Ercan Yalçınkaya Meselesi	59
Yüksekova Çetesinin Aklanması	60
Rektör Yücel Aşkın'ın Tutukluluğu	60
Pamuk Davasında "Kurtuluş" Formülü	60
Zamanaşımına Sebep Olan Savcının Cezası	61
Yargıtay Başkan Vekilinin "Yüzde 98'i Müslüman Türkiye" Hakkındaki Düşüncesi	62
B. Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulunun "Azınlık Raporu"	62
C. Din, İnanç, Dil, Kimlik	63
Misyonerlik "Suçu"	63
"Evrin Teorisini Anlatmak Suçu"	65
Türban Konusu: AİHM ve Danıştay Kararları	65
Türkçeden Gayri Dillerde Saz, Söz ve Raks	67
İsimler ve Kimlik	69
En Zor İş: Türkiye'de Antimilitarist ve Vicdanî Retçi Olmak	70
D. Gayrimüslimlerin Azınlık Hakları	72
Yine, 1936 Beyannamesi	72
Kimi Umutlar	74

E. Davalar Fıyvası	75
Yargıtay'ın İki Zıt "İslamcı İfade Özgürlüğü" Kararı	75
Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü: "Sözde Vatandaş" Olayı ve Linç Girişimleri	77
Osmanlı Ermenileri Konferansı	79
Sanat Yargı Önünde: Başbakan Erdoğan'ın Karikatür Davaları	80
Meşhur Davalar Dizisi: "Türklüğe/Devletin Kurumlarına Hakaret" (301, 216)	
ve "Yargıya Müdahale (288)	83
301 ve 216 Dışındaki İfade Özgürlüğü Olayları ve Davaları	88
Bir Yandan Yargı Önünde, Diğer Yandan Hükümet Düzeyinde: Alt ve Üst Kimlik Kavramları	89
F. İşkence, Derin Devlet, Faili Meçhul	90
G. Uluslararası Mahkemeler ve Örgütler	93
SONUÇ	95

Institut kurde de Paris

SUNUŞ

Avrupa Birliği müzakere süreci çerçevesinde demokratikleşme çabaları sürerken, Türkiye bu hızlı değişim sürecinin yüzeye çıkardığı zihniyetle de yüzleşiyor. Demokratikleşme adımlarının aynı zamanda insan haklarına yönelik toplumsal taleplerden kaynaklandığı ve bu doğrultuda yeni talepler de ürettiği düşünülürse; bu süreçte en kritik olgulardan biri toplumsal taleplerle kamu idaresinin yaklaşımı arasındaki mesafenin ülkenin bütün siyasi meselelerini daha kırılğan hale getirme potansiyeli taşıması.

Dolayısıyla demokratikleşmenin sadece hukuksal bir yeni görünümü ima etmediği, kamu otoritesi ile toplum arasındaki ilişkinin radikal biçimde değişimini gerektirdiği açık. Diğer taraftan yasaların değişiminin bile hiç de kolay olmadığı ve olmayacağı anlaşılıyor... Dahası siyasi irade sonucu ağır aksak da olsa yenilenen yasalar, henüz değişmemiş, değişmeye direnen kurumsal zihniyet nedeniyle amaçlarının çok ötesinde uygulamalara neden olabilmekte.

Devletin kurumsal yapısının insan hakları alanındaki söz konusu değişimi nasıl karşıladığı, değişimin getirdiği zihniyet farklılaşmasına ne denli uyum sağlayabildiği, yapılan reformların birer toplumsal gerçeklik haline gelip gelemeyeceğini de belirleyecek. Tüm bunlardan hareketle, TESEV Demokratikleşme Programı bünyesinde Türkiye'nin insan hakları alanındaki performansını bundan böyle yıllık bazda izlemeyi ve değerlendirmeyi kararlaştırdık. Elinizdeki Raporu bu dizinin ilk ürünü olarak sunuyoruz.

Yaşananların yıllık bilanço mantığı içinde derlenmesi çelişkili uygulamaları gözler önüne sererken, hem anlamaya yönelik gerçekçi bir tablonun ortaya konmasını sağlayacak, hem de değişim adımlarının hangi yönde ilerlemesi gerektiğine işaret edecektir. Söz konusu raporların ülkemizin demokratikleşmesi açısından uyarıcı ve öğretici olacağını umuyoruz...

Etyen Mahçupyan
TESEV

RAPOR HAKKINDA

Baskın Oran

Bu metnin diğer insan hakları raporlarından değişik niteliği, bundan sonra bu konuda her yıl çıkacak TESEV raporlarının ilki oluşundan geliyor:

İnsan haklarının ne olduğunu yeni yeni öğrenen bir ülkede yaşıyoruz. İlk rapor olduğu için en başa özet ama kapsayıcı bir teorik bölüm koyarak kavramları açıklığa kavuşturmak lazımdı. Ayrıca, çok kısa olarak da olsa, dünyada ve Türkiye’de insan haklarının tarihsel gelişimini bir kısa-metraj halinde vermek gerekliydi. Bu olmaksızın, devam edecek bu dizinin anlamı daha sınırlı olacaktı. Bundan sonraki TESEV raporlarında artık yalnızca ait oldukları yıla ilişkin gelişmeler konu edilecek.

Yani bu Rapor, bu haliyle, İHD, TİHV, Mazlum-Der, BİANET, Antenna, vd. gibi sivil toplum örgütlerinin (STÖ) hazırladıkları yıllık raporlardan hem eksik, hem fazla.

Eksik, çünkü en az 4 gündelik gazetenin ve internetin taranmasıyla hazırlandığı halde, ekip çalışması yapan bu STÖ’ler gibi Türkiye’deki bütün insan hakları ihlallerine el atma iddiası yok. Bu raporlar kadar ayrıntılı olması hem mümkün değil, hem de işlevi bu değil. Dolayısıyla, onlarla “birlikte” okunması uygun olacaktır.

Fazla, çünkü olayları geniş ve izahlı bir istatistiksel yaklaşımın ötesine geçerek kavramlarla, tartışmalarla, tarihsel geçmişle ve tahlillerle karıştırarak veriyor. Ormanı helikopterden görmek istiyor. Yapılacak daha derin araştırmaları mümkün kılmak için bolca dipnot veren bir tür “makro rapor” olmayı amaçlıyor.

Aslında, hiçbir STÖ raporunun eksiksiz-yanlızsız olması mümkün değil. Çünkü bu memlekette bu ihlallerin kaydedildiği merkezileşmiş bir Ortak Bilgi Bankası yok. Bu durum, bu ülkedeki insan hakları savunucularının Akhilleus Topuğu. En zayıf noktası. Sonuçta, elde yüzde yüz güvenilir bil-

gi bulunmuyor¹. Bu zafiyeti aşamadıkça, eldeki bilgileri ve çabaları birleştirerek ortak bir veritabanı yaratmadıkça, “Düşünce Suçu” ile başa çıkmak mümkün olmayacak.

Ayrıca düşününüz ki, bu bilgiler toplu olarak devletin elinde de yok. *Ra-dikal*’den (30 Ocak 2006) Adnan Keskin Adalet Bakanlığına başvuruyor, 301’le ilgili davalar hakkında istatistiksel bilgi istiyor, “ayrı ve özel bir çalışma, araştırma, inceleme, analiz gerektirdiği için” vermenin mümkün olamayacağı cevabını alıyor. Türkiye devletinin, yaklaşık iki yıl geçmeden bir suçtan kaç dava açıldığını vs. öğrenip internette yayınlamasının mümkün olmadığı ortaya çıkıyor.

“Devlet” denilen oluşum, egemen sınıfların çıkarlarından ve/veya karanlık güçlerin baskısından ne kadar etkilenirse etkilensin, yönettiği toplumda sınıfsal/etnik/dinsel çatışmayı ve her türde kargaşayı önlemeye mecburdur. Bu, onun “olmazsa olmaz” işlevidir. Dahası, “sebeb-i hayatı”dır. Çünkü, bu görevi yerine getirirse yaşamaya devam eder, getirmezse dağılır gider. Bu nedenle, bırakınız insan hakları savunucularını, bu türden bilgilerin bizzat devletin elinde günü gününe bulunması gerekir ki, amacı ne olursa olsun önünü görebilsin.

Onun için, STÖ’lerin böyle bir bilgi deposunu, bir araya gelip bir an önce oluşturmaları bizzat devletin de menfaatinedir.

Bunun yapılabilmesi için, derhal sivil bir merkezî oluşumun kurulması ve bizzat sanıklar ile avukatlarının bu oluşuma kimi bilgileri düzenli olarak iletmesi gerekiyor. En azından: 1) Davaya neden olan yazı, konuşma vs. tam metni; 2) İddianame metni; 3) Gelecek celsenin tarihi, saati, yeri; 4) Her duruşma sonunda; duruşmanın sonucu ne oldu, gelecek celse ne zaman, mümkünse tutanağın metni.

1 Bu STÖ’lerden titiz biçimde bilgi toplayanlar arasında Antenna ve Bianet de var. Ama verileri birbirini karşılamıyor. Antenna’nın veb sitesindeki “ÇTL” bölümünde <<http://www.antenna-tr.org/ctl/index.asp?lgg=tr>>, 2005 yılında görülmekte olan 83 adet ifade özgürlüğü davası bir Excel tablosundaki “Sanıklar”, “Kanun/Madde”, “Açıklamalar”, “Duruşma/Hüküm” sütunlarında güncellenerek veriliyor. Oysa, Bianet’in yayınladığı 2005 Medya Gözlem Raporunda <<http://www.bianet.org/2006/02/03/74166.htm>> toplam 319 kişinin toplam 200 davada yargılandığı belirtiliyor. Fakat bunların tümünün yargılandıkları yasa ve maddesi verilmediği gibi, içinden 301 (eski 159) ve 216 (eski 312) davalarını teker teker sayıp ayıkladığımızda (20’si beraat, 31’i mahkumiyet, 81’i devam olmak üzere) 132 dava çıkıyor. Antenna’nınkindede ise (13’ü beraat, 22’si mahkumiyet, 46’si devam, 2’si düşürülen olmak üzere) yukarıda da belirttiğim gibi 83 dava gözüküyor. En azından bu iki haber kaynağı çabalarını birleştirseler; birinde dava sayısı artacak, diğerinde de netlik.

Aydınlar, doğaları gereği, dağınık ve dağılmış bir tabakadır. Ama rahîm devletimiz birey'e 2005'te yüklendiği gibi yüklenmeye devam ederse, onlara bu işi de kısa sürede başartacağına benziyor.

***

Rapor'da olayları vs. verirken tematik (konusal) ve kronolojik (takvimsel) yaklaşımları birbiriyle uyumlu biçimde uygulamaya çalıştım. Olayları esas olarak tematik başlık ve alt başlıklara ayırdım, sonra bunların içinde kronolojik gittim. Ama, kronolojiyi bozmayalım derken olayların/davaların bütünlüğü bozulabileceği için de, bunların çeşitli evrelerini/parçalarını ve ilgili davaları biraraya toplamaya çalıştım. Ayrıca, birden fazla konuya giren durumlar ve davalar vardı; bunlardan farklı yerlerde gerektiği oranda bahsettim.

Eğer bir haberde, sözü edilen olayın/davanın tarihi belirtilmemişse, bu tarihi, dipnottaki kaynağın yayınlanmasından bir gün önceki tarih olarak düşünmek uygun olacak.

Tabii, insan hakları açısından hem olumsuz (mahkumiyet, vb.) hem de olumlu (beraat, vb.) olay ve davaları verdim. Ama, temel yaklaşımı bozmamak için bunları ayrı başlıklar altında toplamak mümkün olmadı.

***

Bu Rapor'un hazırlanmasında yardımını esirgemeyenler sağ olsun. Anayasa Profesörü Oktay Uygun teorik kısımları okumak için zamanını verdi. Ceza Doçenti Türkan Sançar yeni TCK'yla ilgili kısımlarda yardım etti. Prof. İhsan Dağı okuyup kimi eksikliklere işaret etti. TESEV'den Mert Kayhan LSE'de edindiklerini de kullanarak gak dedikçe belge, guk dedikçe bilgi aktardı. Asistan arkadaşlarım Elçin Aktoprak, Nazan Bedirhanoglu ve Nuri Yeşilyurt eksiklerime koştular. Her birine ayrı ayrı teşekkür ederim.

B.Oran

GİRİŞ

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE

HAKLAR MÜCADELESİ KAVRAMI VE GELİŞİMİ

A) İnsan Haklarını Anlamamak

Türkiye’de “insan hakları” kavramı ve uygulaması çok yenidir. Gerçi bu haklar ilk belirtisini daha 1808 Sened-i İttifak ve özellikle 1839 Tanzimat Fermanında vermiş, 1876 ve 1924 anayasalarında hak ve özgürlükler biçiminde konu edilmiş, 1961 anayasasında da ilk defa adlı adınca ortaya çıkmıştı. Fakat insan hakları 1971’den sonra özellikle 1980’lerde ciddi biçimde sakatlanmış ve ancak 1990’larda ve özellikle Ekim 2001’den sonraki AB’ye uyum süreci içinde aksak ve hatalı da olsa uygulanmaya başlamıştır.

Biraz da bu yüzden, insan hakları kavramını ülkemizde doğru anlayan insanlar parmakla gösterilecek kadar azdır.

Nitekim, hukuk fakültesi bitirmiş politikacılar “*Terör örgütünün katlettiği masumların insan hakları ne olacak?*” diyebilmektedir.

Hükümet, “Terör Mazlumları ve Şehit Anneleri İnsan Hakları Derneği” ve “Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği” gibi kuruluşları, “sivil toplum örgütü” kategorisi altında, insan haklarını geliştirmekle görevli Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kuruluna (İHDK) atayabilmektedir².

2 Sivil toplum örgütü (STÖ) kavramı Türkiye’de çok yeni olan ve dolayısıyla en yanlış anlaşılacak kavramlardan biridir.

1) STÖ, çoğunlukla sanıldığı gibi aksine, devlet-dışı örgüt demek değildir. Çünkü el altından devlet tarafından kurdurulan veya yurttaşlar tarafından kurulup da devletten daha devletçi olan kuruluşlar dünyada çoktur. Devlet geleneğinin çok güçlü olduğu Türkiye’de ise bu durum özellikle böyledir. Nitekim, 2003’te faaliyete geçen ve görevi Türkiye’de insan haklarının geliştirilmesi için çalışmalar yapmak ve tavsiyelerde bulunmak olan Başbakanlık İHDK’deki kimi örgütlerin bütün çabası, “Bölünürüz!” gerekçesini ileri sürmek suretiyle, bu Kurul’un görevini yapmasını engellemeye yönelik olmuştur. Bu tür kuruluşların uluslararası alandaki adı “GONGO”dur: **Government operated/oriented NGOs** (Devletçe Yönetilen / Yönlendirilen Devlet-dışı Örgütler). Kurul’daki resmî kuruluş temsilcileri insan haklarını iyileştirme çabalarına hiçbir biçimde bu örgütler kadar karşı çıkmamışlardır. (İHDK ve yayınladığı Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu hakkında bilgi için bkz. B.Oran, *Türkiye’de Azınlıklar - kavramlar, teori, Lozan, iç mevzuat, içtihat, uygulama*, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.163-176)

2) “Sivil” kavramı, üç kavramın dışında olmayı ifade eder: askerlik, devlet, din. Örneğin Türkçede inşaat mühendisi dediğimiz kavramın

Üniversite öğrencileri TV programlarında kalkıp “İki gün önce ağabeyimin cep telefonu gasp edildi, bunu yapanlar yeni ceza kanunu sayesinde iki gün yatıp serbest bırakıldı. Bu nasıl insan haklarıdır?” diye şikayet edebilmekte veya “Batı’da da insan haklarına riayet edilmiyor. Ortaçağ’da Oxford Üniversitesi kızlar alınmıyordu” diyebilmektedir³.

İnsan hakları kavramından zerre kadar haberi olmayan bir ülkede doğduk, pek haberi olmayan bir ülkede yaşıyoruz.

B) “Milli Güvenlik” ve “Kutsal Devlet” Saplantıları

Yukarıda örneklediğim yanlış ve hatta ters anlamalar, yine belirttiğim gibi, bir miktar doğal sayılabilir. Çünkü Batı dünyasında bile insan hakları kavramı uluslararası belgelere ancak II. Dünya Savaşı’ndan sonra, 1945 Birleşmiş Milletler’le geçmiştir. Fakat Türkiye’deki durum ne yazık ki bundan çok ötedir. Bu tür acayiplikler, bir de, şu iki gerçeği öğrenmenin zor oluşundan doğmaktadır:

1) Her ülkede bir “sarkaç” vardır. Bu sarkaç “milli güvenlik” kavramına doğru salındığı zaman insan hakları devleti ortadan kalkar ama, “insan

İngilizce karşılığı “civil engineer”dir (sivil mühendis), çünkü B. Avrupa’da mühendislik askerî tesisler yapmakla başlamıştır. Diğer bir örnek vereyim: Paris’te 14. yüzyıldan kalma, Conciergerie diye anılan ve halen müze ve Adliye Sarayı olarak kullanılan anıtsal yapının müze bölümündeki büyük salon “Dünyadaki sivil toplum binalarının yani askerî ve dinsel olmayan mekânların en geniş”i olarak bilinir ve görevli rehber bu salonu böyle tanıtır.

Dolayısıyla STÖ’nün, en azından Türkiye gibi ülkeler açısından doğru tanımı şudur: “Bireyin, devlet ve din baskısından kurtulmak için sığındığı örgüt”.

3) STÖ kavramı, zaman içinde devletteki değişiklikler dikkate alınarak düşünülmelidir. Örneğin Osmanlı’daki Bektaşî tekkeleri, bireyin gerek devletten gerekse dinsel taassuptan kaçıp sığınma yerleri olmuştur; bunlar o zaman için gerçek birer STÖ olarak görülmelidir. Buna karşılık, günümüzdeki tarikâtlar STÖ olarak yorumlanamaz, çünkü İslamcıların devlet baskısından sığınmak için kullandıkları bu kuruluşlar onları din içinde eritmek işlevi görmektedir. Herhalükârdâ, STÖ’yü değerlendirmek için kullanılacak tek ölçüt, birey için özgürlük talep edip etmediği ölçütüdür.

Burada dikkat edilecek bir ölçüt de, bu örgütlerin kendi mensupları için mi yoksa “birey” için mi özgürlük talep ettikleri hususudur. Çünkü kendini STÖ olarak tanıtan örgütlerin bir bölümü meslek örgütüdür ve meslek mensuplarının çıkarlarını gerçekleştirmek için çalışır. Ayrıca öyle örgütler vardır ki, karma niteliklidir veya zaman zaman kendi mensuplarının çıkarlarını güder, zaman zaman da bireyin devlet ve dinden özerk olmasını savunur. Bu sonucuya en iyi örneklerden biri de TÜSİAD’dır. Bu büyük işadamları kulübü 1990’lardan önce askerî darbeleri desteklerken, 2K’nın (komünizm ve Kürçünlük) etkisini yitirmesi üzerine insan haklarına destek vermeye başlamıştır (bu konuda bkz. Baskın Oran “1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye-Dönemin Bilançosu,” Baskın Oran (ed.) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt. II, 8. Baskı, İstanbul İletişim Yayınları, 2005, s. 223). Bugün de TÜSİAD’ın gerek sınıfsal çıkarları ifade eden gerekse insan haklarına destek veren faaliyetleri birlikte yürümektedir. Buna karşılık TESEV, yine büyük sermaye (Eczacıbaşı) tarafından kurulmuş olmakla birlikte, gerçek ve tipik bir STÖ örneğidir.

3 Her iki “yorum” da, TRT-1 televizyonundaki 9. Senfoni programına 2005’te katıldığımızda seyirci olarak stüdyoda bulunan gençlerden bizat duyduğum sözlerdir; hatta ikincisi aynı genç kız tarafından iki defa söylenmiştir.

hakları” kavramına doğru salındığı zaman milli güvenlik devleti ortadan kalkmaz. Tam tersine, kuvvetlenir. Çünkü insan hakları demek, yurttaşların alt kimliklerinin⁴ devlet tarafından tanınması ve saygı görmesi demektir ki, yurttaşlar devletlerine mutsuz edildikleri zaman değil mutlu edildikleri zaman sadakat gösterirler. “Zoraki vatandaş”tan “Gönüllü vatandaş”a geçiş yaptıkları için. Halk arasında kullanılan “Hakkını verdiğin adamdan korkma” deyi mi buna işaret eder. (Bu konuda ayrıca bkz. “Tan-zimat Fermanı” alt başlığı).

Bu gerçeğin idraki, “Bütün komşularımız bize düşman; emperyalist Batı da Türkiye’yi parçalamak için insan hakları ve demokrasiyi ileri sürüyor” biçiminde özetlenebilecek bir Sevr Paranoyası yüzünden epeyce zor olmaktadır⁵.

2) İnsan hakları yalnızca devlet tarafından ihlal edilebilir ve bu nedenledir ki yalnızca devlete karşı ileri sürülür. Bir başka birey, bireyler topluluğu veya herhangi bir devlet dışı örgüt bir bireye karşı suç işlerse, bunun adına “insan hakları ihlali” denmez. “Adi suç” denir ve takibatı da suçu işleyen o bireye, topluluğa veya örgüte karşı yapılır. Adi suçlarda devletin sorumluluğunun doğması, ancak, bireye kimi durumlarda yeterince koruma sağlamamış olması iddiasıyla devletten tazminat talep edilmesi durumunda ortaya çıkabilir (ör. karakola defalarca haber verildiği halde bireye yeterli koruma sağlanmaması durumunda oluşan zarar). Türkiye’deki (aslında, bütün az gelişmiş ülkelerdeki) tarihsel gelişme milleti değil de devleti ön plana çıkardığından ve bizde milliyetçilik deyince millet değil devlet yüceltildiğinden⁶, insanların bunu idrak etmesi yavaş olmaktadır.

4 Başbakanlık İHDK’nin Ekim 2004’te yayınladığı Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporuyla birlikte kamuoyunun ilk defa duyduğu üst kimlik-alt kimlik kavramları da Türkiye’de henüz anlaşılmamıştır. Aradan bir yılı aşkın zaman geçtiği halde, büyük gazetelerde üst kimlik terimi “ezen, birinci sınıf”, alt kimlik terimi de “ezilen, ikinci sınıf” anlamında kullanılmaktadır. Örneğin, AKP’lilerin Bakan Binali Yıldırım’a verdikleri yemekte bakan eşine erkeklerden ayrı masada tek başına yemek yedirilmesi 28 Kasım 2005 tarihli *Hürriyet*’te şöyle manşet olmuştur: “Bakan Bey Üst Kimlik ve Eşi Alt Kimlik”. Veya sık sık; şiir yazar bir kişi alt kimliğinin şairlik, çocukları olan bir kişi de alt kimliğinin babalık olduğunu ileri sürebilmektedir (bu sonuncusunu, CNN-Türk’te yine 2005’te katıldığım 32. Gün programında, programda benimle birlikte konuşan bir köşe yazarı söylemiştir).

Türkiye zaman içinde şunları öğrenecektir: Üst kimlik, devletin kendi yurttaşına biçtiği kimliktir ve ülke içinde birliği sağlamaya yöneliktir. Alt kimlik, bireyin içinde doğduğu etnik/dinsel grubun kimliğidir. Bu durumda, ülke açısından üst kimlik bir tane, alt kimlikler ise çok sayıdadır. Fakat birey açısından, alt kimlik aynen “yasal ikametgah” gibi, ancak tek olabilir ve o da etnik veya dinseldir; sık duyulan deyimle “soğanın katları” gibi olan diğer bireysel kimlikler ise bireyin çeşitli “şapka”larından ibarettir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. B.Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, s.25-30. Bu kitabın buraya ilişkin bölümünü <www.tesev.org.tr> adresinden de okuyabilirsiniz.

5 Osmanlı’nın 1918’deki parçalanma ortamının bugün de geçerli olduğu iddiasına dayanan Sevr Paranoyasının nedenleri için bkz. Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, s. 137-139.

6 Bu konuda bkz. Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, şema 1, s.18 ve şema 8, s. 147.

Nitekim, insan haklarının niye yalnızca devlete karşı ileri sürülebileceğini, bu hakların dünyada tarih boyunca devlete (devleti temsil edene, ona egemen olana) karşı ileri sürüldüğüne bakarak da anlayabiliriz. Çünkü, hemen aşağıda daha uzun anlatacağım; bu haklar 1215’de aristokrasi tarafından Kral’ın devletine, 1789’da burjuvazi tarafından aristokrasinin devletine, 19. yüzyılın ikinci yarısında emekçiler tarafından burjuvazinin devletine karşı ileri sürülmüştür. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise, bu hakların devlet sınırlarını aşarak uluslararası anlam kazandığını, yerküre çapında tartışma açtığını, sonuç olarak da az gelişmiş Güney tarafından gelişmiş Kuzey’in egemenliğine karşı ileri sürüldüğünü görüyoruz.

C) Tarihsel Süreçte İnsan Hakları ve Sınıf Mücadeleleri

Daha insan haklarının “ne olduğu”ndan söz etmeksizin, konuya “ne olmadığı”yla girmek durumunda kaldık. Şimdi de, genellikle kitaplarda “Bireylerin sırf insan olmak nedeniyle sahip bulunduğu yadsınamaz ve vazgeçilemez doğal haklar” gibi biraz fazla “ideal-ist” biçimde tanımlanan bu hakları ayağı yere daha sağlam basar biçimde tekrar tanımlayarak ve anlatarak devam edelim.

Kuşbakışı bakıldığında şunu görüyoruz: İnsan hakları tarih içinde hep bir sınıf kavgası özü taşıdı. Ezilen sınıf, bu hakları, ezen sınıfı temsil eden devlete karşı ileri sürdü. Bu arada da bireye haklar tanındı:

Devlete (Kral’a) karşı Aristokrasi

İnsan haklarının ilk teşhis edildiği belge, 1215 tarihli ünlü *Magna Carta Libertatum*’dur (Özgürlüğün Büyük Beratı). Bu metin, Canterbury Başpiskoposunun önyak olduğu İngiliz aristokrasisinin⁷ İngiltere Kralı John’a yani devlete kabul ettirdiği özgürlükleri içeriyordu. Çünkü hukuka aykırı

7 Zaten, belgenin 1. maddesi “İngiliz Kilisesinin özgür olacağı”nı bildirmektedir. Çünkü, askerlikten (şövalyelikten) toprak sahipliğine geçmiş olan ve sarayda bulunan seçkinler (“Kılıç Aristokrasisi”, *aristocratie d’epée*) ile yine toprak sahibi olan Kilise’nin çıkarları Kral’a karşı birleşmiştir. Başka bir deyişle, Ortaçağ’ın ünlü üçlüsünden ikisini oluşturan “Savaşanlar” (“Dünyevi Beyler” – *Lords Temporal* diye anılan kalıtsal aristokrasi) ile “Dua Edenler”in çıkarları. Bu ikinciler, “Uhrevî Beyler” - *Lords Spiritual* diye anılan, piskopos gibi Kilise büyüklerinden oluşan kalıtsal olmayan aristokrasidir (Ruhban’ın üst kesimi evlenememektedir).

Zamanla, kralın masraflarına para dayanmadığından, Kral çoğu zaman para karşılığı olmak üzere soyluluk dağıtacak ve böylece aristokrasinin ikinci bir kanadı doğacaktır: “Giysi Aristokrasisi” (*Aristocratie de robe*). Sayıca asıl kalabalık olan ve sarayda yer almayan bu kesim, gücünü kalıtsal yoldan zamanla sağlamlaştıracaktır.

olarak tutuklanamayacağını söylediği insanlar yalnızca “özgür kişi”ler idi; o dönemde köylüler (serfler) özgür olmadıkları için, bu terim aristokrasinin haklarına gönderme yapmaktaydı: “Hiçbir özgür kişi, kendi denkleminin hukuken geçerli bir hükümü ya da ülke yasalarının gerektirdiği hükümler dışında tutuklanamaz, hapse atılamaz, mallarından ve yasal baklarından yoksun bırakılamaz, sürgüne gönderilemez ya da hiçbir biçimde zarara uğratılamaz”

Devlete (Aristokrasiye) karşı Burjuvazi

16. yüzyılda Kilise'nin artık zayıflamış bulunması ve devlet yönetimine Kılıç ve Giysi aristokrasilerinin de dahil olması üzerine bu haklar bu sefer de burjuvazi tarafından aristokrasiye, yani yine devlete karşı ileri sürüldü. Bu çabalar; Fransa (1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi), İngiltere (1628 Haklar Dilekçesi, 1679 *Habeas Corpus Yasası*⁸) ve K.Amerika'daki (1776 Virginia Haklar Bildirisi, 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, 1787 ve 1791 Amerikan anayasaları) gelişmelerin bir uzantısı olarak “klasik burjuva” hak ve özgürlüklerini getirdi.

Bu belgelerdeki kişi güvenliği, yasal eşitlik, bireysel özgürlük, düşünce ve inanç özgürlüğü, siyasal haklar, mülkiyet hakkı gibi kavramlar aristokrasinin hakları gibi “Tanrı” tarafından verilmemişti; “doğuştan” vardı. Bugün “birinci kuşak” insan hakları da dediğimiz bu haklar ekonomik duruma değinmiyor, yalnızca “yasa önünde eşitlik” getiriyordu. Hatta bu eşitlik kadınları içermiyor ve yoksul (köylü, emekçi, işsiz) erkekleri de dışarıda bırakıyordu. Bu haklar elde edildikten sonra devletin pasif kalması, artık “karışmaması” gerekiyordu. Çünkü 1789'da aristokrasiyi tasfiye ederek devleti ele geçiren burjuvazinin müdahaleye uğramaması lazımdı.

Devlete (Burjuvaziye) Karşı Emekçiler

Bunun ardından, devletin bu pasif tutumu yüzünden ekonomik olarak ezilmeye devam eden emekçi kitleler⁹ yine devletten, yani burjuvazinin

8 **Habeas Corpus**, Latince mealen “İşte Vücut” anlamına gelen bir terim olup, yasadışı tutuklamaları ve tutukluluk altında ölüme varabilen kötü muameleleri önlemek için, tutuklunun hemen mahkeme önüne çıkarılması için yargıç tarafından verilen yazılı emir anlamına gelir.

9 Bunlar, Ortaçağ'ın ünlü üçlüsünün (“Savaşanlar” ve “Dua Edenler”in yanında) üçüncü ayağı olan “Çalışanlar”dır. Başka bir deyişle, Fransız Devrimi öncesinde “Tiers Etats” (Üçüncü Tabaka) diye anılan Burjuvazi-Emekçi koalisyonunun parçasıdır.

egemen olduğu devletten ekonomik ve sosyal haklar talep ettiler. Bu mücadelele sonucu insan hakları kavramı, bugün “ikinci kuşak” da dediğimiz bu hakları içine aldı. Devlet bu hakları korumak için aktif biçimde harekete geçerek “sosyal devlet” oldu. Nitekim, 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi sosyal güvenlik, çalışma ve eğitim gibi hakları da içeriyordu.

Kuzey’e (gelişmiş ülkelere) karşı Güney (azgelişmiş ülkeler)

Bunun arkasından, insan hakları uluslararası bir yönelime kaydı ve Üçüncü Dünya ülkelerinin etkisiyle insan hakları içine barış hakkı, kalkınma hakkı, bağımsızlık hakkı gibi kavramlar da girdi. Bugün “üçüncü kuşak” veya “dayanışma hakları” dediğimiz bu düzeyde, sınıfsal çatışma artık uluslararası düzeye çıkmış ve artık insan hakları uluslararası burjuvazinin egemen olduğu bir dünyaya karşı azgelişmiş ülkeler dünyasının mücadelesine konu olmuştur¹⁰.

D) Günümüz Dünyasında ve Türkiyesinde İnsan Haklarının Odağı: Birey

Dikkat edilirse, yukarıdaki üçüncü gelişme, birey’in insan haklarındaki merkezî konumunu değiştirdi ve onun yerine toplumsal mücadeleyi merkezî konuma getirdi. Sonucusu ise bu değişmeyi daha da vurguladı ve merkezi uluslararası plana taşıdı.

2000’lerde ise, birbirine zıt yönde oluşan iki gelişmenin ardından, “birey” insan haklarının odağına tekrar geri dönmüş bulunuyor:

1) Emekçilerin toplumsal mücadeleleri iki sonuç doğurdu: a) Sosyo-ekonomik hakların büyük ölçüde alınması/verilmesi üzerine bu mücadele eski önemini yitirdi; b) Emekçilerin mücadelesi sonucu, devlet kavramının sınıf kavramıyla örtüşmesi zayıfladı yani emekçilerin devlet yönetiminde etkili olmaları demokrasiyi güçlendirdi. Her iki gelişme de bireyin tekrar önem kazanmasını peşinden getirdi.

¹⁰ Bu “üç kuşak insan hakları” Fransız hukukçu Karel Vasak tarafından, Fransız Devriminin “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” biçimindeki üç ilkesinden esinlenerek formüle edilmiştir. “Human Rights”, *The New Encyclopaedia Britannica, Macropaedia*, cilt 20, s.716.

2) Küreselleşmenin¹¹ 1980 sonrasında güçlenmesi de iki sonuç doğurdu: a) Üçüncü Dünya'nın bir uluslararası aktör olma durumu ortadan kalktı; b) Birinci kuşak insan haklarının beşiği olan Batı ülkeleri dünya politikasında tekrar ve çok güçlü bir biçimde öne çıktılar. Her iki gelişme de az gelişmiş ülkelerde birey'in haklarının iyice ön plana çıkmasını beraberinde getirdi. AB-Türkiye ilişkileri bunun en tipik örneğidir¹².

Bu nedenlerle, bu Rapor'da insan haklarını incelerken bireysel hakları temel alacağız. Fakat bunun asıl nedeni, Türkiye'nin 2000'lerdeki durumunun bunu fazlasıyla gerektirmesidir:

Bir defa, sosyo-ekonomik hakların talep edilebilmesi için ifade özgürlüğü ve onun bir devamı olan toplantı/örgütlenme hakkı bir önkoşuldur. İfade özgürlüğü istisnasız bütün özgürlükleri doğuran anadır¹³.

İkincisi, AB Uyum Paketleriyle yine 2000'lerde getirilen bireysel hak ve özgürlükler uygulamada büyük hayal kırıklığı yaratmıştır ve bu hayal kırıklığı 2005 sonunda en üst düzeye çıkmış bulunmaktadır. En basitinden, bir Van Rektörü Yücel Aşkın davasındaki tutukluluk durumu, Türkiye'nin İngiltere'de 1679'da kabul edilen *Habeas Corpus* Yasası ortamına varabilmek için bile epey çaba harcaması gerektiğinin tipik kanıtıdır. Yine 2005 yılı içinde, kimi çevreler ifade özgürlüğünü kısıtlayabilmek için, hukukun çarpıtılmış yorumlarını devreye sokma sürecini ilk defa başlatmışlardır. Yani bugün, bu satırların yazıldığı sırada Türkiye'nin en fazla ihtiyacı olan şey, ifade özgürlüğü gibi bir "başlangıç" kavramıdır. Bireysel hak ve özgürlüklerdir.

Bu durumda, elinizdeki Rapor'un temel yaklaşımı, şu tanıma göre olacaktır: **İnsan hakları, bireyin devlete karşı savunduğu ve ondan kazandığı alana inşa ettiği haklardır.**

11 Küreselleşme, Batı'nın altyapısıyla (uluslararası kapitalizm) ve üstyapısıyla (Batı kültürü) dünyayı fethetmesidir. Bkz. Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4. Baskı, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001, s. 4.

12 AB'yi bugün oluşturan ülkelere İngiltere ve Fransa'nın 19. yüzyılda "Medeniyet götürüyoruz" diye emperyalizm yapmış olmalarından kalkıp da, bunu bugün ABD'nin Irak'ı işgal için ileri sürdüğü "Demokrasi götürüyorum" bahanesiyle karıştırmak fevkalade yanlıştır ve dikkatleri dağıtmaktan başka hiçbir işe yaramaz. AB ülkelerinin Türkiye gibi ülkelerde demokrasi istemesi, yakın geçmişlerinde yaşadıkları insan hakları sorunlarını bugün Türkiye'nin yaşadığını görek dayanışmada bulunmasıdır.

13 Bu konuda özellikle bkz. Oktay Uygun, "İfade Özgürlüğü: Ulusal ve Uluslararası Standartlar," *Güncel Hukuk*, No. 1, Ocak 2004.

İnsan haklarının bu tanımdan çıkan niteliklerini Rapor açısından şöyle özetleyebiliriz:

1) Bu haklar “evrensel” haklardır. Yani yalnız yurttaşlara değil, yalnız o ülkede yaşayan/bulunan insanlara da değil, tüm insanlara hitap eder.

2) İnsan haklarının bir alt-bölümü olarak, Türkiye’deki “azınlık hakları” da Rapor’da ele alınacaktır. İki terim arasındaki fark yalnızca şudur ki, insan haklarının “bireysel/negatif” olmasının yanı sıra, azınlık hakları “grupsal/pozitif”tir. Yani, yine bireye verilen¹⁴, ama grup tarafından da kullanılabilen “artı” haklardır¹⁵.

Bununla birlikte, azınlık haklarının tarihsel gelişimine, bu Rapor’un sınırlarını fazla zorlayacağı için değinilmeyecektir¹⁶.

Institut kurde de Paris

14 Azınlık haklarının teoride bireye verilmesinin siyasal nedeni hem bu hakların devleti parçalamasını, hem de bireyin mensup olduğu alt kimliğin (örneğin, dinsel cemaatin) bireyi ezmesini önlemektir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, s. 38-39.

15 İnsan hakları terminolojisi açısından; “negatif hak” kavramı devletin karışmamasını yani müdahale etmemesini ifade eder ve yukarıda gördüğümüz “birinci kuşak haklar”la ilgilidir. “Pozitif hak” kavramı ise, doğal olarak, “ikinci kuşak haklar”la ilgilidir ve bu hakların gerçekleştirilmesi için devletin müdahale etmesi gerektiğini ifade eder. Fakat azınlık hakları terminolojisi açısından bakıldığında; “negatif hak” bütün vatandaşlara verilmiş hakları (ör. seyahat veya mülkiyet hakkı), “pozitif hak” ise, doğuştan dezavantajlı olan azınlık bireylerini mümkün olduğunca eşit duruma getirmek için yalnızca onlara verilen “artı” haklardır. Bu haklar çoğunluğa mensup vatandaşlara verilmez (ör. kendi okulunu kurup orada kendi anadilini okutmak hakkı. Bu konuda kafamın netleşmesine yardımcı olduğu için Profesör Oktay Uygun’a teşekkür ederim).

16 “İnsan hakları”nın ancak 1945’te uluslararası belgelere geçmesine karşılık, daha 16. yüzyılda uluslararası belgelere konu olmuş olan “azınlık hakları”nın tarihsel gelişimi için bkz. Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, 2. Baskı, Ankara, Bilgi Yaynevi, 1991, s. 39-99.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE

İNSAN HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

A) Dünyada Durum

1) Genel Gelişme ve Terim

Sofokles, *Antigone* adlı oyununda, Oidipus'un kızı Antigone'ye şöyle de-dirtir: “*Ey kral! Senin buyrukların, tanrıların yazılı olmayan yanılmaz ya-salarına karşıdır. O yasalar ki, bugünün değil bütün zamanların yasalarıdır. Senin buyruklarını dinleyemem!*”

Çünkü dayısı olan Tebai Kralı Kreon, Antigone'nin erkek kardeşi Poline-ikes'i öldürtmüş ve hakaret olsun diye cesedinin gömülmesini yasaklamış-tır. Antigone bu sözlerle, insan onuruna aykırı bulduğu bir kral buyruğu-na isyan etmektedir. Nitekim, kardeşini gömecek ve intihar edecektir¹⁷.

İnsan haklarının “doğal hukuk” doktriniyle ilk savunulmasını bu klasik örnekte görmek adet olmuştur.

Doğal hukuk kavramı, insanın *görevlerini* vurgulamakta kullanıldığı Or-taçığ'dan sonra, mülkiyet hakkının öne çıkması sürecine de paralel ola-rak, Rönesans'la birlikte artık insanın *haklarını* vurgulamak için kullanıl-maya başlandı. Magna Carta'dan itibaren görülen belgeler, insanların, “kralların ilahi hakları” karşısında “ebedi ve vazgeçilmez” haklarla donatılmış olduklarını söylemeye başladılar.

Doğal hukuk doktrininin “doğal haklar”ı ortaya çıkarması, Aydınlanma Çağı denilen 17. ve özellikle de 18. yüzyıllarda oldu. “Toplumsal sözleş-me”yle insanlar devlete yalnızca bu doğal hakları gerçekleştirme işini dev-retmişti¹⁸, bu hakların kendisini değil. Eğer devlet doğal hakları korumaz-

¹⁷ Macropaedia, cilt 20, s. 714.

¹⁸ “Toplumsal sözleşme”, birey ile hükümdar/devlet arasında yapıldığı farzedilen bir anlaşmadır: birey hükümdara/devlete itaat edecek, o da bireyi kargaşadan koruyacaktır.

sa, direniş hakkı doğardı. 1688 İngiliz Devrimi, 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi hep doğal haklar doktrinine dayanıyordu.

Fakat bu doktrin hem esas olarak dinsel düşünceden kaynaklanmaktaydı, hem de “devredilemez”, “değiştirilemez”, “ebedi”, “zaman aşımına uğramaz” gibi mutlakçı terimlerle ifade edilmekteydi. Bunun yanı sıra; sağcılar bu doktrinin toplumsal patlamaya yol açacağından korkuyor, solcular da bu kavramı hayalî buluyorlardı. Birinci Dünya Savaşı gelip çattığında, insan haklarını doğal hukuka dayandıran kimse pek kalmamıştı¹⁹.

1945'ten sonra “insan hakları” (*human rights*) terimi uluslararası belgelere, literatüre ve hukuka egemen oldu. Çünkü hem doğal haklar kavramı terk edilmişti, hem de “*The Rights of Man*” veya “*Les Droits de l'Homme*” terimlerinin kadınları içermediği düşünölmekteydi²⁰.

2) İnsan Haklarının Belgelerde Gelişimi

a) BM Örgütünden Öncesi

1215 Magna Carta'dan, 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesine

Yukarıda da belirttiğim gibi, 1215 Magna Carta²¹ bu konudaki ilk belge oldu. Feodal beyler Kral John'a, kendilerine istedikleri ayrıcalıkların yanı sıra, halk için de birtakım temel hak ve özgürlükler kabul ettirdiler. Buna göre kral artık yasaya uymak zorundaydı. Yasa dışı biçimde “özgür insanlar”ı tutuklatamayacak, parasını vermeden hiç kimsenin malına el koyamayacak, adalete engel olmayacak veya onu istediği biçime sokamayacak, feodal beylere danışmadan vergi salamayacaktı.

Magna Carta'nın krala getirdiği sınırlamalar, İngiltere'de 1628 Haklar Dilekçesi'yle (*Petition of Rights*)²² ve sonra da 1689 Haklar Bildirisi'-

¹⁹ Macropaedia, cilt 20, s.715.

²⁰ İngilizcede “Man”, Fransızcada da “Homme” terimlerinin hem “erkek” hem de “insan” anlamına geldiği anımsanmalıdır. Bugün Fransa'da insan hakları demek için hâlâ Les Droits de l'Homme terimi kullanılır.

²¹ M. Aydoğan Özman, İnsan Hakları ile İlgili Temel Metinler: Fermanlar-Beyannameler-Sözleşmeler-Statüler-İç Tüzükler, Ankara, BM İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Sağlama ve Koruma Türk grubu Yayınları, 1967, s. 3-6; <<http://www.magnacartaplus.org/magnacarta/latin.htm>>; Ana Britannica, cilt 21, s.291.

²² <www.britannia.com/history/docs/petition.html>;

yle²³ (*English Bill of Rights*) sağlamaştıktan sonra Amerika kıtasını da etkiledi. 12 Haziran 1776'da Virginia kolonisi yasama meclisi tarafından yayınlanan Virginia Haklar Bildirisi²⁴ (*Virginia Bill of Rights*) “Bütün insanlar[ın] doğa gereği eşit ölçüde özgür ve bağımsız” olduklarını ve hiçbir biçimde vazgeçilemeyecek “doğal haklar”a sahip olduklarını bildirmekle birlikte, “bütün güç haktan gelir” diyerek aristokratik hakları da aşmaktaydı. Yargının bağımsızlığı, kuvvetler ayrımı, basın özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü gibi “her insan”a ilişkin haklar burada açık biçimde dile getirilmişti.

Tabii, bu özgürlükleri kullanmak için mülkiyet sahibi olmak gerekirdi ve Bildiri'nin o sırada köle olan Siyahlara uygulanmak için yazılmadığı “ülkenin yasaları”ndan söz edişinden de belliydi ama²⁵, bu haliyle bile çok önemli bir adım oldu.

Nitekim, bildiri, gerek 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne²⁶ (*Declaration of Independence*), gerekse ABD Anayasası'na²⁷ doğrudan etki yaptı. Eylül 1787'de kabul edilen bu anayasaya günümüzdeki biçiminin verilmesi, 1791'de metnin başına tek bir bölüm halinde “Haklar Bildirisi” (*Bill of Rights*)²⁸ adıyla eklenen 10 ek madde sonucu oldu²⁹. Böylece din, söz, basın, toplantı ve dilekçe hakları güvenceye alınıyor, hukukun üstünlüğü ilkesi sayesinde kimsenin yasal usullere uyulmaksızın muamele görmeyeceği belirtiliyordu.

Virginia Haklar Bildirisi Fransa'da 1789'da Ulusal Meclis tarafından kabul edilen ünlü İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'ni de etkiledi³⁰ (*Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*). İngiltere'ye karşı yapılan Ameri-

<[www.unipv.it/webdps/storiadoc/Doc%20GB/1628%20Petition%20of%20Rights%20\(o\).htm](http://www.unipv.it/webdps/storiadoc/Doc%20GB/1628%20Petition%20of%20Rights%20(o).htm)>;

Janko Musulin, *Hürriyet Bildirgeleri: Magna Carta'dan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine*, çev. Necmi Zeka, İstanbul, Belge Yayınları, 1983, s.42-46.

23 <www.britannia.com/history/docs/rights.html>; Musulin, *agy*, s. 59-62.

24 <www.constitution.org/bor/vir_bor.htm>; Musulin, *agy*, s. 75-78., Özman, *agy*, s. 7-9.

25 Bu hakların Siyahlara da uygulanması ancak İç Savaş'tan sonra, köleliğin kaldırılması üzerine 1868'de konacak 14. Ek Maddeyle mümkün olacaktır.

26 <www.britannia.com/history/docs/petition.html>; Musulin, *agy*, s. 79-84.

27 <<http://www.law.cornell.edu/constitution/constitution.overview.html>>.

28 <<http://www.law.cornell.edu/constitution/constitution.billofrights.html>>.

29 Bu eklemede 1789'un da etkisi olmuştur.

30 Özman, *agy*, s. 10-13.

kan Devrimine yardımcı olan General Lafayette bu ilkeleri ülkesine taşı-
mıştı.

Bu belge, kendisinden öncekilerden en az üç bakımdan ciddi farklılıklar taşıyordu ve belki de bu farklılıklar nedeniyle bu konuda dünyada en çok tanınan, dünyaya en çok etki yapan metin oldu:

1) Diğerlerinin somut “ulusal” sorunlarla ilgili olarak kaleme alınmış olmalarından gelen pragmatikliğine karşılık; 1789 metni net bir dille, ileride yapılacak yasaları etkileyecek genel/soyut siyasal ve anayasal ilkeler getiriyordu: “Millet egemenliği”, “suçsuzluk karinesi”, “ceza yasalarının geriye yürümemesi” bunlardan birkaçıdır.

2) Diğerlerinden çok daha evrenseldi. Tarihte ilk defa olarak “insan hakları” (*droits de l'homme*) terimini kullanarak bütün insanlığa hitap ediyordu.

3) Diğerleri gibi devleti mümkün olduğu kadar sınırlamak ve bireye yer açmak temelindeki doğal haklar doktrinini esas aldığı halde, 1789 metni devleti hiç de ihmal etmedi. “Yasa, genel iradenin ifadesidir”, “yasaya direnen suçlu kabul edilir”, “yeter ki fikirlerin açığa vurulması kanunla kurulan kamu düzenini bozmasın”, “ifade özgürlüğünün kötüye kullanılmasından sorumluluk”, “bütünün faydası için”, “vergiye razı olmak” türünden ifadeler bunu göstermektedir.

Bunun sebebi, iktidara geçmiş olmasına rağmen, Fransız burjuvazisinin bir İngiliz veya Amerikan burjuvazisine oranla daha zayıf oluşuydu.

Ülke dışında: İngiliz burjuvazisinin dünya egemenliği söz konusu idi ve zaten General Lafayette’in Amerikan Devriminde fiilen yer almasının amacı da İngiltere’ye çelme takmaktı.

Ülke içinde: Krallığı uzun bir süreç sonucu zayıflatmış ve sindirmiş olan İngiliz burjuvazisinin aksine, Fransız burjuvazisi, aristokrasiyi unvanlar ve ayrıcalıklar vererek pasifize etmiş³¹ güçlü bir mutlakiyetçi krallığa karşı

31 Fransa’da krallığın aristokrasiyi “ehlileştirmesinin” simgesi, Versailles sarayıdır. “Güneş Kralı” XIV. Louis bütün soyluları Paris dışındaki bu saraya oturmaya mecbur etmiş, böylece onları malikanelerinden soyutlayarak zayıflatmıştı. “Absentee landlord” denilen, artık topraklarının başında oturmamanı derebeyi kavramı budur. Günümüzde Türkiye’de bunun kalıntısı, “yarıcılık” kurumunda devam eder. Yarıcılar, toprağın sahibi gelip de yakından ilgilenme olanağına sahip olmadığı için, ona kazancın yarısını değil, insaflarına kaldığı kadarını verirler.

ihtilal yapmıştı. Üstelik, ihtilal yapmak için bağlaşma kurduğu aşağı sınıflardan da çekiniyordu. Dahası, 1789 yılında Fransa'nın 28 milyonluk nüfusu içinde 6 milyonu Fransızca'yı hiç bilmiyor (yüzde 21), 6 milyon kadarı da uzunca bir konuşmayı sürdürebilecek kadar bilmiyordu (yüzde 21). Bu toplam nüfus içinde Fransızca'yı "purement" (temiz biçimde) kullanan yurttaşların sayısı 3 milyonu geçmiyordu (yüzde 10,7)³². Onun için; ayrıcalıklı aristokrasiye, aç kitlelere ve farklı etnik gruplara karşı milliyetçilik gibi merkezietçi bir ideolojiyi güçlü biçimde devreye sokma yoluna gitti³³.

Bu nedenlerle, 1789 metni, "milliyetçiliğin babası" diye anılan³⁴ Rousseau'dan çok etkilendi. Rousseau'nun pratikte "çoğunluğun iradesi" anlamına gelen "Genel İrade" (*volonté générale*) kavramı, bireyin çok üstünde yer alan bir "millet" kavramını vurguluyordu. Sonuç, Fransa'nın zamanımıza değin merkezietçi niteliğini sürdürmesi (ve hatta, "azınlık" kavramını reddetmesi) olacaktır. Anglo-Sakson modelindeki "birey"e karşılık, Fransız modelinde "devlet" öne çıkacaktır.

Millet kavramını Fransa'dan çok daha az inşa edebilmiş ve dolayısıyla bu işi devlet aracılığıyla yapmaya çalışan azgelişmiş ülkeler ve burjuvazileri, bireysel haklara çok daha az ve devletin gücüne çok daha fazla vurgu yapacaklardır³⁵. Bunu yaparken de, temelde, birleştirici platform olarak ülkedeki başat etnik/dinsel/kültürel grubun değerlerini ve hatta adını kul-

32 Bu bilgiler, Fransız Devriminin önemli simalarından, ulusal birliğin sağlanabilmesi için Fransızcanın bir an önce yerel dilleri ("patois") ortadan kaldırması gerektiğini savunan din adamı Henri (Abbé) Grégoire'in bu amaçla yazdığı çok önemli rapordandır (bkz. <http://www.abbe-gregoire.com/site_public_ab/programmes/actions.htm>). Abbé Grégoire'in verdiği bu oran bugünün insanına fazla abartılı gibi gelebilir ama, katı gerçeği yeterince yansıtmamış bile olabilir. Çünkü başka kaynakların verdiği sayılar daha ciddi bir durum ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, 1863'te yapılmış bir istatistik 38 milyonluk Fransa'da 7,5 milyon vatandaşın Fransızca bilmediğini ortaya koymaktadır (yüzde 20) <<http://www.gwalarn.org/brezhoneg/istor/gregoire.html>>. Eugen Weber'in 1976'da yayınladığı ve Fransa'da "köylü"lerin "Fransız"a dönüşmesini anlatan önemli kitap da (*Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*) aynı oranı vermektedir: Devrim'den 70 yıl sonra, yani 1860'larda bile, Fransa'da her 5 vatandaştan 1'i Fransızca bilmemektedir (yüzde 20). Bkz. <<http://www.robertfulford.com/EugenWeber.html>>;

<<http://www.robertfulford.com/GlobeAndMailColumns.html>>; <<http://www.theglobeandmail.com/>>. Fransa'nın kendi vatandaşlarına Fransızca öğretmeyi başarabilmesinin, ancak 19. Yüzyılın ikinci yarısındaki o muazzam emperyalist yayılma sayesinde inşa ettiği "ulusal gurur" ortamında, zorunlu askerliğe ve zorunlu/parasız temel öğretime dayanarak mümkün olduğuna kuşku yoktur. Kaynaklar için Mert Kayhan'a teşekkür ederim.

33 Ülkenin bütünleşmesi konusunda "Ortak Ekonomik Pazar" ve dolayısıyla burjuvazinin rolü için bkz. Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, tablo-1, s. 18.

34 Rousseau'nun Genel İrade kavramı ile milliyetçiliğin ilişkisi için bkz. Baskın Oran, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, 3. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1997, s. 53-54.

35 Fransız örneği, ülkede başat bir etnik/dinsel grup bulunmamasının sonucu olarak, soyut bir "Fransız" terimini üst-kimlik olarak ilan ederek yapacaktır. Gerçekten, Fransa'da "Frank" diye bir grup yoktur ve bu nedenle de Fransa örneği tamamen teritoryaldır, tamamen

lanacaklardır: Türkiye’de başat etnik/kültürel grubun adı olan “Türk” teriminin aynı zamanda üst-kimlik yapılması gibi.

b) BM Örgütünden Sonrası

1789’un “insan” anlamında “erkek” (*l’homme*) terimini kullanarak dahi olsa evrenselleştirdiği haklardan sonra, uluslararası bir belgede “insan hakları” (*human rights*) teriminin kullanılması için, BM’nin kurulmasını beklemek gerekti.

Gerçi, aradan geçen 156 yıl içinde bu alanda gelişmeler eksik olmadı. Örneğin Avrupa 19. yüzyılda Osmanlı’daki Hıristiyan vatandaşların ikinci sınıf durumuna müdahaleler etti, 19. yüzyılın sonuna doğru Kızılhaç savaş kurbanlarının durumunu iyileştirmeye yönelik çok taraflı bildirimlere ve anlaşmalara öncülük yaptı, 1919’da kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO) ve Milletler Cemiyeti insan faktörü için çeşitli alanlarda çalışmalar yürüttü. Fakat bu dönemdeki gelişmeler, insan haklarını da iyileştirmekle birlikte, esas olarak insan hakları değil “azınlık hakları” üzerinde yoğunlaşıyordu³⁶.

1945 BM Antlaşması daha giriş bölümünün ikinci cümlesinde “insan hakları” (*human rights*) terimini ilk defa açıkça kullandı ve I. maddesinde belirttiği amaçlar arasında da bu haklara saygı göstermeyi zikretti. Antlaşma; 13, 55, 56, 62, 68, 76, ve 83. maddelerinde de bu haklara değindi³⁷

Bununla birlikte, bu Antlaşma’ya insan haklarının korunması ve geliştirilmesine ilişkin bir madde konması önerisi reddedildi. Ayrıca, 2. maddenin 7 fıkrası hükmü herhangi bir devletin “ulusal yetki”sine (*domestic jurisdiction, compétence nationale*) karışmayı yasaklıyordu³⁸. Bu durum, Soğuk Savaş sonrasında insan haklarının ulusal yetki dışına çıktığının ve artık “uluslararası meşru ilgi alanı” kabul edildiği AGİT dönemine kadar sürecektir. Buraya biraz aşağıda tekrar döneceğim.

toprak temellidir, tamamen “kan” temelinden uzaktır. Oysa Fransa örneğinden etkilenen ülkeler aynı şeyi başat bir etnik/dinsel grubun değerlerini üst-kimlik şablonu olarak kullanarak yapacak ve bu nedenle de ya “kan” temeline kayacaklardır (Almanya), ya da “kan” ile “toprak” temellerinin melezini uygulayacaklardır (Türkiye gibi). Az gelişmiş ülkelerdeki millet inşa süreci için bkz. Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, tablo-8, s.147.

36 Bu dönem ve ürettiği azınlık hakları antlaşmaları için bkz. Oran, *Batı Trakya Sorunu*, s. 64-83.

37 Bkz. Özman, *agy*, s. 27-30.

38 *Macropaedia*, cilt 20, s.719.

BM'nin insan hakları konusundaki faaliyeti İnsan Hakları Komisyonu tarafından yürütüldü. Bu organ, işin başında bir Uluslararası İnsan Hakları Bildirisi (*International Bill of Human Rights*) çıkarmayı planlamıştı. Bunun üç parçası olacaktı:

a) Bir genel bildirme. Bu, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi³⁹ (*The Universal Declaration of Human Rights*) adıyla 10 Aralık 1948'de kabul edildi ve gerek o güne kadar sözü edilmiş bütün bireysel (birinci kuşak) hakların, gerekse sosyal güvenlik, çalışma, eğitim gibi "ikinci kuşak" hakların tam bir tekrarını yaptı. Bununla birlikte, kabul eden BM Genel Kurulunun hukuksal olarak bağlayıcı karar yetkisi olmadığı için, Bildirme'nin de hukuksal bağlayıcılığı yoktu. Tabii, siyasi ve ahlaki bakımdan etkili olduğu kuşku götürmezdi.

b) Bir sözleşme. Bunun yerine üç sözleşme yapıldı: Jenosit Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme⁴⁰ (1948), Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Sosyal, Ekonomik, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966).⁴¹ Azınlıklarla ilgili hükümler konusunda çıkan anlaşmazlık yüzünden ancak 1966'da çıkartılıp 1976'da yürürlüğe girebilen bu son iki sözleşme "İkiz Sözleşmeler" diye anılır. Birincisinin 27. maddesi, BM şemsiyesi altında azınlık hakları bakımından kabul edilen en ileri metindir. Bu madde dışında; birincisinin birinci kuşak hakları, ikincisinin de ikinci kuşak hakları sözleşme maddeleri haline getirmiş olması dışında bir yeniliği yoktur.

c) Bu sözleşmenin uygulanması önlemleri. İkiz Sözleşmelerden birincisi, bir İhtiyari Protokol'e taraf olacaklar açısından uygulama önlemi olarak bir İnsan Hakları Komitesi kurdu. Devletlerin birbirlerindeki uygulamalar hakkında şikayette bulunmalarına olanak veren, bireylerden de dilekçeler kabul eden Komite'nin ciddi bir yaptırım gücü gelişemedi.

39 Gökçen Alpkaya, et. al., *İnsan Hakları*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. s. 527-533; <http://www.un.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf>.

40 <http://www.un.org.tr/doc_pdf/metin1210.pdf>.

41 *İnsan Haklarının Korunması Alanında Uluslararası Belgeler*, 2. Baskı, Ankara, AÜ SBF İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1992, s. 113-135; <http://www.un.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf>.

Bundan sonra BM şemsiyesi altında sığınmacılar, vatansızlar, kölelik, ayırıcılık, kadınlar, çocuklar, göçmen işçiler, vs.'yle ilgili çok sayıda insan hakları sözleşmesi yapılacaktır. Fakat daha “insan hakları” teriminin çıkışının üzerinden birkaç yıl geçmeden, BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından kurulan alt komisyonun azınlıklar üzerine yaptığı çalışmalar insan hakları çalışmalarının çok önüne geçecektir. Günümüze doğru geldikçe bu eğilim artacak, Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte de hızlanacaktır. 1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi⁴² ve 1992 BM Ulusal yada Etnik, Dinsel ve Dinsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi⁴³ bu arada çıkarılan iki belgedir.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Belgeleri

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) veya tam adıyla İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme⁴⁴ (1950), o tarihe kadar insanlığın bu konudaki birikimini tekrar etmekten başka bir şey yapmıyordu. Fakat çok büyük önemi şurada idi ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından yürütülen uygulaması başka hiçbir uluslararası belgenin erişemediği bir etkiye ulaşmıştı. Zaten, Avrupa Konseyi biraz da bu nedenle AB'nin bir tür “bekleme salonu” haline geldi. Bu nedenle, 1990'lar ve sonrasındaki en önemli uluslararası insan/azınlık hakları sözleşmeleri bu örgüt şemsiyesi altında imzalandı. Bunlar 1992 Bölge yada Azınlık Dilleri Avrupa Sözleşmesi⁴⁵ ve özellikle de 1995 Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesidir⁴⁶.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı/Teşkilatı (AGİK/AGİT) Belgelerinden Uluslararası Ceza Mahkemesine

AGİK/AGİT dönemi, insan haklarının bir parçası olan azınlık haklarının olağanüstü vurgulandığı bir devir oldu. İnsan/azınlık haklarının artık devletlerin “ulusal yetki”sinden çıktığı, “meşru uluslararası ilgi konusu” ol-

42 Alpkaya, et. al., agy, s. 597-616; <http://www.un.org.tr/doc_pdf/metin132.pdf>.

43 Zeri İnanç, *Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları*, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2004, s. 63-67; <http://www.un.org.tr/doc_pdf/metin138.pdf>.

44 Alpkaya et.al., agy, s. 534-562; <<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html>>.

45 İnanç, agy, s. 87-109; <<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm>>.

46 Aynı yapıt, s. 75-86; <<http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyianlasma5.php>>.

duğu ilan edildi⁴⁷. Ayrıca, bir devlette azınlık olup olmadığını saptamak o devletin ulusal yetkisinden çıktı; nesnel ölçütlerle (çeşitli farklılıklar gösteren ve bu farklılıkları kimliğinin temel unsuru sayan grupların varlığı) belirlenir hale geldi⁴⁸. Hukuki bağlayıcılıkları olmamakla birlikte, AGİK/AGİT toplantılarında kabul edilen belgeler Soğuk Savaş sonrası dönemin ana yolunu çizdiler. Örgüt, azınlıklar konusunu hem insan hakları hem de güvenlik sorunu olarak algıladığından, bu türden sorunlara erken müdahale ve diplomatik çözüm için bir de Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği makamı kurdu.

1948’de başlayan ama hukuksal bakımdan bağlayıcı olamayan bir ilkeler demeti oluşturan gelişmeler, 1990’ların sonunda sürekli bir Uluslararası Ceza Mahkemesinin (UCM) kurulmasına gelip dayandı. Statüsü 2002’de yürürlüğe giren UCM, kısa süre içinde yetki alanına giren soykırım suçunu, insanlığa karşı suçları ve savaş suçlarını sorgulamaya ve yargılamaya başladı.

ABD’nin muhalefetine rağmen 2000 kadar STÖ’nün büyük bir kampanya yürütmesi sonucunda kurulan UCM, yargı yetkisi henüz tüm dünyayı kapsamıyor olsa da, insan haklarının uygulanması alanında çok radikal bir sıçrama oluşturdu. Çünkü bu suçları işleyecek kişiler, artık devletlerinin arkasına saklanarak yargılanmaktan ve cezalandırılmaktan kurtulamayacaklardı.

47 Uluslararası antlaşmalara ve ayrıca uluslararası mahkeme kararlarına girdiği için, azınlık hakları konusu zaten uzun zamandır bir uluslararası meşru ilgi konusuydu. Bununla birlikte, konunun ulusal yetki dışına çıktığı net ve açık olarak, AGİK’in ünlü 1-19 Temmuz 1991 Cenevre Azınlık Uzmanları Komitesi Toplantısında ilan edilmiştir: “Ulusal azınlıkları ilgilendiren konular ve bu azınlıklara mensup kişilere değgin uluslararası yükümlülükler ve taahhütler, meşru uluslararası ilgi konusudur ve bu nedenle yalnızca ilgili devletin işlerine giren bir konu değildir” <www.eokik.hu/dokumentumok/12%201991%20Genf.doc>.

48 “3. Etnik, dilsel veya dinsel bakımlardan ayrımcılık yapmadıklarını ileri süren kimi taraf Devletler, haksız olarak ve sırf bu gerekçeyle, kendi ülkelerinde azınlık bulunmadığını ileri sürmektedirler” ve “5.2. Bir taraf Devletteki bir etnik, dinsel veya dilsel azınlığın varlığı o taraf Devletin kararına bağlı değildir; nesnel ölçütlerle saptanması gerekir”. Bkz. Office of the High Commissioner for Human Rights, General Comment no.23: The Rights of minorities (Art.27), 08/04/94. CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, General Comment no.23 <www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/fb7b12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument>. Ayrıca: “2. Her Türlü İrk Ayrımcılığını Ortadan Kaldırma Uluslararası Sözleşmesinin 9. maddesi uyarınca Komite’ye ulaştırılan periyodik raporlardan anlaşıldığı kadarıyla, kimi taraf Devletler kendi ülkelerindeki kimi ulusal veya etnik grupların veya yerli halkların varlığını tanımakta, fakat diğer bazılarını tanımamaktadırlar. Kimi ölçütler bütün gruplara, özellikle de halk içindeki diğer gruplardan veya çoğuntuktan ırk, renk, doğum veya ulusal veya etnik köken bakımından farklı olanlara tekdüze olarak uygulanmak zorundadır.” Bkz. Office of the High Commissioner for Human Rights, General Recommendation no.24: reporting of persons belonging to different races, national/etnik groups, or indigenous peoples (Art.1): 27/08/99. Gen.Rec.No.24. (General Comments) <www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/9ce4cbfde77a452a8025684a0055a2d0?Opendocument>. Yardımları için Prof.Patrick Thornberry’ye teşekkür ederim.

B) Osmanlı'da ve Türkiye'de Durum

1) Genel Gelişme

Batı dünyasında yedi yüzyılı aşkın süren insan hakları macerası, tabii ki Osmanlı'da daha zor olacaktı. Çünkü Osmanlı hem daha merkezîyetçi bir yönetime sahipti, hem de insan haklarını merkezî devlete (Padişah'a) karşı ileri sürecektir tabakaların/sınıfların ortaya çıkmasına sosyo-ekonomik yapısı uygun değildi.

Nitekim, İmparatorluk ilke olarak “mirî toprak” üzerine kurulmuştu, toprağın sahipleri değil zilyetleri (kullanıcıları) vardı; toprakta özel mülkiyetin kabulü için 1858'deki Arazi Kanunnamesine kadar beklemek gerekti. Bu durumda, Batı'daki gibi askerlikten (şövalyelikten) toprak sahipliğine geçecek ve gücünü buradan alarak merkezi sınırlamaya kalkacak bir aristokrasi Osmanlı'da yoktu. Askerlerin atlı kanadı olan Sipahiler, yukarıda da belirttiğim gibi üzerinde yaşadıkları toprakların (tımar) yalnızca kullanıcısı idiler. Askerlerin yaya kanadı olan Yeniçerilerin ise herhangi bir başka meslek icrası yasak idi.

Tabii, bu baştaki “ilkesel” durumdu. Düzen bozuldukça, zaman içinde tımarların zilyetliği mülkiyete dönüştü ve sonunda bunların büyükleri “ayân” oldular, yeniçeriler de esnaf ve haydut. Ama bu hem fiili durumdu, hem de ancak zamanla gelişen bir olaydı. Batı'da olduğu gibi hukuka yansımazdı.

Diğer yandan, merkezi sınırlayabilecek burjuvazinin gelişmesi de buna paralel gitti, çünkü toprakta mülkiyet ilkesi olmayınca toprakta birikim yapıp ticarete ve oradan da sanayiye geçecek bir sınıf gelişemedi.

Tabii, Millet Sistemi⁴⁹ icabı yönetici yapılmayan ve askere alınmayan Osmanlı gayrimüslimleri, İmparatorluk üzerinden geçen ticaret yollarının

⁴⁹ Millet Sistemi Osmanlı tebaasını ikiye ayırıyordu: Millet-i Hakime (Müslümanlar), Millet-i Mahkûme (Gayrimüslimler). Burada “millet” terimini tabii ki bugünkü laik anlamıyla (“ulus”) anlamamak gerekir; terim bu anlamını ancak 20. Yüzyılın başında kazanmıştır. Buradaki anlam, “dinsel topluluk” yani cemaattir. Sistem, çok kısaca, Osmanlı İmparatorluğundaki sosyal düzenin belkemiğidir. 1454'te uygulanmaya başlanan ve 1839'da Tanzimat Fermanıyla teorik olarak kalkmış olan bu düzen, tebaayı dinlerine göre sınıflandırır: Müslüman ve gayrimüslim. Bunlardan ilki Millet-i Hakime'dir (yani, hüküm veren millet'tir), ikincisi ise (bu terim çok daha az ifade edilmiş olmakla birlikte) Millet-i Mahkûme'dir (yani, hakkında hüküm verilen, egemenlik altındaki millet-ler'dir; bkz. Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1992, s.13). İslam Milleti, etnik mensubiyetine hiçbir biçimde bakmaksızın bütün Müslümanlar

kullanıcısı olan Batı tüccarının dilini ve kültürünü bilmenin de yardımıyla ticaret ve sanayide geliştirdiler ve özellikle liman kentlerinde sermaye birikimi yaparak burjuva sınıfını oluşturdular. Fakat bu süreç de zamanla gelişti ve geliştiği zaman da gayrimüslimler dünyaya egemen Batı burjuvazisinin ancak taşeronu/komisyoneru olabildiler. Tabii, Müslüman olmadıkları için iktidarı sorgulama ve hele hele iktidara gelebilme diye bir şansları hiç olamazdı.

Bütün bunlarla birlikte, Osmanlı'da insan hakları gelişmelerini başlatan, biri doğrudan diğeri de dolaylı olarak, bu iki unsur, yani ayân ve gayrimüslimler oldu.

Şöyle ki, Padişah'ın mutlak otoritesi ilk defa, bir tür aristokrasi sayılması gereken "Ayân" tarafından sorgulandı (doğrudan etki); İmparatorluktaki gayrimüslimlerin büyük Batılı ülkeler tarafından korunması da ilk azınlık (ve dolayısıyla, insan) hakları metinlerini getirdi (dolaylı etki).

Bunların hangi ortamda olduğu çok önemliydi: Sanayi Devriminin olanak verdiği İkinci Küreselleşme (Emperyalizm) ortamı⁵⁰. Tüm dünyayı Avrupa'nın etkisine sokan bu ortam, Osmanlı gelişmelerini fevkalade hızlandırdı. Osmanlı'da iktidarı sınırlayan ilk belge olan 1808'in, Avrupa'da iktidarı ilk sınırlayan belge olan 1215'den yaklaşık 600 yıl sonra gelmesine rağmen, örneğin bir 1876 Kanun-ı Esasisinin Avrupa anayasalarıyla yaklaşık aynı dönemde gelmesi ancak bu dış dinamiğe bağlanabilir (ör. İsviçre anayasası 1815, Prusya anayasası 1850 tarihlidir).

2) İnsan Haklarının Belgelerde Gelişimi

Sened-i İttifak

29 Eylül 1808 Sened-i İttifak⁵¹, Avrupa'daki Magna Carta'ya karşılık gelir. Burada da feodal beyler (ayân) Padişahın mutlak otoritesini sınırlıyordu,

kapsar: Türk, Kürt, Arnavut, Çerkez, Laz, Arap, vb. İkinci unsur ise gayrimüslimlerin mezheplerine göre ayrılması demektir: Rum Milleti (Ortodokslar), Gregorjen Ermeniler, Protestan Ermeniler, vs. Millet Sistemi konusunda ayrıca bkz. Cevdet Küçük, "Osmanlılarda 'Millet Sistemi' ve Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.1007-1024.

50 Birinci Küreselleşme, Merkantilizmin rüzgarıyla 1490'lardan sonra, Üçüncü Küreselleşme de üçlü bir sürecin (Çokuluslu şirketlerin kuruluşu, iletişim devrimi, SSCB'nin yıkılması) rüzgarıyla oluşmuştur. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 4-26.

51 Aşağıda yorumlayacağım özet maddeler Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Derstleri*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, 2005, s. 13- 15'i temsil eden şu internet adresinden özetlenmiştir: <www.anayasa.gen.tr/senediittifak>.

ama bu arada halk da birtakım haklar elde ediyordu. Nitekim, “fukara ve reaya”nın korunması esas olacak, bu insanların vergilendirilmesinde itidalli davranılacaktı. Gerek merkezî yönetim gerekse ayân halka zulmetmeyecekti.

Tanzimat Fermanı

3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanı⁵² ise mutlak iktidarın net bir biçimde kendi kendini sınırlamasıydı. Padişah burada birtakım sözler vermekte ve bunlara uyacağına yemin etmekteydi. Ferman, ilk defa olarak çok önemli haklar getirdi: Yasaların üstünlüğü; can, mal, ırz güvencesi; vergi ve askerlik konusunda adalet; Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapan Millet Sisteminin kaldırılması demek olan yasa önünde eşitlik.

Görüldüğü gibi, burada Avrupa’daki doğal haklar doktrininden kaynaklanan bir durum yoktu. Fakat Osmanlı vatandaşları, Batı etkisiyle, ilk kez Padişah’ın iki dudağı arasında kurtuluyor ve eşitliğe/haklara kavuşuyordu.

Fakat bunlar kadar önemli hatta belki daha da önemli olan ise, getirilen yeniliklerin gerekçesiydi:

“Hangi insan, bayatı ve şerefi teblikeye olduğu takdirde, karakteri şiddete karşı olsa bile şiddete başvurmaktan ve dolayısıyla devlete ve memlekete zarar vermekten kendini alıkoyabilir? Halbuki, tersi durumda, bu insan bu bakımdan tam bir emniyet içindeyse, sadakat yolundan ayrılmayacak ve bütün hareketleri devletin ve kardeşlerinin iyiliğine bedeflenmiş olacaktır”⁵³.

Bu gerekçe, yukarıda Giriş bölümünde sözünü ettiğim ve bu Rapor’un yazıldığı 2006 yılının başlarında Türkiye’de daha henüz idrak edilememiş olan “Sarkaç” konusunun 1839 belgesini yazarlar tarafından çok iyi bilindiğini göstermektedir.

52 Aşağıdaki bilgiler, Kemal Gözler’in *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s.3-12’yi temsil eden şu internet adresinden özetlenmiştir: <www.anayasa.gen.tr/tanzimatfermani.htm>.

53 Bu pasajı, Ferman’ın <www.bilkent.edu.tr/~genckaya/documents1.html> adresinde bulunan İngilizcesinden çevirdim. Orijinal Osmanlıca metinde geçen “ırz ve namus” İngilizceye “şeref” (honor) olarak tercüme edilmiştir.

Islahat Fermanı

Tanzimat Fermanının amacı, Batı'daki hakların önemli bir bölümünü halka ihsan biçiminde vermektir. Oysa, aynen günümüzde örneğin 17 Aralık 2004 AB Bruxelles zirvesine yetiştirilen yeni TCK tasarısı gibi, Kırım Savaşını noktalayan 25 Şubat-30 Mart 1856 Paris Barış Konferansına gideyerek 28 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanının⁵⁴ amacı, İmparatorluğun Müslüman olan ve olmayan tebaası arasında çok çeşitli alanlarda (din, vergi, askerlik, yargılanma, eğitim, memurluk, siyasal temsil, vb.) eşitliği sağlamaktır. Bu nedenle, genel nüfusa getirilen kimi hakların yanı sıra, Ferman daha çok azınlıklara çeşitli (negatif/bireysel ve pozitif/grupsal) haklar getirdi.

Dolayısıyla, Millet Sisteminin esas kaldırılması, daha ziyade genel ve soyut ilkeler getiren Tanzimat'la değil, azınlıklara somut haklar getiren Islahat'la gerçekleşti. Osmanlı yöneticileri, ciddi ölçüde Batı baskısı altında bulunmalarının sonucu, ama aynı zamanda da İmparatorluk'taki din eşitsizliğinin Batı müdahalesini sürükleyen esas mekanizma olduğunu gördükleri için⁵⁵, bu eşitliği Islahat Fermanıyla sağlamaya çalıştılar.

Kanun-ı Esasi

Kendisinden önceki belgeler gibi bir ferman olan ve 23 Aralık 1876'da ilan edilen Kanun-ı Esasi⁵⁶ o zamana kadarki belgelerin getirdiklerini yeni haklarla geliştirerek anayasalaştırdı: kişi, din, basın özgürlüğü; konut dokunulmazlığı; işkence yasağı, doğal yargıç güvencesi; mahkemelerin bağımsızlığı. Belge ilk defa, resmî (ve memuriyet için şart) dili Türkçe olarak ilan ediyor, ama üst kimliği de "Osmanlılık" gibi diller, dinler ve ırklar-üstü bir kavram olarak belirliyordu. Devletin dini "din-i İslam" olarak

54 Aşağıdaki bilgiler, Kemal Gözler'in *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s.19-23'ü temsil eden şu internet adresinden özetlenmiştir: <www.anayasa.gen.tr/islahatfermani.htm>.

55 Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinin aksine, Osmanlı yöneticileri, büyük devlet müdahalesini ve kapitülasyonları esas olarak İmparatorluğun geri hukuk düzeninin (şeriat) meşrulaştırdığının farkındaydılar. 2006 Türkiye'sinde hâlâ anlayamadığımız bu hususu çok iyi anladıklarını, Sevri Antlaşması tasarısına verdikleri yanıtla gösterdiler. Çünkü, iktisadi kapitülasyonları reddettikleri halde, adli kapitülasyonları reddetmeyip bir reform komisyonu önerdiler. Bkz. Oran, "Sèvres Barış Antlaşması", B.Oran (ed.), *Türk Dış Politikası...*, Cilt I, 10. baskı, s.123.

56 Aşağıdaki bilgiler, 1909 değişiklikleri de dahil olmak üzere, Kemal Gözler'in *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s.19-23-43'ü temsil eden şu internet adresinden özetlenmiştir: <www.anayasa.gen.tr/kanunuesasi.htm>.

ilan ediliyor, ama dinsel özgürlükler tamamen tanınıyordu. 1909'da yapılan değişiklikler⁵⁷ daha da ileri hükümler getirdi: Sansür yasağı, haberleşmenin gizliliği esası, toplanma hakkı, dernek kurma hakkı gibi. Bunlar bugün için bile çok ilerici ilkelerdir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1921)

Artık bir ferman olmayan, 20 Ocak 1921'de kabul edilen bir yasa olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu⁵⁸ ihtilal meclisi niteliğindeki TBMM tarafından yapıldığı için bir yandan ihtilalin zorladığı merkezîyetçiliği, diğer yandan da ülkenin etnik koşullarının gerektirdiği ademimerkezîyetçiliği yansıtıyordu. Bu ademimerkezîyetçilik, vilayetlere ayrı tüzel kişilik ve özerklik ("*muhtariyet*") tanıyacak kadar ileriydi. Vakıflar, medreseler, eğitim, sağlık işleri, iktisat, tarım, bayındırlık ve sosyal güvenlik konularında, ilgili vilayet halkı tarafından seçilen Vilayet Şurası yetkiliydi. "*TBMM'nin vekili ve temsilcisi*" olan valinin görevi ise "*devletin genel ve ortak görevlerini yapmak*"tı ve vali "*yalnız devletin genel görevleriyle yerel görevler arasında çatışma olduğu takdirde müdahale*" edebiliyordu.

Türk dışındaki Müslüman grupların (Çerkezler, Karadeniz halkları, özellikle de Kürtler) Ankara'ya katılımını sağlamak için getirildiği açık olan bu ademimerkezîyetçiliğin yanı sıra, aynı amaçla, devletin adından söz ederken, bir etnik kimliği ifade edecek "*Türk devleti*" değil, teritoryal anlam ifade edecek "*Türkiye devleti*" teriminin tercih edildiği görülmekteydi. 1921'de resmî dilden de bahis yoktu. Türkçe, 29 Ekim 1923 değişikliğinde resmî dil yapılacaktır.

Diğer yandan, Cumhuriyet'in ilanından önce M.Kemal Paşa "*Türk*" kelimesi yerine genellikle "*Türkiye*" kelimesini tercih etti; örneğin "*Türk ordusu*" yerine "*Türkiye Ordusu*", gibi⁵⁹. Hatta, 20 Aralık 1921 tarihli konuşmasının yanı sıra, devletin yönetim biçimini cumhuriyete dönüştürmek

57 Bu değişikliklerin İngilizcesi için bkz. <www.bilkent.edu.tr/~genckaya/documents1.html>.

58 Metin için bkz. A. Şeref Gözübüyük ve Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000, s. 93-96 ve 105. 1924 Anayasası kabul edilene kadar, bu 1921 Anayasasıyla birlikte 1876 Anayasasının da yürürlükte olduğu unutulmamalıdır. Yani iki anayasalı bir dönem söz konusudur. 1876'nın 1921 ile çelişmeyen hükümleri geçerlidir.

59 M. Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilanından önce 51, sonra 4 kez Türkiye halkı, önce 24, sonra 2 kez Türkiye Devleti terimlerini kullanmıştır. Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği: Resmî İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, 5. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1997, dipnot 343a, s. 209-211.

için kendi el yazısıyla Temmuz 1923'te hazırlayacak olduğu ilk anayasa taslağında, dört ayrı maddede “*Türkiyeli*” terimini kullanacaktır⁶⁰. Amaç, hep aynıdır. Ama Cumhuriyetin ilanından sonra artık rejim yerleşince, 1924 Anayasasıyla birlikte bu tutum da değişecektir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1924)

20 Nisan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu⁶¹ yeni düzenin kuruluşu sırasında temel hak ve özgürlüklerde ciddi bir geriye gidişi ifade etti. “*TBMM, Milletın yegâne ve hakiki mümessili olup Millet namına hakimiyeti kullanır*” deyişi Rousseau’nun “yanılmaz” olan “genel irade”sini harekete geçirmek- te, Meclis çoğunluğunu istediğini yapabilecek duruma getirmektedir. Milletvekillerinin önce Atatürk, sonra İ.İnönü tarafından teker teker seçildiklerini, ayrıca “açık oy-gizli sayım” ilkesinin uygulandığını düşünürsek, ortaya nasıl bir hak ve özgürlükler durumu çıkacağı tahmin edilebilir.

Kaldı ki, bütün önemli hak ve özgürlükleri “kanun dairesinde” diyerek yine kendi yapacağı yasalara bağlayan 1924 metni yargıyı da (örneğin İstiklal Mahkemeleri) TBMM’nin yetkisi altına almaktaydı. Bu durumda daha önce getirilenler, örneğin 1876’nın doğal yargıç ilkesi ve ceza yasasının geriye yürümezliği ilkesi ortadan kalktı. Bu durum çok partili dönemde de devam edecek, Demokrat Parti tarafından da uygulanacak, “milli irade dışında hiçbir irade olamaz” denilerek TBMM’deki DP’li çoğunluğun diktatörlüğü ilan edilecek, iktisadi bunalım ortamında oluşan muhalefet dalgası gidip en sonunda askerî darbeyle noktalanacaktır. Bu Rousseau’cu yaklaşıma, 1960’dan sonra da, Anayasa Mahkemesi gibi denge unsurlarının oluşturulmamasını sağlamak amacıyla başvurulacaktır.

60 “Madde 12: Türkiye’de ahval-i fevkalade müstesna olmak üzere, Türkiyeliler için seyr ü sefer serbesttir”.

“Madde 13: Emr-i tedris serbesttir. Kanun dairesinde her Türkiyeli umumi ve hususi tedrise mezundur”,

“Madde 14: Mektepler ve bilumum irfan müesseseleri devletin taht-ı nezaret ve murakabesinde. Türkiyelilerin talim ve terbiyesi bir siyak-ı ittihat ve intizam üzere olmak mecburidir”.

“Madde 15: Türkiyeliler nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sınaat ve felahat için her nevi şirketler teşekkülüne mezundurlar”. (Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti İlk Anayasa Taslağı, İstanbul, Boyut Yayın Grubu, Ekim 1998. (Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti İlk Anayasa Taslağı, İstanbul, Boyut Yayın Grubu, Ekim 1998). Bu kaynağı dikkatime getirdiği için Prof. İ.Kaboğlu’na teşekkür ederim.

61 Özet, Kemal Gözler’in *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s.57-75’i temsil eden şu internet adresinden derlenmiştir: <www.anayasa.gen.tr/tek-1924.htm>. Metin için bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasaları*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1999, s.73-79’dan alınma olan <www.anayasa.gen.tr/1924ay.htm>, ayrıca Gözübüyük ve Kili, *agy*, s. 111-136.

Günümüz insan hakları tartışmaları açısından ilginç olan şeydu ki, 1924 metninin bu yaklaşımının vardığı doruk noktası milletin ve vatandaşın adına gelip düğümlendi: “*Türkiye abalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk itlak olunur*”. Devletin adı da, “*Türkiye Devleti bir Cumburiyettir*” diyen md.1 dışında artık “*Türk devleti*”, milletin adı da “*Türk Milleti*” olmuştu.

1924 metninin Türkçeleştirileceği 1945 tarihinde, md.2'deki “*Resmî dili Türkçedir*” ibaresi de şöyle yapılacaktır: “*Devlet dili Türkçedir*”.

Türkiye’de “insan hakları” terimi, ülkede demokratik düzene geçileceği kanısında olan sosyalist Cami Baykut’un 1946’da “İnsan Hakları Cemiyeti”ni kurmak istemesiyle muhtemelen ilk defa kullanıldı. Fakat iktidardaki CHP’nin organı *Ulus* gazetesi derneği derhal komünistlerin bir girişimi olarak niteledi. Mareşal Fevzi Çakmak da bu yayın üzerine dernekten hemen istifa etti, dernek kapatıldı.⁶²

1961 Anayasası

Resmî metinler içinde “insan hakları” terimini ilk defa kullanan 9 Temmuz 1961 Anayasası⁶³, 1924 uygulamasının sonuçlarına tepki olarak, hak ve özgürlükler konusunda büyük atılım yaparak ortaya çıktı. Bugün bilinen bütün temel haklar ayrıntılı biçimde sayılıyor (kişi ve konut dokunulmazlığı, haberleşme, vicdan, din, ifade, basın, toplantı, dernek kurma, vs.), ilk defa olarak bir Anayasa Mahkemesi getiriliyordu. 1961 metni, yine ilk defa olarak “sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler” başlığı altında “ikinci kuşak haklar” da getirmekteydi.

Türkiye’de çok ciddi sosyo-ekonomik değişikliklerin olduğu, sınıfların ve sınıf kavgasının netleştiği bir ortamda 61 Anayasası, “toplumsal gelişme iktisadi gelişmeyi aştı”⁶⁴ korkusunun belirlediği 1971 askerî darbe provasını atlatamadı. Özgürlükçü maddeleri “lüks” sayılarak törpüldendi. 1980 askerî darbesiyle de tamamen kaldırılacaktır.

62 “İnsan Hakları Cemiyeti” maddesi, *Büyük Larousse*, cilt 11, s. 5714.

63 <<http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>>.

64 İfade, dönemin genelkurmay başkanı Org. Memduh Tağmaç’ındır.

1961 Anayasası nasıl 1924 uygulamasına tepki olduysa, 7 Kasım 1982 Anayasası⁶⁵ da 1961 uygulamasına tepki oldu. “2K”dan (Komünizm ve Kürtçülük) ürken sermaye ve ordu, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması konusunda fikir birliği içindeydi. Askerlerin yaptırdığı yeni anayasa açıkça ve özetle, bir tür “devleti vatandaştan koruma metni” oldu. Diğer bir deyişle, bir temel hak ve özgürlükler mezarlığı.

Bu nitelik, ancak AB 1999 Helsinki zirvesinde Türkiye’nin aday ilan edilmesinden sonra Ekim 2001’de başlayan reformlarla bir miktar düzeltilecek, bu da, 1808 metni hariç Türkiye’deki bütün demokratikleşme girişimlerinin Batı etkisiyle olması geleneğinin yeni bir halkasını oluşturacaktır.

1999 yılı, aynı zamanda Abdullah Öcalan’ın yakalanarak PKK’nın askerî bakımdan yenilgisini ilan eden yıl oldu. SSCB’nin 1991’deki dağılmasından sonra, Türkiye’nin korktuğu “ikinci K” da böylece ortadan kalkmış oluyordu. Bu, zaten Özal zamanından beri uluslararası piyasaya girmeye başlayan büyük burjuvazinin AB yönelimini hızlandırdı.

Bu ortamda, bugün artık Türkiye’de insan haklarının en büyük güvencesi haline gelmiş olan AİHM’nin devreye girmesiyle sonuçlanacak iki çok önemli girişim yapıldı: Nisan 1987’de yapılacak AT’ye üyelik başvurusunu desteklemek üzere; Ocak 1987’de Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna “bireysel başvuru” kabul edildi. Bunu, Eylül 1989’da Avrupa İnsan Hakları Divanının yetkisini kabul ediş izledi.

Kasım 1998’de Komisyon’un kaldırılıp bugün AİHM dediğimiz uluslararası mahkeme ortaya çıkınca, artık Türkiye insanının “gerçek yargıtayı” AİHM haline geldi. Bu, Türkiye demokrasisi açısından etkileri ancak 2000’lerde anlaşılan en büyük atılım oldu. Çünkü bireyler, çoğu çağa ayak uyduramayan yasalarla ve ayrıca “devlet odaklı yaklaşım”la bağlı ulusal mahkemelerde haklarını alamadıklarına inandıkları zaman, “insan odaklı yaklaşım” uygulayan AİHM’ye başvurabiliyorlardı.

Dahası, AİHM’nin içtihadı, AB Uyum Süreci sonucu, ulusal mahkemeler tarafından da kabul edilmek zorundaydı. Bu da, Ekim 2001 ve Mayıs

65 <<http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>>.

2004'te yapılan anayasa reformları ve bunların yanı sıra çıkarılan sekiz adet AB Uyum Paketi sonucu ilerleyen bir süreç sayesinde olacaktır⁶⁶ Türkiye'nin insan hakları yolunda kabul edeceği yasa ve belgeler artık bu AB uyum reformları çerçevesinde gelişecektir.

AB Uyum Reformları

Ekim 2001 anayasa reformunda ifade özgürlüğünün sınırları genişletildi. Asıl önemlisi, Mayıs 2004'teki anayasa reformunda 90. maddeye bir son fıkra eklenerek, *“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır”* dendi. Böylece, Türkiye'nin kabul edip yürürlüğe koyduğu, ama o ana kadar adalet mekanizmasının uygulamamakta direndiği insan hakları uluslararası sözleşmelerinin uygulanabilmesi için en önemli hukuksal zemin yaratılmış oldu.

AB Uyum Paketlerinde de tutuklanma, işkence gibi konularda iyileştirmeler getirildi. Ceza yasası (TCK) yumuşatıldı. Gayrimüslim vakıfları üzerinde uygulanan baskıyı azaltacak ve ayrıca Türkçeden başka dillerin kullanılmasına olanak sağlayacak hükümler getirildi.

2005 yılındaki durumu esas ilgilendiren ise, bütün özgürlüklerin anası ve önkoşulu olan ifade özgürlüğü konusunda yapılan iyileştirmelerdi. Bu özgürlüğü önlemekte en çok kullanılan TCK 159. ve 312. maddelerde reforma gidilmesiydi. 1 Haziran 2005'ten sonra yürürlüğe giren yeni TCK'da sırasıyla 301 ve 216 numaralarını alacak bu maddelerde yapılan iyileştirmeleri izlersek:

Esas olarak Türklüğü ve devletin çeşitli organlarına hakareti cezalandıran 159'un eski biçimine bir son fıkra eklendi ve şöyle dendi: *“Tabkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek amacıyla yapılan düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez”*. Bu değişiklik, ifade özgürlüğü konusunda büyük umut doğmasına yol açtı.

66 Birinci Uyum Paketi: 6.2.2002; İkinci Uyum Paketi: 26.3.2002; Üçüncü Uyum Paketi: 3.8.2002; Dördüncü Uyum Paketi: 2.1.2003; Beşinci Uyum Paketi: 23.1.2003; Altıncı Uyum Paketi: 19.6.2003; Yedinci Uyum Paketi: 30.7.2003; Sekizinci Uyum Paketi: 14.7.2004. Bu paketlerin hangi ortamlarda çıkarıldıkları ve nitelikleri konusunda bkz. Mithat Sancar, “AB Uyum Süreci ya da Bir İhtimal Olarak Demokratikleşme”, *Birikim*, no.184-185 (Temmuz-Ağustos 2004), s.39-53.

Esas olarak çeşitli farklılıkları gözeterek halkı kin ve düşmanlığa tahriki cezalandıran 312'ye *“kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde”* ibaresi eklendi. Böylece, bu türden bir tehlike olmadığı takdirde durumun ifade özgürlüğü içinde bulunduğu kabul edilebilecekti. Ayrıca, maddeye bir fıkra eklenerek, *“Halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tabkir eden kimseye de”* aynı cezanın verilmesi hükmü getirildi. Bu değişiklik de, o zamana kadar yalnızca komünizm ve Kürtçülük gibi suçlamalarda kullanılan maddenin bundan sonra azınlıkta kalan gruplara yapılan hakaretleri cezalandırmakta da kullanılacağı umudunu doğurdu.

Bunların yanı sıra Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Hakkında Sözleşme 16 Eylül 2002'de, 1966 İkiz Sözleşmeleri de 23 Eylül 2003'te onaylanarak yürürlüğe girdi.

Uluslararası Ceza Mahkemesinin (UCM) kuruluşuna olumlu oy vermeyen az sayıdaki ülkeden biri olan Türkiye, yine de AB'ye uyum çerçevesinde iç hukukunu UCM'ye göre düzenlemeye başladı. Anayasa'da 2004'te yapılan değişiklikle, *“vatandaş iade edilmez”* hükmüne, UCM Statüsüne taraf olmaktan doğacak yükümlülüklerle ilişkin istisnalar getirildi. Öte yandan, UCM'nin yargı yetkisine giren soykırım suçu ve insanlığa karşı suçlar da ilk kez yeni TCK'da, 1948 Soykırım Antlaşması da göz önüne alınarak, tanımlandı ve yaptırıma bağlandı. Böylece Türkiye UCM Statüsüne taraf olmaya hazırlandı⁶⁷.

Fakat, AB uyum yasaları sonucu Türkiye'de 1920'lerden beri görülen bu en radikal insan hakları ilerlemesi fazla uzun süreli olmadı.

Bir kere, bu reformlarla getirilen hükümler bürokrasi tarafından uygulanmadı veya uygulanmadı denebilecek kadar engellendi. Öyle ki, bu reform paketlerinde aynı hükümler birbiri ardı sıra defalarca tekrar tekrar getirildi. Örneğin, Türkçeden başka dillerde özel kurs eğitimi konusu 2 kere, radyo-tv'lerde yayın konusu 3 kere, gayrimüslim vakıfları konusu da 3 kere yasa konusu oldu ve hüküm her seferinde daha net olarak formüle edilerek bürokrasinin olumsuz yorumu ve direnci aşılmaya çalışıldı. Çünkü bürokrasi (Milli Güvenlik Kurulunun izleyicisi olarak RTÜK ve özel-

67 Üzet bilgi için Doçent Gökçen Alpkaya'ya teşekkür ederim.

likle de Vakıflar Genel Müdürlüğü) uygulamayı reddediyor ve engel üzerine engel çıkarıyordu⁶⁸.

İkincisi, 2005 yılına gelindiğinde özellikle ifade özgürlüğü konusunda birbiri ardına açılan davalar, sanki bu reformlar hiç yapılmamış gibi bir ortam yarattı. İfade özgürlüğü 1 Haziran 2005'ten önce nasıl en çok 159 ve 312'yle engellenmişse, bu tarihten sonra da bunların yeni isimleri olan 301 ve 216'yla engellenmeye başlandı.

Diğer yandan, eski yasada bulunmayan 288. maddeye göre “*Yargıyı etkileme*” ve “*adil yargıyı etkilemeye teşebbüs*”ten suçlamalar ve yargılamalar başladı. Bu hususa son bölümde geri döneceğiz. Ama önce, uygulamanın niye böyle olumsuz yönde ilerlediğini 2005 yılının dünya ve Türkiye koşullarını inceleyerek görelim.

Institut kurde de Paris

68 Bürokrasinin tutumunu ve bu tutumun sonuçlarını ayrıntılı olarak görmek için bkz. Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, s.118-129.

İKİNCİ BÖLÜM

2005 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE

A) Dünyanın Durumu

2003 yılında ABD'nin "kitle imha silahları vardır" gerekçesiyle saldırdığı Irak'ta patlamasına yol açtığı ve önlenemeyen anarşi 2005'te bütün hızıyla devam etti. Üstelik, ABD'nin bu sefer Suriye'ye ve özellikle de İran'a saldırma planları gündeme geldi.

O sırada, Küba adasındaki Amerikan üssü Guantanamo'da ve özellikle de Bağdat'taki Abu Gureyb cezaevinde kadın askerlerin de aktif rol aldığı ve Iraklı erkek tutukluları aşağılamaya yönelik seks işkencesi skandallarının birbiri ardına patlak vermesi sürmekteydi. Bunlara bir de, CIA'nin işkence faaliyetini ABD dışındaki uçaklar içinde yürüttüğü haberleri eklendi.

Bush yönetimi altındaki ABD'nin, rakip olmamasından yararlanarak uluslararası alanda sürdürdüğü politikanın bir tür "terörist devlet" olarak algılanmasına neden olması ve bu rolünü sürdürmekte kararlı oluşu, büyük çoğunluğu Müslüman olan az gelişmiş ülke insanların birikmiş hınçlarının her vesileyle ve çok çeşitli yollarla patlamasına yol açtı. Bu patlamalar, hiç beklenmediği halde Hamas'ın 2006 başında Filistin seçimlerini tek başına iktidara gelecek biçimde kazanmasından, Hz. Muhammed'in Danimarka'da çıkan karikatürlerinin dünyayı altüst etmesine kadar geniş bir yelpaze izledi. Diğer yandan da İran'da cumhurbaşkanı seçilen Ahmedinejat'ın Haziran'da İsrail'in haritadan silinmesi gerektiğini, Aralık'ta da nükleer faaliyetin süreceğini söylemesi ve buna karşı Bush yönetiminin gösterdiği "Saldırırım!" biçimindeki tepki gerginliği artırdı.

AB ülkeleri de bu altüst oluşun dışında kalamadılar. Küreselleşmenin ekonomik sınırları kaldırma etkisi her türlü sınırı zorlayıp bütün ulusal kimlikleri tehdit etmekteydi. Bunun sonucu olarak, Mayıs'ta Fransa'da ve Haziran'da Hollanda'da yapılan AB Anayasası referandumları retle sonuçlandı. AB ülkelerinde yıllardır görülen işsizlik ortamının doğurduğu tahribat da, doğal olarak yabancı işçilere fatura edildi. Açık biçimde bir "İsla-

mofobia” başladı. Bu fobinin etkileri, üniversite öğrencilerinin başına karışmayı aklının ucundan dahi geçmediği bir batı Avrupa’da, Leyla Şahin’in açtığı türban davasını AIHM’nin retle sonuçlanmasına kadar uzatacaktır.

Böyle bir ortamda Türkiye’nin adaylığı AB politikacıları tarafından seçim konusu olarak sömürülmekte gecikmedi. Çok ciddi bir çifte standartçılıkla, Türkiye’nin tam aday olamayacağı ve ancak “stratejik partner” olabileceği tekrarlanmaya başlandı.

AB ülkelerindeki yeni durumu gözler önünde canlandırabilecek en çarpıcı örnek, belki de, Almanya ve Hollanda’daki dil meselesi oldu. Almanya’daki okullarda Almanca konuşmayan öğrencilere bahçe süpürtülmesi önerildi, Rotterdam belediyesi de kentin sokaklarında Felemenkçeden başka bir dil konuşulmamasını öngören 7 maddelik bir “Davranış Rehberi” yayınladı⁶⁹.

Bunlar, çok değil daha bir yıl önce asla düşünülemez durumlardı. Pamiğe kapılan Avrupa, çoğulcu demokrasiyi 1215’ten beri damla damla inşa ettiğini ve hatta simgelediğini bir anda unutma eğilimine girecek kadar kendini kaybetmişti.

2005’te dünya haritasındaki en önemli değişiklik belirtisi, Kürdistan’ın K. Irak’ta yavaş ama kararlı biçimde ortaya çıkmaya başlaması oldu. 2006 başına gelindiğinde, Kürtlerin bu bölgede kendi petrol kuyularını açmaya başladıkları haberleriyle karşılaştıldı. Bu da, Kürt sorununu halletme yolunda yapılan AB uyum reformlarına devam etmeyi Mayıs 2004’ten sonra bir kenara atan Türkiye’yi daha da endişelendirecek bir ek faktör olacaktır.

B) Türkiye’nin Durumu

AB’nin “korku” durumu böyle olursa, Türkiye’nin etkilenmesi tabii ki daha vahim boyutlarda olacaktır. 2005’te insanlar iki temel unsurdan etkilenerek büyük huzursuzluk ortamına girdiler:

⁶⁹ <www.minorities.org/article.php?IDA=14442>; ayrıca <www.baskinoran.com> sitesindeki “Vatandaş, Felemenkçe Konuş” başlıklı ve 293 sayılı yazı.

1) Küreselleşmenin etkileri: “Öteki”ye tepki

Komünizmin çökmesinin yarattığı “düşman boşluğu”, AB uyum yasalarının yukarıdan ve üstelik dışarıdan empoze edilmesine kimi çevrelerin duyduğu tepkiyle birleşince, uluslararası ortama/Batı’ya karşı büyük bir tepkinin 2005’te doruğa çıkmasına yol açtı.

Türkiye’de “ulusal” kimliğin Batı tarafından etkilenmesi/tehdit edilmesi yeni bir şey değildi. En azından 1839’dan beri yaşanan ve artık kronikleştiği için doğal olarak algılanan bir olaydı. Her şeyden önce, 1920’lerdeki Kemalist reformlar Batı’nın Türkiye’ye olduğu gibi getirilip konmasından başka bir şey değildi: Şapka gibi asla düşünülemeyecek bir “gâvurluk” alameti bile giyilmişti. Yeni bir Batıcı medeni kanun yapılması (“adaptasyon”) zaman alacak diye İsviçre Medeni Kanunu alelacele tercüme edilip kabul edilmişti (“resepsiyon”). Bunlar, küreselleşmenin o günkü direkt etkilerinden yalnızca ikisiydi. Buna rağmen, o zamanlar gelen en büyük tepki, birkaç dervişin iki bin nüfuslu bir kasabada bir yedek subayı öldürmesinden ibaret kalmıştı.

Ama, 1920’lerden sonra Türkiye ikinci yukarıdan devrimi AB uyum reformlarıyla 2000’lerde yaşamaya başlayınca tepki büyük oldu ve yurt çapına yayıldı. Çünkü 1920’lerdeki otoriter yönetim 2000’lerde yoktu. 1920’lerde Kurtuluş Savaşından yeni ve muzaffer çıkmış bir lider varken, oysa 2000’lerde “İslamcı” şaibesi yakıştırılmak istenen bir lider iktidardaydı. 1920’lerde eski seçkinler (ulema) devrimle alt edilmişti, oysa 2000’lerde 1920-30’ların zihniyetini taşıyan eski seçkinler bürokraside etkilerini ve dolayısıyla güçlerini sürdürüyorlardı.

Bütün bunların sonucu, 2000’lerdeki tepki çok belirgin oldu ve “öteki” sayılan başlıca iki gruba yöneldi: Bir yanda yabancılar ve misyonerler, öbür yanda gayrimüslimler ve özellikle de “dönmeler” (“Sabetaycılar”). Bu insanlar, aynen AB ülkeleri gibi yabancı düşmanlığı ortamına kapılan Türkiye’de, ülkeyi parçalamak isteyen kişiler olarak takdim edildi.

Yabancılar Taşınmaz Satışı

Yabancılar özellikle turistik bölgelerde taşınmaz (emlak) satmak için değiştirilen Tapu Kanununun 35. maddesi bu tepkilerin somut bir hedefi ol-

du. Burada “mülkiyet” ile “egemenlik” açıkça birbirine karıştırılmıştı. Çünkü özellikle İsraililerin GAP bölgesinden, Suriyelilerin de Hatay’dan emlak almalarından ve ondan sonra da “buralarda egemenlik iddiasında bulun”malarından korkulmaktaydı. Giriş’te sözünü ettiğimiz “sarkaç”, çok net bir biçimde, “milli güvenlik devleti”ne doğru salınmaya başlamıştı.

Oysa, konu güvenlik açısından değerlendirildiğinde, Tapu-Kadastro Genel Müdürü M.Z. Adlı’nın açıklamaları bambaşka bir tablo çizmekteydi. Buna göre; Genelkurmay, MİT ve MSB araştırmaları hiçbir İsrailinin GAP bölgesinden taşınmaz almadığını göstermekteydi. Bunlar 82’si İstanbul’da olmak üzere Türkiye’de toplam 133 taşınmaz edinmişlerdi. Hatay’daki Suriyeli taşınmazlarına gelince; bunlar, Hatay Türkiye’ye katıldığına Suriye uyrukluğunu tercih edenlerin arazileriydi; 1939’dan beri Suriyelilere taşınmaz satılmamıştı⁷⁰.

Anayasa Mahkemesi de bu atmosferin etkisinden kurtulamadı. 35. madde değişikliğini iptal etti. Mahkemece yapılan “*Bu iptal, yabancıya hiç mal satılamaz anlamına gelmez. Sadece, yasal güvence ve sınırlamaların yeterli görülmediği anlamına gelir*” gibi açıklamalar, kararlar birlikte yürütmeyi durdurma verilmemesi, karar gerekçelerinin epey geç açıklandığı bilinen Türkiye’de bu yasağın ancak gerekçenin Resmi Gazete’de yayımlandıktan sonra uygulanacağını açıklaması, bütün bunlar, basının bu kararı mahkeme tarihinin “en mahcup ithal kararı”⁷¹ ilan etmesine yol açacaktır⁷².

Her an gelip her an gidebilme niteliğiyle ülke ekonomisini batırabileceğini 2001’de iki kez kanıtlamış olan yabancı spekülâtif sermayenin cenneti

70 Radikal, 11 Aralık 2004.

71 Radikal gazetesinin manşeti, 15 Mart 2005.

72 Üstelik, yasada “yasal güvence ve sınırlamaların yeterli olmadığı”nı söylemek de zordu. Bir yabancı Türkiye’de emlak alabilmesi için şu koşullar gerekliydi: 1) Alıcının ülkesi Türkiye vatandaşlarına taşınmaz satıyor olacak (karşılıklılık ilkesi); 2) Taşınmaz sakıncalı (askeri, stratejik, vs.) bölgede olmayacak; 3) Şirketlerin 300 dönümün üzerinde alabilmesi için Bakanlar Kurulu izni olacak. Bütün bu önlemlere rağmen, Anayasa Mahkemesi 177 maddelik anayasada bu yasanın iptaline yol açacak bir madde bulamadığından olacak, 12 Eylülcü zihniyeti en iyi yansıtan Başlangıç bölümündeki “Yüce Türk devletinin bölünmez bütünlüğü” ibaresini bulmuştu. Bkz. <www.baskinoran.com> sitesindeki 248 sayılı yazı.

Karşılıklılık konusunda da durum farklı değildi. İptal tarihini esas alarak bir karşılaştırma yapan basın, şu saptamalarda bulundu: 2004 sonu itibarıyla Almanya’da taşınmaz alan Türkiyeli sayısı 195.000, her birinin ortalama 130 metrekare aldığı varsayılırsa aldıkları taşınmazların toplam yüzölçümü 25.000 dönüm yani Luxembourg devletinin yüzölçümü kadardı. Türkiyelilerin diğer Avrupa ülkelerinde edindikleri taşınmazların sayısı ise 45.000’di (Hürriyet, 11 Ocak 2005). Ayrıca, Bayındırlık ve İskan Bakanı Z. Ergezen’in açıklamalarına göre, iptal edilen yasa çıktıktan sonra yabancılar satılan toprağın toplamı 4.400 dönümdü, bu miktar 5.300 dönümlük Heybeliada’dan küçüktü, satın alanların mensup olduğu 47 ülke vatandaşları arasında ilk beş sırayı da Almanlar, İngilizler, Hollandalılar, Avusturyalılar, ve İrlandalılar oluşturmaktaydı (Hürriyet, 24 Ocak 2005 ve Milliyet, 21 Ocak 2005).

Türkiye’de, dünyanın en kalıcı yabancı sermaye yatırımı olarak bilinen taşınmaz yatırımının böyle karşılanması, ancak uluslararası ortama karşı büyük bir korkunun sonucu olarak yorumlanabilir.

Misyonerler, “Sabetaycılar” ve Gayrimüslimler

Bu korku, ülkenin misyoner tehdidi altında olduğu iddialarıyla da kendini gösterdi ve sonunda, İçişleri Bakanlığı açıklamasına göre 7 yılda yalnızca 344 kişinin din değiştirdiği 70 milyonluk bir Türkiye’de⁷³, bir Katolik papazın 4 Şubat 2006’da dua ederken öldürülmesine kadar vardı.

Ataları 17. yüzyılda Müslümanlığı kabul etmiş Osmanlı Musevilerinin torunları olan ve aradan geçen 300 yıla rağmen hâlâ Müslüman sayılmayıp “dönme/Sabetaycı” diye anılan kişiler, her büyük toplumsal krizde olduğu gibi, tepki odağı haline geldiler. Bunların kendilerini gizledikleri, hiçbir zaman eski dinlerini bırakmadıkları ve sürekli Türkiye aleyhine yabancılarla işbirliği yaptıkları 2005 içinde kimi zihinleri işgal eden iddiaların önemli bir tanesi oldu.

Vatandaşlar arasında ayrımcılık yaratan bu iddialar, açıkça, anti-semitizmden başka bir şey değildi. Soyadı belli eklerle biten insanları “Yahudi dönmesi” ilan eden kitapların (*Efendi*⁷⁴, *Şebeke*, vb.) çok satması, ancak, yabancı düşmanlığının Yahudi düşmanlığında somutlaşmasıyla izah edilecek bir hale dönüşmüştü.

Vatandaş olmalarına rağmen, Türkiye’deki gayrimüslim azınlıklar ve özellikle de Ermeniler de “öteki” olarak bu tepkiden paylarını aldılar. *Agos* gazetesi zaman zaman saldırıya uğradı, yazarları hakkında ihbar sonucu davalar açıldı. Çok eski bir Rum Ortodoks geleneği olan, 6 Ocak’ta haçın suya atılıp çıkarılması töreni kendilerini Ülkücü olarak adlandıranlar tarafından bu yıl da “karadan ve denizden” sarılarak protesto edildi⁷⁵.

Bütün bunların asıl üzücü tarafı ise, kendisini “solcu” olarak tanımlayan kimi çevrelerin bu öteki düşmanlığını “anti-emperyalizm”le gerekçelen-

73 İçişleri Bakanının açıklaması, *Milliyet*, 22 Mart 2005.

74 *Efendi* adlı kitabı 112.000 satan Soner Yalçın 462.000 YTL’lik telif geliri elde ederek 2004’ün en çok kazanan yazarı oldu. Başından itibaren 500.000 satmış olan *Metal Fırtına*’nın yazarları Burak Turna ve Orkun Uçar ikinci sırada yer aldı. *Hürriyet*, 4 Eylül 2005.

75 *Milliyet*, 7 Ocak 2006.

direrek “güzelleştirmeleri” oldu. Aynı durum, ilginçtir, 4 Temmuz 2004’de Irak’ta Türk askerlerinin başına çuval geçirilmesinden sonra, geleneksel olarak anti-komünist olmak nedeniyle pro-Amerikan olagelmış⁷⁶ ülkücü kesimi bile Amerikan düşmanlığı üzerinden etkisi altına aldı. 2006 başında vizyona giren “Kurtlar Vadisi-Irak” filminde Polat şöyle di-yordu: “Amerikan askerlerinin patronu Amerikan kapitalizmi değil mi?”⁷⁷

2) PKK terörünün etkisi

PKK’nın tekrar teröre başlaması, adam kaçırmaları vs., K.Irak’ta bir Kürdistan’ın kurulması ortamının da yardımıyla, büyük tepki doğurmakta gecikmedi.

Uzun zamandır mayalanan bu tepkinin etkisi zaten yıllardır görüle-gelmekteydi. Fakat, Mersin’deki Nevroz mitinginde yaşları 12-16 arasında de-ğişen dört çocuğun⁷⁸ Türk bayrağını yakmak istediği haberleri Türkiye’yi bir anda fevkalade karıştırdı. Genelkurmay yayınladığı bildiride olayın faillerini “*Sözde Vatandaş*” olarak nitelendirdi ve Ankara Üniversitesi Se-natosu da kendi bildirisinde aynı terimi kullandı. Ülkücüler “*Ya Sev Ya Terk Et*” sloganlarıyla sokağa çıktılar⁷⁹. Birçok ilde bayrak mitingleri ve “*Herkes evine ve işyerine Türk bayrağı assın*” kampanyası başlatıldı. Bayrak satışları patladı⁸⁰. Mersin sokaklarında “*Alpaslan Türkeş’in askerleriyiz*” sloganlarıyla T.S. Gür Lisesine saldırıldı, bir simitçi “*Pis Kürt*” diye dövül-dü⁸¹.

Tepkiler, cana kasteden saldırılara da dönüştü. Basın bildirisi okumak is-teyen TAYAD’lı gençler, “*Bunlar bayrak yaktı*” tahrikiyle birbiri ardına çok sayıda ilde linç edilmek istendiler. Trabzon’dan başlayarak Samsun’a ve Rize’ye sıçrayan, sonra da başka bölgelere (Bozöyük, Ayvalık, Seferihis-sar, vs.) yayılan bu olaylar, Kürtlere tepkinin yanı sıra, hem küreselleşme-nin genel etkisinden hem de sosyo-ekonomik yıkımdan kaynaklanıyordu.

76 Alpaslan Türkeş’in afyon yasağı sırasındaki demeci için bkz. Oran, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*, s. 31.

77 Can Dündar, *Milliyet*, 5 Şubat 2006 (Milliyet Pazar eki)

78 Fotoğrafları için bkz. *Milliyet* ve *Radikal*, 23 Mart 2005.

79 *Milliyet*, 23 Mart 2005.

80 *Milliyet*, 25 Mart 2005.

81 *Birgün*, 23 Mart 2005.

Nitekim, Doğu Bloku yıkıldıktan sonra başlayan ticaretin Doğu Karadeniz’de son zamanlarda sönme noktasına geldiği ve zaten silaha düşkünlüğü gelenekleşmiş olduğu bölgeyi olağanüstü gerdiği iyi bilinen bir durumdu⁸².

Bu noktada asıl üzücü olan ise şuydu: Bir kere, bu olaylar “sözde vatandaş” mesajının “özde vatandaş” tarafından nasıl yorumladığını gösteriyordu. İkincisi, devlet burada canına kastedilene değil cana kastedeni korudu. Örneğin Trabzon Valisi linç girişimi hakkında “*Vatandaşlar olaya tepki gösterip karşı koymuştur*”⁸³ dedi. Nitekim bu olaylarda linççiler değil, basın bildirisi okumak veya mezarlık ziyaret etmek isteyenler “*halkı ve polisi darp, ve halkı güvenlik güçlerine karşı kışkırtma*” gerekçesiyle tutuklandılar. Olayları ciddi biçimde tahrik eden yerel basın ve TV de herhangi bir ceza ya çarptırılmadı.

Çok farklı alanlarda görülen “milliyetçi” tepkiler yılın sonuna kadar kesilmeden devam etti. PTT’nin postacılar için açtığı yazlık tişört ihalesini “Rojin Tekstil” adlı bir firmanın kazanması üzerine Haber-Sen “*Kürtçe marka istemeyiz, zaten tişörtler de kalitesiz*” dedi. Firma sahibi de aynı mantık içinde yanıtladı: “*Ben milliyetçiyim, kalitemiz de onaylıdır*”⁸⁴. İstanbul’daki Beşiktaş-Diyarbakırspor maçında “*PKK dışarı!*” şeklinde tezahürat yapıldı⁸⁵. Eskişehir’de sokakta gelen geçene küfreden bir sarhoş, rapor için götürüldüğü hastanede “*PKK*”, “*Bayrak*”, “*Bozöyük’ten geldim*” vs. diye sayıklayınca acil servistekiler tarafından dövüldü, polis tarafından zor kurtarıldı⁸⁶. İstanbul Cihangir’deki bir büroda “Takva” adlı filmin çekimleri için bir zikir sahnesini prova eden oyuncuların, komşuların ihbarı üzerine polis tarafından basılması⁸⁷, Türkiye’deki ortamın ne hale geldiğinin traji-komik bir belirtisi oldu.

Bu ortamda, “Türk Solu” adlı derginin <www.turksolu.org> “Kürtlerle evlenmeyin, alışveriş yapmayın, yemekleri kebapı yemeyin, Kürtçe müzik çalan türkü barlara gitmeyin, Türkler üremelidir” gibi çok açık biçimde

82 Bu konuda bkz. Ali Değirmenci’nin makalesi, *Radikal*, 16 Nisan 2005.

83 *Birgün*, 7 Nisan 2005.

84 *Milliyet*, 10 Ağustos 2005.

85 *Milliyet*, 30 Ağustos 2005.

86 *Radikal*, 9 Eylül 2005.

87 *Hürriyet*, 29 Kasım 2005.

“nefret söylemi”⁸⁸ yayması, “*Türk Oğlu, Türk Kızı, Türklüğünü Korumak*” başlıklı yayınlar yapması, Kemalizm’in “sol” tarafından artık nasıl yorumlandığı açısından dikkat çekiciydi⁸⁹. Bu yayının, nefret söylemini cezalandıran TCK 216’dan adli takibata uğradığına ilişkin olarak herhangi bir haber bu satırlar yazıldığı tarihte henüz medyada çıkmamıştı.

3) Etkiler Sonucu 2005’te Ortam

Küreselleşmeye ve PKK’ya tepkilerin etkisiyle beliren bu ortamın sonuçları şöyle özetlenebilir:

a) Etnik Nitelikli Türk Milliyetçiliğinin Yükselişi

2005 yılındaki “Türk milliyetçiliği”, bir noktaya kadar, kimi insanların ülkedeki gayrimüslimlere hakaret etmelerinin (Sabetaycı, vs.) yanı sıra, kimi okumuşların “milliyetçi entelektüel” çabalarıyla sınırlı kaldı. Örneğin “*Pteroccephalus Kurdicus*” veya “*Phlomis Armeniaca*” gibi uluslararası bitki ve hayvan adları “*Arenaria Yunusemreii*” ve “*Gypsophila Osmangaziensis*” isimleriyle değiştirilmek istendi⁹⁰.

Hitler’in “Kavgam”ının çok iyi satmak nedeniyle 12 yayınevi tarafından birden basıldığı⁹¹ bu ortamda, Sabetaycılık kitaplarının ve kurgu bir ABD-Türkiye savaşından bahseden “*Metal Fırtına*”nın arkasından, Türkiye’de ilkokuldan üniversiteye her düzeyde okutulan Kurtuluş Savaşını roman biçiminde anlatan “*Çılgın Türkler*” çok satan listelerinin başına geçti. Yayıpın on ayda, korsan baskılar hariç 274 baskı yaparak 548.000 adet sattığı, Şubat 2006’da açıklanmıştı⁹².

Bu gidişe devlet adamlarından da katkılar geldi. Çevre ve Orman Bakanı O. Pepe, bitki ve hayvan isimlerini Türk-İslamlaştırmayı “*Kimse bize kuzu postunda kurdu yutturamaz. Yutmayız. Bilimsellik kılıfı altında bölücülük yapılıyor*” diye destekledi⁹³. İstanbul 1. Ordu Komutanlığı, 85 yıl önce 6

88 Nefret Söylemi (hate speech), bir ülkedeki kimi gruplara karşı kin ve nefreti körükleyecek beyanlara verilen ad olup, Batı dünyasında kesinlikle ifade özgürlüğü kapsamı dışında tutulur.

89 *Hürriyet*, 17 Eylül 2005; ayrıca <www.baskinoran.com> sitesindeki 273 sayılı yazı.

90 *Birgün*, 7 Mart 2005.

91 *Radikal*, 13 Mart 2005.

92 *Cumhuriyet*, 3 Şubat 2006.

93 *Hürriyet*, 7 Mart 2005.

Türk erinin İngilizler tarafından öldürülmesi olayına anma töreni düzenledi ve bu törenlerin artık her yıl tekrarlanmasına karar verdi⁹⁴. Tunceli Valiliği “newroz” kelimesinin Anayasa Md.3’e aykırı olduğunu ilan etti⁹⁵. 1914-15 kışında on binlerce askerin donmasıyla sonuçlanan Sarıkamış Felaketi doksan yıldır ilk defa büyük törenlerle anılmaya başlandı.

Vaziyetin vahimleşmesi, Mart’taki Nevroz olayları üzerine yayınlanan Genelkurmay bildirisinden (“sözde vatandaşlar”) sonra gerçekleşti. Bu durum, Mayıs ayında Osmanlı Ermenileri konferansının başta Adalet Bakanını Cemil Çiçek (“Arkamızdan hançerlediler”) ve CHP Milletvekili Şükrü Elekdağ olmak üzere kimi çevrelerden gelen tepki ve tehditler sonucu ertelenmesiyle devam etti. Konferans Eylül ayında yapılmak istendiğinde, ülkücü avukatların başvurusunu dikkate alan idare mahkemesince durduruldu. Nihayet İstanbul Bilgi Üniversitesinde yapılabilen konferansın girişinde biriken protesto grubu, dinlemeye gelenleri Prof. Erdal İnönü dahil yumurta yağmuruna tuttu ve polisin herhangi bir müdahalesiyle karşılaşmadı. Aynı olay, çok daha saldırgan olarak Orhan Pamuk duruşmasında tekrarlanacaktır. (Bu olaylar son bölümde ayrıca ele alınacaktır).

İfade ve toplantı özgürlüğünü engellemeye yönelik bu “protesto”ları yapanlar, çok az bir süre önce birbiriyle hiç bağdaşmayan üç ayrı gruptan yani “Kemalist” CHP’lilerden, İşçi Partililerden ve Ülkücülerden oluşmaktaydı ve kısa zamanda “Kızıl Elma Koalisyonu” olarak anılmaya başladı.

b) Derin Devletin Tekrar Baş Göstermesi

Türkiye’de resmi devlet olanaklarının kimi görevlilerce yasadışı baskılar/cinayetler ve hatta kişisel maddi çıkarlar için kullanılması anlamına gelen Derin Devlet faaliyetlerinin kesintisiz devam ettiği, Şemdinli olayıyla ortaya çıktı.

3 Kasım 1996’daki Susurluk skandalının kamuoyunda yarattığı tepki üzerine, bu yasadışı faaliyetlerin sesi duyulmaz olmuştu. Yalnızca, hüküm giyen kimi Susurlukçu emekli askerlere destek vermek için konuşan kimi emekli generallere rastlanıyordu⁹⁶.

94 Milliyet, 18 Mart 2005.

95 Radikal, 20 Mart 2005.

96 Örneğin Sabah, 13 Mart 2002.

9 Kasım 2005 tarihinde, uzun zamandır Hakkari’de devam etmekte olan bombalama olaylarından biri cereyan ederken, bombayı atıp kaçan kişi halk tarafından yakalandı. Bir PKK itirafçısı olduğu ve kendisini bir araba içinde resmî görevli iki astsubayın beklediği ortaya çıktı. Hiçbir araştırma yapılmadığı bir sırada Kara Kuvvetleri Komutanı ve Jandarma Genel komutanları demeçler vererek bu astsubaylardan birinin çok iyi bir eleman olduğunu, ayrıca bu olayın yerel mahiyet arz ettiğini ilan ettiler.

Kasım 1979’da sıkıyönetim varken askerî cezaevinden güpegündüz kaçırılan M.Ali Ağca, 12 Ocak 2006’da bu sefer de “yanlış hesap edildiği için” tahliye edildi ve ancak medyanın çok yoğun ilgisi sayesinde tekrar cezaevine kondu.

3-4 Ocak 2006’da *Hürriyet*’te çıkan “ABD’li albayı nasıl çırılçıplak soydum” dizisi çuval olayının intikamını alıyordu. Aynen, hemen sonra vizyona girerek gişe rekorları kıran “Kurtlar Vadisi-İrak” filmi gibi.

Bütün bunlar, ortamın “milliyetçi” havasını çok iyi temsil eden olaylar oldu.

c) Yargının tutumu

2005’in ikinci yarısı bir dizi ifade özgürlüğü davalarına sahne oldu. Bunları da son bölümde ayrıca göreceğiz. Burada söylenmesi gereken şudur: Bu “milliyetçi” ortam yargıyı da ciddi biçimde etkilemiş gözükmektedir.

Yıl içinde, hukukun saptırılmış bir kullanımı sahneye çıkmıştır. Teknik olarak süreç şöyle işlemiştir:

Birtakım “milliyetçi” ve “Sayın Muhbir Vatandaş”lar savcılıklara başvurmakta ve “Şu yazıyla Türklüğe hakaret edilmiştir, TCK 301. madde hükmü gereği suçtur, dava açılmalıdır” demektedir. Bunların başında, MHP listelerinden seçimlere girmiş ama kazanamamış avukatlar bulunmaktadır.

Savcılar bu türden başvurular olunca hemen önce soruşturma, sonra da mecburlarmış gibi iddianame düzenleyerek dava açmışlardır.

Yargıçlar, yeni yasada böyle bir olanak bulunduğu halde, bu iddianamele-ri geri çevirmemiş, kabul etmiş, böylece dava açılmıştır.

Bundan sonra aynı “Sayın Muhbir Vatandaş”lar yargıçlara başvurarak şunu söylemişlerdir: “Ben de bir Türk’üm, bu Türklüğe hakaret davasında müdahil olmak istiyorum”.

Yargıçlar da birçok davada, sanki mecburlarmış gibi, bu kişilerin müdahillliğini hemen kabul etmişlerdir. Oysa müdahillik, bir olaydan direkt zarar gören kişilerle sınırlı bir hukuksal statüdür. Örneğin, öldürülen bir adamın karısı davaya müdahil olabilir, ama eniştesi olamaz.

Böylece, AB uyum paketleriyle getirilen ifade özgürlüğü hükümleri bir kenara atılmış ve insanlar düşündüklerini ifade etmek yüzünden mahkeme mahkeme gezmek zorunda bırakılmışlardır. İfade özgürlüğünü engellemekte en fazla kullanılan 216 (eski yasada 312) ve 301 (eski yasada 159) sayılı kanunların değiştirilmesi veya kaldırılması ise, Hükümet tarafından “İçtihadın oluşmasını bekleyelim” diye reddedilmektedir. Sanki, şiddete teşvik ve hakaret içermeyen düşüncesini söylemek yüzünden insanların mahkemeye verilip, bütün enerjilerini mahkeme koridorlarında harcamaları, sonunda beraatla sonuçlansa bile, çok doğal bir süreçmiş gibi davranılmaktadır.

Bütün bunları, 2005’de doruğa tırmanan “milliyetçi” ortamın yargı mensuplarını etkilemesi olarak yorumlamak uygundur.

4) Uygulanma Arifesinde Türk Ceza Kanunu

Yeni bir ceza kanunu yapmak girişimi Türkiye’de yeni değildir. 1985’ten beri değişik komisyonlar oluşturulmuş, 1987’de bir Öntasarı yayınlanmış, sonra 1989, 1997, 2001 ve 2003 tarihli TCK tasarıları ortaya çıkmıştır. Bunların her biri ciddi oranda muhalefetle karşılaşmış, eleştiriler doğrultusunda kimi değişiklikler yapılmış, ama tasarılar egemen olan ruh aynı kalmıştır.

Hazırlanan tasarılarından sonuncusu 14 Nisan 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından 500 madde halinde TBMM’ye gönderilmiş, bu tasarı alt

komisyonda 4-5 ay gibi çok kısa bir sürede 346 maddeye indirilmiş ve çalışmalar kısa bir sürede tamamlanmıştır. Sonunda, 26 Eylül 2004 tarihinde 5237 sayılı yasa 345 madde olarak kabul edilip 1 Nisan 2005'te yürürlüğe girmek üzere yayınlanmıştır.

Bu acelenin nedeni, yasayı 17 Aralık 2004 tarihine yetiştirmektir. Çünkü bu tarihte Bruxelles'de yapılacak AB zirvesinde Türkiye'yle müzakerelere başlama tarihi verilecektir. Nitekim bu zirvede bu iş için 3 Ekim 2005 tarihi saptanacak ve o tarihte de müzakereler başlayacaktır.

Bir uluslararası toplantıya belge yetiştirmek, Türkiye tarihinde alışılmış bir görüntüdür ve daha önce de belirttiğim gibi 1856 Islahat Fermanınının 1856 Paris Barış Konferansına yetiştirilmesine kadar geri götürülebilir. Burada da böyle yapılmıştır ve TCK, yaz tatiline gelmenin de etkisiyle, zina konusu hariç, tartışılmadan yasalaşmıştır. Durum ilginçtir, çünkü zina konusu kanunda yoktur⁹⁷. Birdenbire, zina suç olmasın da kanun nasıl geçerse geçsin diye acayip bir anlayış her yana egemen olmuştur. AB yetkilileri bile kanunu unutmuş, buna odaklanmıştır.

TCK'nın tartışılması bu durumda yasa çıktıktan sonra başlamıştır. İtirazlar esas olarak basından gelmiştir. Çünkü çoğu maddede "basın-yayın yoluyla olursa yarısı kadar artırılır" türünden fıkralar vardır. Abes zina tartışmasından sonra basının odaklandığı esas nokta, ifade özgürlüğünden ziyade, basına getirilen cezaların bu ağırlığı olmuştur⁹⁸.

Gerçi, yeni yasada gerçekten önemli kimi iyileştirmeler vardır. Kadın örgütlerinin çalışmaları sonucu kadınlara karşı o güne kadar sürdürülen kimi toplumsal ayıplar ortadan kaldırılmıştır. Örneğin, işkence suçunu işleyen kamu görevlisi 3-5 yıl hapisle cezalandırılacak, bu suçun avukata, çocuklara ve hamile kadınlara karşı işlenmesi durumunda ceza 8-15 yıla çıkacaktır. Fakat doğal olarak tartışmalar yasanın olumsuz yönleri üzerine yoğunlaşmıştır ki, bunların sayısı pek de az değildir. Tartışmaların en yo-

97 Eski TCK, "adet haline getirilmedikçe" erkeğe zina cezası öngörmemekte, ama bir tek kere bile yapsa kadını cezalandırmaktaydı. Yapılan bir başvuru üzerine, Anayasa Mahkemesi erkeğin zinasıyla ilgili hükmü eşitlik ilkesine aykırı bularak iptal etti. Ama kadını kaldı. Sonradan o da kaldırıldı. Yeni TCK tasarısında her ikisi için de zina suç sayılmadı. Ama müzakereler sırasında ceza isteyenler olunca, olay birdenbire gündeme geldi ve gündemi saptırdı.

98 Ara başlıktan buraya kadar olan kısım, Doç. Dr. Türkan Sançar'ın Ankara Hukuk Fakültesi 80. kuruluş yıldönümü etkinlikleri kapsamında 3 Mart 2005'te düzenlenen "Yeni Türk Ceza Kanunu Hakkında Görüşler" sempozyumunda yaptığı konuşmadan özetlenmiştir.

ğun olduğu Nisan ve Mayıs aylarında, kamuoyunda ifade özgürlüğüne ilişkin olarak kuşku duyulan hususların bir kısmı şunlardır⁹⁹:

- Suça övgüye 2 yıl (md.215): Düşünce suçundan mahkum edilen kişiyi destekleyen her haber, yazı, resim bu suçun kapsamındaydı Örneğin askerlikte eşcinsellik muayenesini yaptırmayanlara veya vicdani retçilere destek vermek buna girebilirdi.
- Kin ve düşmanlığa alenen tahrik veya aşağılamaya 3 yıl (eski 312, yeni 216): Bu madde şöyleydi:

1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tabrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

3) Halkın bir kesiminin benimsediği dinî değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması hâlinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Gerçi “alenen” ve “açık ve yakın” terimleri getirilmişti ama, özellikle açık ve yakın’ın yorumu fazlasıyla sübjektif olabilirdi. Bu 312 madde yıllar yılı komünist avı için kullanılmışken, şimdi birdenbire toplumdaki zayıf grupların korunması için kullanılabilecek miydi?

- Yasaları eleştirene 2 yıl (md.217): Halkı kanunlara uymamaya tahrik edenlere verilecek bu ceza örneğin sivil itaatsizliği de içine alabilirdi. “Tabrikin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde” cümlesi nasıl yorumlanacaktı?

⁹⁹ Aşağıdaki maddelerden bir kısmı şu kaynaklardan alınmıştır: Adnan Keskin, *Radikal*, 8 Mayıs 2005; Yurdağül Şimşek, *Radikal*, 1 Haziran 2005.

- Örgüt haberlerine 3 yıl (md.220/8): “Örgütün veya amacının propagandasını yapan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır”. Örgüt faaliyetleri hakkında yapılacak bir yazı dizisi bu radaki “propaganda” ya sokulabilirdi.
- Soruşturma haberlerine 3 yıl (md.285): Soruşturmanın gizliliğini ihlal edene 3 yıla kadar hapis, basın-yayın yoluyla işlenirse yarı oranında artırma. Bu hüküm büyük çaplı yolsuzluk soruşturmalarını haber yapanların başına büyük iş açabilirdi.
- Soruşturma veya davalar hakkında fikir beyanına 3 yıl (md. 288): Bir soruşturmanın başlatılmasından, kesin hüküm çıkana kadar sözlü veya yazılı herhangi bir biçimde beyanda bulunmak yasaktı. Gerçi; savcı, hakim, mahkeme, bilirkişi veya tanıkları etkilemek “amacıyla” deniyordu ama, bizatihi ceza hukuku “amaç”la ilgilenmezdi. Günümüzden 120 yıl önce yazılmış Zanardelli Raporu 120 yıl önce bu ilkeyi şöyle ifade etmişti: “İnsan eylemlerinin iç saiklerini araştırmak, ceza adaletinin işi değildir”¹⁰⁰
- Cezaevi haberlerine 4 yıl (md.298/2): “Hükümlü ve tutukluların beslenmesini engelleyenler hakkında iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası verilir. Hükümlü ve tutukluların açlık grevine veya ölüm orucuna teşvik veya ikna edilmeleri ya da bu yolda kendilerine talimat verilmesi de beslenmenin engellenmesi sayılır” hükmü, açlık grevi yapılan cezaevlerine ilişkin haber vermeyi engelleyebilirdi.
- Türklüğe, devlete hakarete 3 yıl (eski 159, yeni 301): Bu madde şöyleydi:
  - (1) Türklüğü, Cumhuriyeti veya Türkiye Büyük Mil-let Meclisini alenen aşağılayan kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.
  - (2) Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini, Devletin yargı organlarını, as-kerî veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.
  - (3) Türklüğü aşağılamanın yabancı bir ülkede bir Türk vatandaşı tarafından işlenmesi hâlinde, verilecek ceza üçte bir oranında artırılır.
  - (4) Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.

100 Sami Selçuk, *Özlenen Hukuk / Yaşanan Hukuk*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.206, dn.15.

Gerçi burada “alenen” denmişti ve 4. fıkra eklenmişti, ama “Türklük” neydi? Maddenin gerekçesine bakıldığında, şaşırtıcı bir tanım görülmekteydi:

“Maddede geçen Türklük deyiminden maksat, dünyanın neresinde ya-sar-sa yaşasınlar Türklere has müşterek kültürün ortaya çıkardığı ortak varlık anlaşılır. Bu varlık Türk Milleti kavramından geniştir ve Türkiye dışında yaşayan ve aynı kültürün iştirakçileri olan toplumları da kapsar”.

Bu durumda örneğin Moldova’daki Gagavuzlar veya Orta Asya’daki Özbekler hakkında yazılabilecek bir gezi dizisi çok tehlikeli olabilirdi. Üstelik bu “dünya Türklüğü” anlayışı açıkça Turancıydı ve bu haliyle Atatürk milliyetçiliğinin kesin olarak antiteziydi.

Bu durumda, Türklüğü yurt dışında aşağılayabilecek bir kişinin sözlerini haber yapanlar tehdit altına girebilirdi.

Diğer yandan, “aşağılamak”ın ne anlama geldiği belli değildi. Örneğin; milletvekillerinin, TBMM’deki ceylan derisi koltuklara oturmayı içine sindirmemeleri gerektiğini yazmak veya Emniyet’te işkence yapıldığını bildirmek, devletin bu organlarını aşağılamak olarak yorumlanabilirdi. Çok önemli bir ilerleme olan 4. fıkradaki “eleştiri amacıyla” terimi yine her yargıcın zihniyetine göre şekillenebilecekti.

- “Bozguncu” faaliyetlere ağırlaştırılmış müebbet hapis (md.302): *“...Devletin bağımsızlığını zayıflatmaya veya birliğini bozmaya...yönelik bir fiil işleyen”* ibaresi çok lastikliydi. Milletın alt kimliklerden oluştuğunu yazmak veya ülkede federal sistem istemek de buna sokulabilirdi.
- AB’den Türkiye’ye baskı yapmasını isteyeneye 20 yıl (md.304): “[Türkiye’ye] karşı... hasmane hareketlerde bulunması için yabancı devlet yetkililerini tabrik eden...” ibaresi, rahatça, Türkiye’de insan haklarının gelişmesi için AB kurallarının uygulanmasını isteyen herkese karşı uygulanabilirdi.
- Resmî politikalara karşı çıkanlara 10 yıl (md.305): Bu madde şöyleydi:

(1) Temel millî yararlarına karşı fiillerde bulunmak maksadıyla veya bu nedenle, yabancı kişi veya kuruluşlardan doğrudan doğruya veya dolaylı

olarak kendisi veya başkası için maddi yarar sağlayan vatandaşa ya da Türkiye’de bulunan yabancıya, üç yıldan on yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adli para cezası verilir. Yarar sağlayan veya vaat eden kişi bakımında da aynı cezaya hükmolunur.

(2) (Değişik: 29.06.2005 – 5377/38 md.) Fiilin savaş sırasında işlenmiş olması hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(3) Suç savaş hâli dışında işlendiği takdirde, bu nedenle kovuşturma yapılması Adalet Bakanının iznine bağlıdır.

(4) Temel millî yararlar deyiminden; bağımsızlık, toprak bütünlüğü, millî güvenlik ve Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel nitelikleri anlaşılır.¹⁰¹

Her şeyden önce, “temel millî yararlar” zamana ve zemine göre değişen bir kavramdı. “Menfaat sağlama”ya gelince, bir ülkeden araştırma bursu almak ve hatta bir yabancı büyükelçiliğin kokteyline gitmek bile yetebilirdi.

Gerçi son fıkrada “temel millî yarar” tanımlanmıştı ama, tanımlanmasa daha iyi olabilirdi. Çünkü “millî güvenlik”in içine güneşin altındaki her şey sokulabilirdi. Sonra, “Anayasada belirtilen temel nitelikler”, Anayasa’nın Başlangıç bölümünde geçmekteydi ve bunların arasında geçen “Türk millî menfaatleri”, “Türklüğün tarihi ve manevi değerleri”, “Atatürk milliyetçiliği” gibi kavramlar hiçbir biçimde kesin olarak tanımlanamayacak, üstelik zamanın değiştirmesine tabi kavramlardı.

Bu ilginç maddenin gerekçesi de ilginç bir öyküye sahip oldu. TBMM’den geçtiği biçimiyle bu gerekçe temel millî çıkarlara aykırı harekete şu örnekleri veriyordu:

“Para, yarar veya vaat kabulü suretiyle bugün Türk askerinin Kıbrıs’tan çekilmesi veya bu konuda Türkiye aleyhine bir çözüm yolunun kabulü için veya sırf Türkiye’ye zarar vermek maksadıyla, tarihsel gerçeklere aykırı olarak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ermenilerin soykırımı uğradıklarının basın ve yayın yoluyla propagandasının yapılması gibi”.

Kıbrıs ve Ermeni sorunları hakkında fikir serdetmeye 10 yıl hapis verdirecek bu gerekçe, çok ilginçtir, yasa AB’ye gönderilirken çıkartılmıştır. Şu

¹⁰¹ Herhalde 216 ve 301’in yettiği düşünüldüğü için 2005 yılında hayret verici bir biçimde hiç uygulanmayan 305. maddenin tahlili için bkz. Türkan Sancar, “ Temel Millî Yarar Kavramı ve Yargının Siyasallaşması Tehlikesi”, *Güncel Hukuk*, no.27 (Mart 2006), s. 10-11.

anda da Adalet Bakanlığının “Yeni Türk Ceza Adaletini Tanıtım Sitesi”nde <<http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/>> yer alan “Yeni TCK Madde Gerekçeleri” sekmesinde bulunan 305 gerekçesinde (sitede yanlışlıkla 306 diye yazılmıştır) bulunmamaktadır. TBMM’den oylanarak geçmiş bir gerekçenin idare tarafından değiştirilmesi şimdiye kadar hiç rastlanmamış bir durum olsa gerektir.

- Zorunlu askerliğe itiraza 3 yıl (md.318): Buna göre, halkı askerlik hizmetinden soğutacaklara iki yıla kadar hapis verilecek, suç basın-yayın yoluyla işlenirse ceza yarısı kadar artırılacaktı. Oysa, Anayasa’da zorunlu askerlik diye bir yükümlülük yoktu. Madde 72 “vatan hizmeti”nden bahsediyordu ve bunu asker olarak yapmak şart değildi: “*Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir*”. Bu durumda, vicdani retçilerin durumu vahimleşiyor, askerliği herhangi bir biçimde eleştirmek açıkça olanaksız hale geliyordu.
- Devletin istemediğini yazana 10 yıl (md.329): “*Devletin güvenliği veya iç veya dış siyasal yararları bakımından niteliği itibarıyla gizli kalması gereken bilgileri açıklayan kimseye beş yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir*”. Savaş sırasında on beş yıla çıkan bu suç da “güvenlik” ve “siyasal yarar” kavramları kadar bulanıktı.

Şimdi, 2005 yılının insan hakları tablosuna geçebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2005 YILI TÜRKİYESİNDE İNSAN HAKLARININ DURUMU

A) Adalet ve Emniyet Mekanizmalarının Durumu

1) Emniyet

2005'teki idari ve adli süreçler, daha önceki yılların devamı niteliğinde oldu ve hatta kimi açılardan daha iç karartıcı unsurlar taşıdı.

* Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının açıklamasına göre, Nisan ayına kadar kuruma yapılan 1634 insan hakları ihlali başvurusunda en çok şikayet edilen konu işkence, en çok şikayet edilen iki kurum da Emniyet ve Adliye oldu¹⁰².

* İzmir Barosunun (şu anda Baro Başkanlığı tarafından lağvedilmiş olan) İşkenceyle Mücadele Grubunun bulgularına göre, bir işkence şikayetinin yapılması durumunda, hemen hemen her zaman, “*memura bakaret*” veya “*memura mukavemet*” biçiminde karşı dava açılmış olması dikkatleri çekti.

* İnsan Hakları Derneğinin (İHD), 1999-2003 döneminde açılabilen işkence davalarıyla ilgili araştırmasında belirtildiğine göre, bu davaların yüzde 23'ü zaman aşımına uğradı. Emniyet verileri de 2000-2005 döneminde 133 polisle ilgili açılan davaların zaman aşımına uğradığını doğruladı¹⁰³.

* İçişleri Bakanı, yaptığı açıklamada, Ukrayna'da yakalandığı sırada Haluk Kırcı'nın üzerinden çıkan ve Remzi Bulut adına düzenlenmiş olan yeşil pasaportu düzenleyen polisler hakkında zamanaşımı nedeniyle herhangi bir işlem yapılmadığını bildirdi¹⁰⁴.

Zamanaşımına uğratma mekanizmanın çalışması şöyle özetlenebilir: Polisler “adresi bilinmemek” nedeniyle tebligat ulaştırmanın mümkün ol-

¹⁰² Radikal, 4 Nisan 2004.

¹⁰³ Murat Çelikkan, Radikal, 10 Mart 2005.

¹⁰⁴ Milliyet, 3 Mart 2005.

maması sonucu sanıkların duruşmaya çıkartılamaması. Delil toplanması için yapılan yazışmalara cevap verilmemesi yada bunların çok geciktirilerek yapılabilmesi. Sanıkların veya kamunun güvenliği gerekçe gösterilerek duruşma mahallerinin değiştirilmesi ve bu yüzden mağdurların davayı izlemesinin zorlaşması. Sanıkların idare tarafından başka illere atanması üzerine izlerinin kaybedilmesi. Yargıçların, durmadan yazışma yapmak dışında, bu durumu önleyecek hiçbir önlem (örneğin, mevcutlu olarak getirilme veya giyabi tutuklanma kararı) almaması. İçişleri Bakanlığının çeşitli yöntemlerle sanığın izinin kaybolmasına ses çıkartmaması/katkıda bulunması, sanık memuru açığa almaması, hatta bu arada terfi bile ettirmesi¹⁰⁵.

* 21 Kasım 2004'te Mardin Kızıldere'de güvenlik güçlerinin düzenlediği bir operasyon sırasında evinin kapısı önünde 13 kurşunla vurularak öldürülen 12 yaşındaki Uğur Kaymaz'ın davası devam etti. Buna ilaveten, kocası (Uğur'un babası) da öldürülmüş olan acılı anne bir de PKK'ya yataklık ve yardım yapmakla itham edildi. Mahkemede polislerin avukatı, müvekkillerini *"Uğur ölmeseydi kimbilir kimin canını yakacaktı"* biçiminde savundu¹⁰⁶

2) Adalet

Görevden Çıkartılan Yargıç ve Savcılar

CHP Konya Milletvekili Atilla Kart'ın soru önergesine adalet bakanının verdiği cevap düşündürücü bir tablo ortaya çıkardı: Son iki yıl içinde 16 hakim-savcı meslekten çıkarıldı. Meslekten çıkarma dahil çeşitli disiplin cezalarına çarptırılan hakim-savcı sayısı ise 268 oldu¹⁰⁷. Bu tablo iki ayrı biçimde yorumlanabilirdi: a) Adalet mekanizması kendi içindeki olumsuzlukları temizlemektedir; b) Bireyin en büyük güvencesi olan adalet mekanizmasının içinde ciddi olumsuzluklar vardır.

Yargıtay Genel Sekreter Yardımcısı Ercan Yalçınkaya Meselesi

Organize suç örgütü liderleri Alaattin Çakıcı ve Sedat Peker'le ilgili operasyonlarda adı geçtiği için Yargıtay Genel Sekreter Yardımcılığı görevin-

105 Murat Çelikkan, *Radikal*, 10 Mart 2005.

106 *Milliyet*, 20 Aralık 2005.

107 *Milliyet*, 20 Haziran 2005.

den alınarak Kazan ilçesine savcı olarak atanan, yine Yargıtay tarafından hakkında “*Yargıtay’da gizli bir organizasyon içinde olmak*” nedeniyle araştırma başlatılan¹⁰⁸ Ercan Yalçınkaya, “*baksız mal edinme*”, “*bir müteahhidin oğlu için yargıç üzerinde nüfuz kullanma*”, “*sebebi belli olmayacak biçimde mal edinme*”, “*mal bildiriminde bulunmama*” suçlamalarıyla Ankara’da 7 yıl istemiyle yargılanırken, disiplin cezası istemiyle Hakim ve Savcılar Yüksek Kuruluna verilmişti. Kurul, Yalçınkaya’nın bu fiiller nedeniyle disiplin cezası almasına gerek olmadığına karar verdi¹⁰⁹.

Yüksekova Çetesinin Aklanması

Susurluk’tan sonra (Şemdinli’nin çıkışına kadar) en önemli dava sayılan ve aralarında asker kişilerin de bulunduğu Yüksekova Çetesi davası sürpriz biçimde sonuçlandı. Daha önce iki kez hapis cezasına çarptırılan sanıklar bu kez beraat etti. 1996’da ortaya çıkarılan çete 9 tane faili meçhul cinayet, işadamlarından haraç toplama ve çeşitli bombalama eylemleriyle suçlanıyordu¹¹⁰.

Rektör Yücel Aşkın’ın Tutukluluğu

Buna karşılık, Temmuz ayında yurt dışında bulunduğu sırada lojmanı kaçak eski eser bulmak için aranan (ve sonradan bu suçlamadan beraat eden) Van Üniversitesi Rektörü Prof. Yücel Aşkın, bu sefer de tıbbi cihaz alımındaki usulsüzlük iddiasıyla 75 gün boyunca tutuklu kaldı ve ancak Aralık sonunda tahliye edildi. İngiltere’de 1679’da yasalaşmış olan *Habeas Corpus*’un, yani tutuklunun en kısa zamanda yargıç karşısına çıkarılması kuralının 2005 Türkiye’sinde henüz yerleşmediği anlaşıldı. Oysa kaçma ihtimali yoktu, ikametgahı belliydi, kendisi tutuklanmadan önce deliller toplanmıştı ve tanık ifadeleri alınmıştı. Yücel’in davasına kendisini ihbar edenler de müdahil olarak kabul edildiler.

Pamuk Davasında “Kurtuluş” Formülü

Yurt dışındaki bir gazeteye verdiği demeç yüzünden 301/l’den “Türklüğe hakaret” iddiasıyla yargılanan yazar Orhan Pamuk’un davası da “Sayın

¹⁰⁸ Sabah, 13 Aralık 2004.

¹⁰⁹ Radikal, 23 Kasım 2005.

¹¹⁰ Radikal, 23 Kasım 2005.

Muhbir Vatandaş”ların aynı zamanda müdahil olarak kabul edilmesine sahne oldu.

Bu davada hükümet ile yargı, 301 gibi son derece tartışmalı bir maddenin uygulanması sorumluluğunu kamuoyunun gözü önünde birbirlerine attılar. Mahkeme, Aralık ayında davanın başlamasına günler kala Adalet Bakanlığına yazarak, sanığın lehine olduğu gerekçesiyle eski TCK’nın uygulanacağını, buna göre 301’den yargılama için izin istediğini bildirdi. Oysa, sonradan ortaya çıkacaktır ki, soruşturmanın ilk aşamasında savcılık bu izni zaten istemiştir ve Bakanlık’tan “Artık izin yetkim yoktur” diye yanıt almıştır. Buna rağmen de dava açılmıştır.

Tam bu sırada Yargıtay, aynı durumda olan başka bir 301 sanığının davasında bir karar alarak, Bakanlığın izninin gerekli olduğunu belirtti. Buna rağmen Bakanlık, mahkemeye 13 Ocak 2006’da gönderdiği yanıtta yetkisi bulunmadığını tekrarladı. Çünkü gerçekten, yargılama için izin almak bir usul meselesiydi ve usul konularında yeni yasa geçerli olurdu.

Bir önceki yanıtı rağmen Pamuk’a dava açan savcılığın iddianamesini kabul ederek davayı başlatmış olan yargıç bu sefer tavır değiştirdi ve Bakanlığın izin vermediği yorumunu yaparak davayı düşürdü. Böylece herkes, 301 gibi çok tartışmalı bir maddeden dava açılması ve Türkiye’nin dünya kamuoyu gözünde kendi kendini dara sokması sorunundan kendini kurtarmış oldu.

Bu “kurtulma” yöntemine 15 Şubat 2006’da yapılacak “Azınlık Raporu” davasında da aynen başvurulacak, fakat bu iş birkaç gün önceden değil, dava günü yapılacaktır.

Zamanaşımına Sebep Olan Savcının Cezası

Yargıtay, 116 hazırlık dosyasını sumen altında bekleterek bir bölümünün zamanaşımına uğramasına yol açan Bursa Savcısı Mustafa Şevki Çelik’i suçlu buldu. Fakat, verilen 5 aylık hapis cezası önce paraya çevrildi, sonra o da ertelendi¹¹¹.

111 Radikal, 10 Aralık 2005.

*Yargıtay Başkan Vekilinin “Yüzde 98’i Müslüman Türkiye”
Hakkındaki Düşüncesi*

Yargıtay Başkan Vekili ve Yargıtay Ceza Genel Kurulu (Yargıtay CGK) Başkanı Osman Şirin, “*kişinin dinsel inanç, düşünce ve kanaatini yaymasını men etme*” suçuna 1 ila 3 yıl arası hapis öngören TCK Md. 115’in “ülke düzenini bozacağı” gerekçesiyle değiştirilmesini istedi. Şirin: “*Yüzde 98’i Müslüman olan bu ülkede dinsel inancını yayma hürriyetinden ancak ve sadece diğer dinlerin misyonerleri yararlanacak ve bunlara sağlanacak kolaylık ülke düzeninin bozulmasına neden olacaktır*” dedi¹¹².

B) Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulunun “Azınlık Raporu”

* 2005 yılı Türkiyesindeki insan haklarının durumu, en iyi, başlıca görevi “*İnsan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirmek, tavsiyelerde bulunmak, öneriler ve raporlar sunmak*” olan bu Kurul’un öyküsüyle ortaya çıktı.

Kurul, AB düzenine uyum amacıyla, Başbakanlık’a bağlı olarak 12 Nisan 2001’de kurulmuş, 26 Şubat 2003’te başkanını (Prof. İ. Kaboğlu) seçerek çalışmalarına başlamıştı. Kurul’un 13 çalışma grubundan biri olan Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubunun, Kurul yönetmeliğinin amir maddesi (md.5) hükmü gereği, Prof. B. Oran başkanlığında hazırladığı ve Kurul tarafından 1 Ekim 2004’te kabul edilen aynı isimli Rapor kimi çevrelerin büyük tepkisini çekti ve hatta TV kameraları önünde yırtıldı¹¹³.

Rapor’un ardından hükümet, yine Başbakanlık’a bağlı bir kurum olan İnsan Hakları Başkanlığı aracılığıyla, Prof. Kaboğlu’nun üç yıllık başkanlık süresinin Şubat 2005’te sona ereceğini bildirdi. Oysa Kurul çalışmalarına 2003’te başladığı ve Kaboğlu bu tarihte üç yıllığına seçildiği için, sona erme tarihinin Şubat 2006 olması gerekiyordu. Yine görev süreleri 2006’da bitecek olan 14 İHDK üyesi de aynı tarihte epostayla görevden alındı¹¹⁴. Za-

112 Birgün, 6 Ocak 2005.

113 Rapor’un metni ve öyküsü için bkz. Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, s. 153-176.

114 Milliyet, 8 Şubat 2005.

ten, bundan sonra, yönetmeliğin 6/a maddesi gereği “yılıda üç sefer düzenli” olarak toplanması gereken Kurul, planlanmış toplantılar da iki kez iptal edilerek, fiilen kapatıldı.

Arkasından, savcılık, Mahir Akkar ve Fethi Bolayır adlı muhbir vatandaşların ihbarına dayanarak Rapor hakkında Şubat 2005’te soruşturma açtı¹¹⁵.

* İzleyen günlerde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Nurettin Ok çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalarda Rapor’u eleştirmeye başladı. Mersin Barosunun düzenlediği panelde, Rapor’da geçen “Türkiyeli” kavramının “*Türk ulusunu reddeden*” bir söylem ve “*ayrışma ve bölünmeye zemin hazırlayan fevkalade zararlı bir kavram*” olduğunu bildirdi ve “*Farklı kültür ve etnik grupların haklarını savunurken laiklik, demokrasi ve bütünlük teblikeye atılmamalıdır*” dedi¹¹⁶. N. Ok aynı ithamı Ankara’da Yargıtay Başsavcılığı Onur Günü nedeniyle Yargıtay’da yapılan törende de tekrarladı¹¹⁷.

Bu beyanlar, 1 Haziran 2005’te yürürlüğe girecek olan yeni TCK’nın 288. maddesine göre açıkça “*Başlatılan soruşturma kesin hükümle sonuçlanıncaya kadar sözlü ve yazılı beyanda bulunmak*” suçuna giriyordu; fakat o sırada eski yasa halen yürürlükteydi.

C) Din, İnanç, Dil, Kimlik

Misyonerlik “Suçu”

* Misyonerlik yapmak “suçu”ndan Emniyet’in yurt genelinde 160 kişiye soruşturma açtığı açıklandı¹¹⁸.

* DSP Eski Genel Başkan Yardımcısı Rahşan Ecevit, Ocak 2005 başında, Alevilerden: “Madımak yakılırken neredeydin?” sorusuyla karşılaşan ve basında “Rahşan Elden Gidiyor”¹¹⁹ diye yorumlanan bir yazılı basın açıklaması yaptı: “*AB’ye gireceğiz derken dinimiz elden gidiyor. Ben bir Müslü-*

115 Milliyet, 2 Şubat 2005 ve Birgün, 3 Şubat 2005.

116 Cumhuriyet, 5 Şubat 2005.

117 Milliyet, 30 Nisan 2005.

118 Birgün, 15 Ocak 2005.

119 <<http://arsiv3.hurriyet.com.tr/yazarlar/yazar/0,,authorid-10@sid-9@tarikh-2005-01-04-m@nvid-519248,00.asp>>.

manım. Ülkemde Müslümanlığın gerilemesine razı olamam". Misyoner düşmanı hareket bundan sonra birdenbire hızlandı.

Bu hareket, Kayseri'deki Ermeni kilisesinin 15 Şubat 2006 günü kurşunlanmasına ve hatta Trabzon'da Rahip Andrea Sentore'nin 5 Şubat 2006'da öldürülmesine kadar varacaktır. Bu cinayeti Türkçü-Turancı sitelerden bazıları şöyle yorumlayacaktır: *"İnsanları hem de gencecik çocukları para ile bristiyan yapmaya çalışan rub katili rahip Sentore para ile kiliseye getirdiği bir zavallı tarafından cebenneme..."*¹²⁰

* Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, misyonerlik konusunda verdiği bir kararla, Türkiye demokrasisi için çok tehlikeli olabilecek bir çağır açtı. Olay şöyle gelişti¹²¹: D.R.Bremner adlı Avustralyalı gazeteci 1997'de Hülya Koçyiğit'in programında yayınlanan gizli kamera çekiminde kendisinin bir din tüccarı gibi lanse edildiğini ileri sürerek tazminat davası açtı. Bu arada, kendi hakkında ayrıca "Allah'a ve İslam dinine hakaret"ten açılan bir ceza davasında beraat etti, ama yine de sınır dışı edildi.

Tazminat davasının reddedilmesi üzerine temyize giden Bremner'e Yargıtay 4. Hukuk Dairesi *"Aynen telefon konuşmalarının yasadışı dinlenmesinde olduğu gibi, gizli kameranın yasadışı olduğu"* gerekçesiyle bozma verdi. Ama bidayet mahkemesi *"Gizli bir şekilde misyonerlik faaliyeti sürdürdüğüünün açık olduğuna, ceza davasında beraat etmesine rağmen sınırdışı edilmesine"* dikkat çekerek tazminatı reddetmekte direndi. Bunun üzerine dosya Yargıtay Hukuk Genel Kuruluna geldi ve burası bidayet mahkemesini haklı bularak özetle şunu söyledi: *"Tüm dünyada olduğu gibi şayet büyük çoğunluğun kabul ettiği dinde devlet bazı koruyucu tedbirler alabilmektedir"*.

Yargıtay'ın en yüksek hukuk organının bu kararı, laik Türkiye'de *"büyük çoğunluğun dini Müslümanlık"*a ayrıcalıklı bir yer tanımanın yanı sıra, çoğunluğun diktatörlüğüne de kapı açması bakımından ilerisi için ciddi bir tehlike yarattı.

120 Defalarca denendiği halde açılmayan aşağıdaki iki sitenin Google'daki özet başlıkları bu "yorum"un ancak bu kadarını göstermektedir.

<www.otuken.org/html/modules.php?name=News&file=article&sid=4010 - 45k ->.

<www.otuken.net/modules.php?name=AvantGo&file=print&sid=4010 - 4k ->.

121 Hürriyet, 9 Aralık 2005.

* Bununla birlikte, olumlu bir karar Danıştay'dan geldi. Hıristiyanlık propagandası yaptığı gerekçesiyle RTÜK'ün Ankara'da yayın yapan "Shema" adlı bir radyoya verdiği, Ankara 7. İdare Mahkemesi tarafından da uygun görülen uyarı cezasını bozan karar, AİHM'nin "*Din özgürlüğü, komşuyu inandırma hakkını da kapsar*" kararına göndermede bulundu¹²².

"Evrım Teorisini Anlatmak Suçu"

Mersin'de beş öğretmen başka yere sürüldü. Valiliğin yaptığı basın açıklaması, bu sürgünün gerekçesini "*İstiklal Marşı törenlerine iştirak edilmediği, kılık-kıyafet yönetmeliğine uyulmadığı*" vs. biçiminde bildirdi. Oysa, öğretmenlere İl Milli Eğitim Müdürü Muammer Gürbüz imzasıyla gönderilen tebligatta, bu suçlamaların yanı sıra, "*Branş ve ders konularında yer almadığı halde bazı öğrencilerin dinî inanışlarını sarsıcı yönde açıklama ve telkinde bulunduğunuz... anlaşıldığından*" denildi. "Suç"un "*derste evrım teorisini anlatarak*" işlenmiş olduğu valinin açıklamasında yer almamıştı¹²³.

Türban Konusu: AİHM ve Danıştay Kararları

Türkiye'de kronik hale gelmiş bulunan "üniversitelerde türban" meselesi 2005'te de devam etti ve bir AİHM kararı sonucu, çözülmesi cidden zor hale geldi.

* Mazlum-Der'in 3 Ocak 2006 tarihli basın açıklamasına göre: Aksiyon muhabiri Tuba Özden ve Yeni Asya muhabiri Naciye Kaynak üniversite kampuslarındaki toplantılara başörtülü oldukları için alınmazken, İstanbul ve Süleyman Demirel üniversitelerinde başörtülü fotoğrafların bulunduğu yıllıklar toplatıldı. Atatürk Üniversitesinde mezuniyet törenine gelen veliler içeri alınmadı. Tokat GOP Üniversitesindeki "Misyonerlik Konferansı"nda başörtülü kadınlar dışarıda tutuldu. Sütçü İmam Üniversitesinde peruk takan öğrenciye 15 gün uzaklaştırma cezası verildi. Özel dershanelerle ilgili yönetmelikte başörtülü resim yasaklandı. Ehliyet sınavlarında bile kıyafet düzenlemesine gidildi. Başörtüsü yasağını protesto için Avrasya Maratonunda önlerine harflerle yazı yazan Mazlum-Der üyeleri gözaltına alındı, yasağı eleştiren yazı dolayısıyla *Özgür Girişim* dergisi sahibi Nagihan Cakar cezaya çarptırıldı.

122 Hürriyet, 23 Haziran 2005.

123 Ali Ekber Şen, Radikal, 9 Aralık 2005.

* Fakat bu açıdan en önemli gelişme, 10 Kasım 2005'te AİHM'nin Leyla Şahin davasında verdiği karar oldu. Mahkeme, “*demokratik bir toplumda gereklilik, laiklik ve eşitlik ilkelerinin korunması açısından*” yasağı meşru gördü. Türkiye'nin, üniversitelerde türbanı yasaklamasının AİHS'yi ihlal etmediğine karar verdi.

Avrupa'da egemen olduğuna daha önce değindiğim “İslamofobia”nın etkisiyle alındığı anlaşılan bu karar AİHM ve Avrupa için çok ciddi bir çifte standart örneği, Türkiye için de çok ciddi bir tehlike olarak ortaya çıktı.

Avrupa için çifte standart örneği idi, çünkü Avrupa'nın hiçbir ülkesi bunu kendisi için yapmazdı. AİHM de, Avrupa'nın hiçbir ülkesi için, yüksek tahsil düzeyinde kızların başına veya başka bir yerine ne takıp ne takmayacağına karışmayı aklının ucundan bile geçiremezdi.

Türkiye için çok ciddi bir tehlike olarak ortaya çıktı, çünkü bu sözde-sorunla uğraşmak yüzünden büyük enerji yitiren Türkiye'de 1920 modeli Kemalizm, bu karardan kuvvet alarak laikliği daha da katı yorumlayabilirdi. Türbanı “kamu alanında kamu hizmeti veren”lere haklı olarak yasaklarken, artık “kamu hizmeti vermeyenler”e veya “kamu alanı dışındaki yaşam”a da karışmaya başlayabilirdi. Bu alanı bireyin özel yaşamına doğru genişletmek gibi fevkalade katı bir tutum içine girebilirdi. Böylece Türkiye'de bu konuda yaşanan gelen kargaşa iyice kanserleşebilir, bir kan davası halini alabilirdi

* Nitekim, Şubat 2006'da Danıştay 2. Dairesi, çalıştığı okulda başı açık görev yapan öğretmen Aytaç Kılınç'ın anaokul müdiresi olarak atanmasını, okula gelip-giderken sokakta başını örttüğü gerekçesiyle sakıncalı bulacaktır¹²⁴.

Bunun arkasından, yine Danıştay 2. Dairesinin, yurtdışı görev sınavını kazanan Din Kültürü öğretmeni Abdullah Yılmaz'ın görevlendirilmesine engel olan Eskişehir İdare Mahkemesi kararını oybirliğiyle onayladığı ortaya çıkacaktır. Daire, 13 Mayıs 2005 tarihli kararında, Danıştay savcısının “*Arşiv ve güvenlik soruşturmasında tespit edilen bususlar hukuki delil kabul edilemez*” görüşünü dikkate almamış ve “*Eşi tesettürlüdür, evde barem-se-*

124 Radikal, 9 Şubat 2006.

lamlık yaşıyorlar” diyen “MİT fişine” dayanmıştır¹²⁵. Böylece; bir memurun eşinin de türban takamayacağı, ayrıca, “MİT fişleri”nin delil oluşturabileceği kabul edilmiştir. Türban yasağı, sokaktan sonra, böylece eve de sıçrayacaktır. Hukuk açısından, “cezanın şahsiliği prensibi” de aynı kararlar sona ermiştir.

Türkçeden Gayri Dillerde Saz, Söz ve Raks

* Ankara 2. İş Mahkemesi; farklı dillerin bölücülük değil değişiklik unsuru olduğunu savunarak “Resmî dil dışındaki dillerin özel olarak öğrenilmesi engellenmemelidir” demiş olduğu halde, Yargıtay HGK, tüzüğünde anadilde eğitimi savunan Eğitim-Sen’in kapatılmasını istedi¹²⁶. Bunun üzerine Eğitim-Sen, tüzüğünden anadilde eğitimi çıkarmak zorunda kalacaktır¹²⁷.

* Söylediği Lazca şarkılarla ünlü Birol Topaloğlu’nu programa davet eden TRT yönetimi, tam kayıt sırasında uyardı: Mevzuata göre Lazca şarkı yasak¹²⁸.

* Hak ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR) Genel Başkanı Abdülmelik Fırat ve 12 eski ve yeni yönetici arkadaşı hakkında Cumhurbaşkanlığı, TBMM ve Başbakanlık’a Kürtçe davetiye gönderildiği ve parti genel kurulunda Kürtçe konuşma yapıldığı için Mart ayında dava açıldı¹²⁹.

* DEHAP Bitlis il örgütünün birinci olağan kongresinde Kürtçe şarkı çalındığı gerekçesiyle yargılanan yedi yönetici, Siyasi Partiler Kanunu md.117 uyarınca 5'er ay hapse mahkum edildi. Cezalar paraya çevrildi¹³⁰.

* DEHAP Malatya ilgi örgütü kongresinde Kürtçe şarkı söyleyenler için de aynı durum tekrarlandı. Burada da cezalar paraya çevrildi¹³¹.

* Buna karşılık Yargıtay 8. Ceza Dairesi, Şırnak'taki bir mitingde Kürtçe türkü söylemekten mahkum olanların başvurusu üzerine verdiği kararda,

125 Radikal ve Birgün, 24 Şubat 2006.

126 Hürriyet, 18 Mart 2005.

127 Radikal, 4 Temmuz 2005.

128 Radikal, 28 Mart 2005.

129 TİHV 2005 Raporu, <<http://www.tihv.org.tr/basin/2005degerlendirme.html>> (28 Ocak 2006).

130 Milliyet, 4 Mayıs 2005.

131 Birgün, 12 Haziran 2005.

Kürtçe türkü söylemenin suç olmadığını belirtti. Sonuç olarak bundan sonra mitinglerde vs. türkü çalınıp söylenebilecek, fakat Kürtçe konuşmak yine yasak olacak¹³².

* 2003'deki DEHAP il kongresine katılan Şanlıurfa il başkan yardımcısı Reşit Yardımcı, konuşmasına Kürtçe "Roj Baş" (iyi günler) diyerek başladığı için, Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanununa muhalefetten 6 ay hapse ve 1640 YTL para cezasına çarptırıldı¹³³. Bu cezanın fahiş olduğu söylenebilirdi; çünkü Kürtçe ve Arapça konuşmanın cezası 1930'larda kelime başına 5 kuruş idi ve hapis cezası yoktu¹³⁴, oysa burada kelime başına 820 YTL ceza ve 3 ay düşmekteydi.

* Diyarbakır Kayapınar belde belediyesince yaptırılan 10 parka belediye meclisi kararıyla verilen kimi isimler valilikçe reddedildi. Reddilenler şunlardı: Otuzüç Kurşun, Zembilfiroş, Mem-u Zin, Juyana Azad, Aşiti, Zeynel Durmuş, Ciwan, Yek Gulan. Sekiz Mart ve Peyas'a izin çıktı. Belediye Başkanı Zülküf Karatekin "*İngilizce isimler ayrımcılığa yol açmıyor da, Türkiye'de yaşayan yurttaşlarımızın kendi dillerinde bir ismin parka verilmesi mi yol açıyor?*" dedi¹³⁵.

* Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi, partilere Türkçeden başka dilleri kullanma yasağına onay verdi. Hak-Par Genel Başkanı Abdülmelik Fırat ve on iki arkadaşı hakkında Kürtçe konuşarak Siyasi Partiler Kanunu Md.117'ye muhalefetten açılan ve asgari 6'şar ay ceza istenen davada, bu yasağın Anayasa'nın demokratik devlet ve çoğulculuk ilkelerine aykırı olduğunu savunarak Anayasa Mahkemesine gönderilmesi başvurusunu reddetti¹³⁶.

* Öcalan'dan "Sayın" diye bahseden DEHAP'a, Öcalan'ın muhatap kabul edilmesi amacıyla çaba gösterildiği gerekçesiyle soruşturma başlatıldı¹³⁷.

132 Radikal, 30 Mayıs 2005.

133 Radikal, 11 Ekim 2005.

134 1930'larda, Türkçe'den başka bir dil (Kürtçe ve Arapça) konuşanlar hakkında şiddetli kovuşturma yapılarak ağır cezalar verileceği kimi kasabalarda tellal bağırarak ilan edilmişti. Bkz. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)*, İstanbul, Yol Yayınları, 1979, s.318'den, *Son Posta*, 23.09.1932.

135 Radikal, 2 Aralık 2005.

136 Radikal, 8 Aralık 2005.

137 Milliyet, 19 Ağustos 2005.

* Muğla'da Arapça konuşan bir öğrenci “Niye Kürtçe konuşuyorsun?” denilerek bıçaklandı. Arkadaşları Ülkü Ocakları merkezini taşladılar¹³⁸.

* Kilis Elbeyli kaymakamlığının düzenlediği “Asılsız Ermeni Soykırım İddiası” konferansında “*Ermeniler güçlü lobileri sayesinde soykırımı kabul ettirdikleri takdirde Türkiye'nin buna karşı bütünlüklü politikaları var mıdır?*” diye soru soran Hülya Akpınar adlı öğretmen 1 gün cezaevinde kalırken, 5 öğretmene ve konferansa katılmayan memurlara da dava açıldı. Kaymakam vekili Ramazan Yıldırım, konferansı provoke ettikleri gerekçesiyle 6 öğretmen hakkında tutanak hazırlattı ve savcılık derhal soruşturma başlattı. Akpınar 1,5 milyar TL kefaletle tahliye edildi ve açığa alındı¹³⁹. Akpınar 1 ay kadar sonra göreve döndürülecek, ama toplantının sükunetini bozmaktan 3 yıla kadar hapis davası devam edecektir¹⁴⁰.

* Yüksekova'da cumhuriyet bayramı törenlerinde ilköğretim okulu folklor ekibinin kullandığı kıyafetlerin PKK'lıların giydiği elbiselerle aynı olduğunu öne süren 21. Jandarma Sınır Tugay Komutanı Tuğgeneral Erdal Akpınar suç duyurusunda bulundu.

Milli Eğitim Müdürlüğü yetkililerinin yaptıkları inceleme sonucu giysilerde yasaya aykırı bir durum saptanmadı¹⁴¹.

İsimler ve Kimlik

* Denizli'nin Sarayköy ilçesi Anadolu Lisesi öğretmeni Devrim Evcı; TC Anayasası, İnsan Hakları Evrensel Beyanname, AİHS ve ilgili mevzuatı gerekçe göstererek, nüfus kağıdındaki “İslam” ibaresini sildirdi ve yeni nüfus cüzdanı aldı¹⁴².

Fakat, bu başarının bir faturası oldu. Denizli Milli Eğitim Müdürlüğü, bu konuda basına açıklama yaptığı gerekçesiyle, Evcı'ye 1/8 oranında maaş kesme cezası verdi. Böylece, memurların yalnız görevleriyle değil, kendi

138 Milliyet, 13 Aralık 2005.

139 Radikal, 4 ve 5 Haziran 2005.

140 Radikal, 8 Temmuz 2005.

141 Radikal, 8 Şubat 2006.

142 Hürriyet, 13 Nisan 2005.

özel ve yasal haklarıyla ilgili açıklama yapmaları da suç sayılmış oldu. Vali Gazi Şimşek de cezayı onayladı.

Bununla birlikte, devlet Evcî'ye bir iltimasta da bulundu. Kendisine vali imzasıyla gönderilen yazıda, önce 1 yıl kademe ilerlemesi durdurulması cezasının verildiği, ama geçmişteki olumlu çalışmaları göz önüne alınarak bu cezanın 1/8 maaş kesmeye dönüştürüldüğü belirtildi¹⁴³.

* Laz kökenli avukat Arzu Kal, “alev” anlamına gelen Lazca “paluri” kelimesini resmen ismine ekletti. Mahkeme, Türkçe karakterlerin bulunduğu her ismin alınabileceğini belirtti¹⁴⁴.

Erzurum Asliye Hukuk mahkemesi de, Cihan Fırat adlı kişinin adının Kürtçede yaşam anlamına gelen “Jıyan” biçiminde değiştirilmesini kabul etti¹⁴⁵.

* Buna karşılık, Budist olup ismini değiştirmek isteyen kişiye Yargıtay “yarım” engel oldu. Olay şöyle gelişti: Budist olan Haluk Aslaniskenderoğlu nüfus cüzdanının din hanesindeki İslam'ı “Budist” olarak değiştirttikten sonra, isminin de Padmapani Paramabindu olarak değiştirilmesini istedi. Mahkeme bunu AİHS ve Anayasa'nın 24. maddesi uyarınca yerinde buldu. Savcının kararı temyiz etmesi üzerine karar veren Yargıtay 18. Hukuk Dairesi adın kabulüne fakat soyadının Türkçe olması gerektiği için reddine karar verdi. Yerel mahkeme de bu görüşü kabul edince, şahsın ismi Padmapani Aslaniskender olarak kesinleşti¹⁴⁶.

* Vatandaşlık başvurusunda bulunanlara Çingenelekle ilişkilerinin bulunup bulunmadığı artık sorulmayacak; bu konudaki genelge kalktı. Fakat Çingeneler İskan Kanununa göre hâlâ muhacir olarak alınmıyorlar¹⁴⁷.

En Zor İş: Türkiye’de Antimilitarist ve Vicdanî Retçi Olmak

* 27 Ekim 2001’de vicdanî retçi olduğunu açıklamış bulunan Mehmet Tarhan, 8 Nisan 2005’te İzmir’de kaldığı otelde yapılan kimlik kontrolünde

143 Radikal, 21 Ekim 2005.

144 Radikal, 9 Kasım 2005.

145 Milliyet, 26 Ağustos 2005.

146 Milliyet, 21 Ekim 2005.

147 Milliyet, 29 Mart 2005.

asker kaçağı olarak gözaltına alındı. Tokat'taki askerî birliğe mevcutlu olarak sevk edildi. Üniforma giymeyi reddedince dava açıldı. Sivas Askerî Hastanesinde tutularak eşcinselliği ve psikiyatrik durumuyla ilgili muayene edilmek istendi. Ama çürük raporunu “militar düzenin kendi çürüklüğü” olarak tanımlayarak muayeneyi reddetti. Cezaevindeki mahkumlar tarafından taciz edildiği ve darba maruz kaldığı haberleri gazetelerde yayınlandı. 25 Mayıs 2005'te zor kullanılarak saç sakalı kesilince, protesto etmek ve diğer tutuklularla eşit haklara sahip olmak için 28 gün süren bir açlık grevine başladı. 9 Haziran'da tutuksuz yargılanmak üzere tahliye edildi ve yeniden mevcutlu olarak Tokat'a gönderildi. Yine üniforma giymeyi reddedince ikinci bir dava açıldı. Tarhan her bir davadan 2'şer yıl olmak üzere toplam 4 yıla mahkum oldu. 30 Eylül'de tekrar saç-sakalı zorla kesildi ve tekrar süresiz açlık grevine başladı. 2 Kasım'da taleplerinin yerine getirilmesi üzerine açlık grevine son verdi.

Bu arada Askerî Yargıtay 4 yıllık mahkumiyeti bozdu ve Tarhan'ın eşcinsel olup olmadığına ilişkin bedensel muayenenin gerekirse zorla yaptırılmasını istedi. Bidayet mahkemesi kararında direndi. Fakat askerî savcı, zorla muayenenin insanın beden bütünlüğü hakkına aykırı olması ve işlendiği iddia edilen suçla bir ilgisi bulunmaması nedeniyle Askerî Yargıtay'ın kararına katılmadı. Dava tekrar Askerî Yargıtay'a geldi. Tarhan'ın avukatı Suna Coşkun, bu kararın davanın esas konusunun vicdani retten uzaklaştırılıp eşcinsellik üzerine yoğunlaştırıldığını, Ceza Muhakemeleri Kanununun 75. maddesinin de insan haklarına aykırılık teşkil ettiğini ve uygulanmaması gerektiğini söyledi. Bu satırlar yazılırken, dava Askerî Yargıtay'da idi¹⁴⁸.

* AİHM, vicdani ret nedeniyle askerlik yapmaktan kaçınan Osman Murat Ülke konusunda 24 Ocak 2006 tarihinde verdiği kararda Türkiye'yi tazminata mahkum etti. Ülke 1995'te askere çağrılınca çağrı belgesini basın toplantısında yakmış, bunun üzerine hapse mahkum edilmiş, serbest kalınca tekrar askere sevk edilmiş, askerlik yapmayı tekrar reddedince tekrar hapse çarptırılmıştı. Bu suretle, aynı suçtan 8 defa mahkum oldu ve toplam 701 gün cezaevinde kaldı. AİHM, oybirliğiyle verdiği kararda, konunun AİHS'nin “Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulamaz” kuralına yer veren 3. maddesi yönünden değerlendiril-

148 26 Şubat 2006, <www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTiplID=8&ArsivAnalID=30187>.

dirilmesi gerektiğini kabul etti ve Türkiye'yi 10.000 Avro ödemeye mahkum etti.

Bu karar karşısında Türkiye, en azından, Askerî Ceza Kanununda değişiklik yaparak, vicdani ret nedeniyle askerlik yapmayı reddedenlere, amaçla orantılı, tek yaptırım uygulanmasını sağlamak zorunda. Zaten, Anayasanın 72. maddesi bu durumdaki insanların vatani görevlerini başka bir kamu hizmeti yaparak yerine getirmelerine olanak verecek nitelikte¹⁴⁹.

D) Gayrimüslimlerin Azınlık Hakları

Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesindeki dört Yezidi köyünde yaşayan çocuklar din dersine girmeye zorlandılar. Ayrıca, geçmiş yıllarda nüfus cüzdanlarındaki din hanesine "Yezidi" yazdırabilmiş olan yurttaşların, son zamanlarda "bilinmeyen din" yazan veya "X" işaretli cüzdan taşımak zorunda kaldıkları bildirildi¹⁵⁰.

Türkiye'nin Lozan'a göre tek azınlık statüsüne sahip grup olarak kabul ettiği gayrimüslimlerin sorunları 2005'te de aynen devam etti. Lozan'a ve bu antlaşmayı mevcut yasa hükümlerinin önüne geçiren Anayasa md.90/5 hükmüne rağmen sorunların çözülmesi yönünde yıl içinde çok az şey yapıldı.

Yine, 1936 Beyannamesi

1970'lerin başından beri devam eden "1936 Beyannamesi" sorunu¹⁵¹ yüzünden ellerindeki taşınmazları birer birer yitiren gayrimüslim vakıfların-

149 Safa Reisoğlu'nun makalesi, *Radikal*, 4 Şubat 2006. O.M.Ülke'nin öyküsü hakkında bkz. Murat Aksoy, "Zorunlu Askerlik Kalkıyor", *Yeni Hukuk*, Yıl 1, Sayı 5 (Şubat 2006), s. 62-67.

150 *Cumhuriyet*, 17 Şubat 2005.

151 1936 Beyannamesi diye bilinen olay, Türkiye Cumhuriyetinde devletin açıkça yaptığı hukuksuzlukların muhtemelen en aşırısidir. Mesele uzundur, ama kısaca şudur: 1936 Vakıflar Kanunu çıkarınca Atatürk, İslamcıların ekonomik kaynaklarını kurutmak için bütün vakıflardan bir mal beyannamesi istemiştir. Fakat hastalandığı ve öldüğü için bunlar raflara kaldırılmıştır. 1964'ten sonra Kıbrıs yüzünden bozulan Türk-Yunan ilişkileri sürecinde Yunanistan'ı sıkıştırmak isteyen Türkiye yöneticileri (çünkü en çok taşınmazlı olanlar Rum vakıflarıdır) 1970'lerden itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) eliyle ve yalnızca gayrimüslim vakıflarından vakıfnamelerini (vakfin bir tür anayasası) istemişlerdir. Oysa bunların hepsi Osmanlı zamanında kuruldukları için ellerinde yalnızca kuruluş fermanı vardır. Bunun üzerine VGM bu vakıfların 1936'da verdikleri matbu mal beyanını bunların vakıfnamesi saymış, burada doğal olarak "yeni mal edinebilir" kaydı olmadığı için 1936 yılından beri bunların herhangi bir yolla iktisap ettiği taşınmazlara bilabedel el koymaya ve bazılarını da üçüncü kişilere satmaya başlamıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, s. 100-104 ve 123-129.

dan Surp Pırgıç Hastanesi Vakfına ait Beyoğlu İstiklal Caddesindeki İGS binası, Hazine tarafından bir üçüncü şahsa satıldı.

Olayın geçmişi şuydu: Yedi katlı bina, 1952'de vasiyet yoluyla vakfa intikal etmiş, fakat Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü 1992'de el koymuştu. İlgili dava AİHM'de iken, 1998 yılında, binanın eski sahibine yani vasiyeti yapana iadesi kararı alınmıştı. Eski sahibi ölmüş bulduğundan, bina Hazine'ye geçmişti. Hazine de daha dava devam ederken alelacele satmıştı¹⁵². Bununla birlikte, nasıl olduğu belli olmayan bir biçimde ve muhtemelen Dışişleri Bakanlığının devreye girmesiyle, Maliye Bakanlığınca satışı birkaç gün sonra durdurdu¹⁵³.

AB uyum yasalarıyla tam üç kere (Ağustos 2002'deki Üçüncü Paket, Ocak 2003'deki Dördüncü Paket ve Haziran 2003'deki Altıncı Paket) sonlandırılmak istenen 1936 Beyannamesi uygulaması 5 ayrı planda sorun yaratmakta idi:

1) Vakıflara taşınmaz mal edinme yasası: Hiçbir yasal dayanağı olmayan, üstelik de Lozan md. 42/3'e aykırı olan bu yasak artık kalkmağa başlamıştır. Nitekim, VGM yıl içinde kimi taşınmazların alınmasına izin vermiştir¹⁵⁴.

2) Vakıfların mallarına bilâbedel el konulması sorunu. Uyum paketleri sonucu bu uygulama da durdurulabilmiştir;

3) El konulmuş taşınmazların iadesi sorunu: Yıl içinde sızan haberler, TBMM'ye sevk edilmiş bulunan yeni Vakıflar Yasası sayesinde bu malların iade edilmeye başlanacağı merkezindeydi, fakat bu satırların yazıldığı tarihte henüz herhangi bir düzenleme yapılmış değildir;

4) Vakıfların halen ellerinde bulunan, kullandıkları, fakat tapuya tescili reddedilmiş emlakın tapuya tescili sorunu. Bu sorun, 2002 yılından beri geçen zaman içinde Vakıflar Genel Müdürlüğünün (VGM) her türlü imkanı kullanarak direnmesi yüzünden ancak yüzde 27,6 oranında halledi-

152 Radikal, 9 Mart 2005.

153 Radikal, 26 Mart 2005.

154 Birgün, 27 Mart 2005.

lebilmıştır¹⁵⁵. Geri kalan malların tescili halen idari tedbirlerle engellenmektedir. Üstelik Yargıtay I. Hukuk Dairesinin kafaları altüst edici bir kararı sonucu, tapuya zaten tescilli olan taşınmazlar için de tescil talep edilmiş durumdadır¹⁵⁶;

5) El konulduktan sonra üçüncü kişilere satılmış olan taşınmazların durumu: Bu konuda VGM tam bir direniş içindedir. Genel Müdür Yusuf Beyazıt, çeşitli kereler bu mallar için tazminat verilmeyeceğini açıkladıktan sonra¹⁵⁷, “son kararın Bakanlar Kuruluna ait” olduğunu bildirerek arka plana geçmiştir¹⁵⁸. Bundan sonra devreye Vakıflardan Sorumlu Devlet Bakanı M.Ali Şahin girmiş ve “*Tazminat yasaya alınmayacak. Tasarı gönderin de yasalaştırılm bari. Tazminatta yetki Maliye’de. Gerekli düzenlemeyi o yapın*” demiştir¹⁵⁹.

Kimi Umutlar

Devlet, Lozan md.42/3’ün bir gereği olan “ibadet yerlerinin korunması”nın bir örneği olarak, Van Ahtamar adasındaki tarihsel Ermeni kilisesinin restorasyonunu başlattı. Projenin Ermeni asıllı bir mimarı danışman olarak çalıştıracağı açıklandı¹⁶⁰.

Camilere bedava verildiği halde kiliselere parayla satılan su konusunda Ankara Batıkent Protestan kilisesinin açtığı dava Ankara 7. İdare Mahkemesinde reddedilmişti. Danıştay kararı bozdu¹⁶¹.

Yine Danıştay, faaliyetine kesintisiz olarak devam eden gayrimüslim cemaat vakıflarının yönetimine VGM tarafından el konulamayacağına karar verdi. Karar, Büyükada Rum Erkek ve Kız Yetimhanesinin, kapalı olmakla birlikte, öğrencilere burs adı altında çeşitli yardımlar yaptığının anlaşılması üzerine verildi¹⁶².

155 Tescil edilebilen taşınmazların oranı, Mayıs 2004 itibarıyla yüzde 18,66 idi (Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, s.128). Bu oran 2 Ağustos 2005 tarihli *Milliyet*’in haberindeki VGM bilgilerine dayanarak yapılacak hesaba göre bu tescil oranı yüzde 27,6’ya çıkmış olmaktadır.

156 29 Eylül 2004, Esas: 8622, Karar: 9589. bkz. Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, s.103.

157 Örneğin bkz. *Radikal*, 2 Mart 2005.

158 *Radikal*, 15 Nisan 2005.

159 *Radikal*, 27 Temmuz 2005 ve 8 Ağustos 2005.

160 *Birgün*, 24 Mayıs 2005.

161 *Hürriyet*, 22 Haziran 2005.

162 *Radikal*, 31 Temmuz 2005.

E) Davalar Furyası

2005 yılının ifade özgürlüğünü ön planda tutacak bir dönem olması bekleniyordu. Hatta, kimi tartışmalı konuların ve maddelerin bu yönde halledilmesi için uygulamanın başlaması 1 Nisan'dan 1 Haziran 2005'e ertelenmişti.

Oysa 2005 yılı, bireysel özgürlüklere karşı açılan davaların yayılım ateşiyle geçti. Yeni TCK devreye girmeden Md. 159 ve 312, girdikten sonra da 301 ve 216 davaları adliyeleri kapladı.

Bu durumun, "Sayın Muhbir Vatandaşlar"ın düzenlediği ve yargı organlarının da çoğunlukla uygun görerek işlemesine izin verdiği "mekanizması"na daha önce değinmiştim. Bu davaların medyada en fazla duyulanları ve bunlara ilişkin yorumlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Yargıtay'ın İki Zıt "İslamcı İfade Özgürlüğü" Kararı

* Abdurrahman Dilipak Akit gazetesinde yayınladığı "Bir başkadır benim memleketim" yazısı nedeniyle "*kin ve düşmanlık yaymak*"tan (312/2, yeni 216) Bağcılar 2.Asliye Ceza'da yargılanıyor.

Askerî yargıda görülen diğer bir davasında ("*Astı üste itaatsızlığa yönelmek ve hakaret*"; Askerî Ceza Kanunu md.95) askerî bidayet mahkemesi yasa değişikliği nedeniyle dosyayı sivil mahkemeye gönderme kararı aldı. Fakat karar Org. Hürşit Tolon'un emriyle temyiz edildi. Askerî Yargıtay, kararı bozdu.

Dava askerî bidayet mahkemesine dönecek, 1 Mart 2006 tarihli duruşmada Dilipak savunma yapmayacağını ve hakkında beraat kararı verilse dahi bunu temyiz edeceğini çünkü yargılandığı mahkemenin karar verme yetkisinin olmadığını ve bu davayla adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini belirtecektir. Mahkeme eski kararında oy birliğiyle direnecek ve dosyayı sivil yargıya yollama kararı alacaktır. Son durum şudur: Eğer yeni komutan yeni bir emir verir ve askerî savcı tekrar itiraz ederse dosya tekrar Askerî Yargıtay'a dönecek, etmezse sivil yargıda yeni bir 301 davası olarak ele alınacaktır¹⁶³.

163 Erol Önderoğlu, <<http://www.bianet.org/2006/03/02/75314.htm>>; <<http://www.antenna-tr.org/guncel.asp?feox=88&lga=tr>>.

Bu arada, İslamcı iki yazar hakkında verilen kararlar emsal olmak nedeniyle büyük ilgi çekti.

* Yargıtay CGK, Şubat ayında, Milli Gazete yazarı Selahattin Aydar hakkında verilmiş 1 yıl 8 ay hapis cezasını bozdu. Ama karar 14'e 13 alındı. Gerekeçesi şöyle özetlenebilir¹⁶⁴:

1) İfade özgürlüğü temeldir. AİHM'nin birçok kararında da benimsendiği üzere, bu husus rahatsız edici hatta şoke edici durumlar için de geçerlidir. Sınırları, ulusal ve uluslararası normlar ışığında belirlenir. Uygar dünyaya uyum sağlamak şarttır; 2) md. 312 (yeni: 216) kamuoyunu oluşturan değişik katmanlar arasında düşmanlık ve din yaratmayı önlemek için konulmuştur. Ama uygulamada nesnel duraksamaları önleyecek ölçütler netlikle belirlenmemiştir. Suçun oluşması için kışkırtmanın farklı toplulukları birbirine karşı düşmanlığa ve kin beslemeye sevk etmesi, bunun şiddete çağrı içermesi, kamu düzenini de yeterli derecede açık ve yakın tehlikeye atması gerekir; 3) Ceza çözüm değildir. Açıkça söylenebilen düşünceler karşı görüşün yenilgisiyle etkisizleşip demokrasilerin çoğulculuğu ortamında zararlılık ölçüsünü yitirir; 4) Kamu düzeni devlet düzeni değildir. Her zaman yeni doğrular çıkar.

* Yargıtay CGK, bir ay sonra, bu karardan kesin bir dönüş yaptı. Aynı gazetenin yazarı Mehmet Şevket Eygi'nin aynı suçtan yargılandığı davada 4'e karşı 24 oyla 1 yıl 8 aylık mahkumiyeti onadı.

Mahkumiyet içeren DGM kararı Yargıtay 8. Ceza Dairesi tarafından bozulmuş, Daire yazının şiddete davet eden ifadeler taşımadığını, somut tehlikeden söz edilemeyeceğini belirtmişti. Yargıtay Başsavcılığının itirazı üzerine toplanan CGK'nun onama gerekeçesi özetle şöyleydi: Yazı çok açık bir nefret ve sövgü içermektedir. Şiddeti bile reddetmeyen bu düşünce de, açık ve yakın tehlike içermektedir¹⁶⁵.

Bu kararla, 14 yıl önce kaldırılan Md. 163'ün yerini, aslında AB'ye uyum sırasında en fazla değiştirilen madde olan 312 [bugün 216] almış oluyordu. Eygi kararının getirdiği yeni düşünce ölçütleri şöyle özetlenebilirdi¹⁶⁶:

¹⁶⁴ Radikal, 5 Şubat 2005.

¹⁶⁵ Milliyet, 16 Mart 2005.

¹⁶⁶ Adnan Keskin, Radikal, 18 Mart 2005.

1) Düşün, ama açıklama; 2) Devlet düzeni, devletin resmî ideolojisine uygun beliren yapıdır. Devletin kuruluş felsefesi, amaç ve ilkeleri anlamına gelen ve bu nedenle bir anlamda devlet düzeni demek olan bu resmî ideoloji korunmalıdır. Bu koruma, ezici çoğunluğa değil, tevdi edildiği ulusa aittir. Laiklik, ülkemizin devlet düzeni yani resmî ideolojisi ve devlet politikası içinde anlam bulan bir kavramdır; 3) Şiddete davet şart değildir. Ülkemizin geçmişi nedeniyle, baskı ve şiddet olmadan bile taraftar bulabilecek açıklamalar için şiddet unsuru aranırsa, sistem korumasız kalır. Ayrıca, kitleleri arkasına takan, toplumda kıvılcım saçan düşünce açıklamaları açık ve yakın tehlike oluşturur; 4) Ülkede din hürriyetinin tam olmadığını söylemek, İslam'ın bir yönetim biçimi olması demektir. Din özgürlüğünün sınırlanmadığı bir sistem sadece şeriatta mümkündür; 5) Hukuk devletini ve devrimlerini Türk Adliyesi korur.

Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü: “Sözde Vatandaş” Olayı ve Linç Girişimleri

* Mersin 2. Asliye Ceza, Sosyalist Demokrasi Partisinin (SDP) “İşgale karşı savaş, Kürtlerle barış, yaşasın sosyalizm” sloganlarının yer aldığı 1 Mayıs afişlerini TCK 312’yi (216) gerekçe göstererek yasakladı. Yani, Kürtlerle barış istemenin “*balkı sınıf, ırk, din, mezhep ve bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tabrik etmek*” suçu olarak değerlendirdi. Eskişehir, Ankara, İzmir ve İstanbul valilikleri de bu kararı gerekçe göstererek SDP afişlerini toplatma kararı aldı¹⁶⁷.

* 8 Mart Kadınlar Günü için 6 Mart’ta gösteri yapan kadınları polis copla dövdü.

Medyadaki büyük tepki üzerine 54 polis için yıl sonunda “yetkisini aşmak ve copu usulüne uygun kullanmamak”tan 6 ayla 33 yıl arasında ceza istenecektir¹⁶⁸.

* Tunceli valiliği “*Newroz*” kelimesi (w) kullanıldığı için mitinge izin vermedi¹⁶⁹.

167 Murat Çelikkan, *Radikal*, 30 Nisan 2005.

168 *Radikal*, 15 Aralık 2005.

169 *Radikal*, 20 Mart 2003.

* Mersin'deki Nevroz mitinginde bayrak yakılmak istendiği haberi üzerine Genelkurmay “*Sözde Vatandaş*” terimini kullandı¹⁷⁰.

Aynı terim, Ankara Üniversitesi Senatosunun veb sayfasına koyduğu basın açıklamasında da benimsendi. Ayrıca Rektörlük, Mayıs ayında üniversite eposta listesi Ank-Club'a eposta mesajları yollayarak bu bayrak krizindeki milliyetçi tutumları kınayan SBF Öğretim Görevlisi Dr. Faruk Alp-kaya hakkında Türklüğe hakareten (yeni TCK 301/1) suç duyurusunda bulundu. Fakat savcılık, aynı maddenin son fıkrasındaki “*Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz*” hükmünü gerekçe göstererek, soruşturmaya mahal olmadığı kararını verdi. Bunun üzerine Rektörlük bir üst mahkemeye itiraz etti. Üst mahkeme de savcılığın kararını uygun buldu.

* Sözde Vatandaş teriminin hemen arkasından, Trabzon'da 6 Nisan'da ikisi kız beş gence linç girişimi oldu. Trabzon Valiliği yaptığı yazılı açıklamada “*Bazı vatandaşlar Marmara Tutuklu Aileleri Bülteninin dağıtım sırasında olaya tepki gösterip karşı koymuştur*” dedi. Gençleri Trabzon Emniyet Müdürü Ramazan Akyürek şahsen müdahale ederek kurtardı. Arkasından, linç girişimini protesto etmek isteyen grup dövüldü. Vali Hüseyin Yavuzdemir olaylarda saldıranı değil, dayak yedikten sonra tutuklananları eleştirdi. Olaylar Sakarya'ya sızdı. Ülkücüler, protesto bildirisi dağıtan TAYAD'lılara saldırdı¹⁷¹.

RTÜK, 6 Nisan olayları sırasında yaptıkları galeyana getirici yayın için 5 TV kanalını uyarmakla yetindi¹⁷².

6 Nisan Trabzon olayları için başlatılan soruşturma tamamlandı ve linç girişiminin söz konusu olmadığı belirlendi. 15 sanık için basit müessir fiilden 2-6 ay arası istendi¹⁷³.

* Seferihisar'da PKK'lı oldukları ileri sürülerek linç edilmek istenen 5 kişinin yakınları jandarmayı suçladı¹⁷⁴.

170 Milliyet, 23 Mart 2005.

171 Birgün, 7 Nisan 2005, Hürriyet, 8 Nisan, Milliyet 11, 12 ve 14 Nisan 2005.

172 Radikal, 14 Nisan 2005.

173 Milliyet, 18 Mayıs 2005.

174 Milliyet, 24 Ağustos 2005.

* F tipi cezaevini protesto etmek isteyen TAYAD'lılara bu kez Rize'de linç girişimi yapıldı. Yaklaşık 15 kişilik grup, yaklaşık 300 kişinin taşlı sopalı saldırısına uğradı. Minibüsün camları kırıldı. Rize Valisi Enver Salihoğlu, gruba yönelik saldırının tahrikten kaynaklandığını söyledi¹⁷⁵.

* TAYAD'lılara bir linç girişimi de Artvin'de oldu. F tipi cezaevinde kendini yakan arkadaşlarını mezarı başında andıktan sonra ilçe merkezinde bildiri dağıtmak isteyen 17 kişilik grup saldırıya uğradı. Gözaltına alındıktan sonra mahkemeye sevk edilen iki genç tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı¹⁷⁶.

* Kaos GL (gey-lezbiyen) derneğini feshettirmek isteyen Ankara Valiliği savcılığa başvurdu. Ankara Başsavcılığı, eşcinselliğin ahlaksızlık olmadığı gerekçesiyle istemi reddetti¹⁷⁷.

Osmanlı Ermenileri Konferansı

* Boğaziçi, Bilgi ve Sabancı üniversiteleri tarafından desteklenen ve 25-27 Mayıs'ta Boğaziçi Üniversitesinde toplanacağı ilan edilen üç günlük "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri" konferansı, kimi milletvekillerinin ve özellikle de Adalet Bakanı Cemil Çiçek'in "*Bu, arkadaşan bançerlemektir*" biçimindeki tepkisi ve tehditler üzerine ertelendi¹⁷⁸.

Konferans 23 Ekim'e ertelenmişken, 22 Ekim günü çalışma saati sonunda tebliğ edilen İstanbul 4. İdare Mahkemesinin 2'ye 1 aldığı, "*Kimin ne konuşacağı bilinmiyor*" gerekçesine dayanan ara kararıyla durduruldu. Kararın, Hukukçular Birliği Derneği adlı sağcı kuruluş tarafından yapılan başvuru sonucu 4 gün önce alındığı, yasal itirazı önlemek için son anda ve davacı eliyle tebliğ edildiği öğrenildi. Durdurma, Hükümet ve YÖK başta olmak üzere her türlü çevrede büyük tepki yarattı. Çünkü, izlenen tebliğ usulünün yanı sıra, ortada durdurulacak bir idare işlem bulunmamaktaydı; konferans üniversiteler tarafından değil, özel bir düzenleyici heyet tarafından planlanmıştı. Ayrıca, üniversite özerkliği ayaklar altına alınmıştı.

175 Hürriyet, 3 Kasım 2005.

176 Radikal, 31 Aralık 2005.

177 Milliyet, 20 Eylül 2005 ve Radikal, 13 Ekim 2005.

178 Radikal, 25 Mayıs 2005.

Dahası, başvuruyu yapanlar “menfaat bağı yokluğu” nedeniyle yetkisizdi. Bu koşullarda mahkemenin başvuruyu incelemeyi reddetmesi gerekirdi¹⁷⁹.

Konferans, ertesi gün, Rektör Aydın Uğur’un “İfade özgürlüğü için üniversitemizi konferansa açıyoruz” demesiyle Bilgi Üniversitesinde başladı ve iki gün sürdü. Girişte, küçük bir grup dinleyici ve katılımcılara yumurta attı¹⁸⁰.

Konferans yapıp bittikten sonra İstanbul Bölge İdare Mahkemesi, konferansı durduran ara kararını iptal etti. Durdurmaya sebep olan ara kararını alan mahkemenin başkanı Sadettin Yaman tenzil-i rütbeye uğratarak başkanlıktan alınacak ve üye yargıçlığa indirilecektir¹⁸¹.

* Ermeni Konferansının ertelenmesiyle ilgili yazıları nedeniyle Radikal’den İsmet Berkan, Erol Katırcıoğlu, Murat Belge, Haluk Şahin ve Milliyet’ten Hasan Cemal’e “Adaleti etkilemeye çalışmak”tan (TCK Md. 288) dava açıldı¹⁸².

Sanat Yargı Önünde: Başbakan Erdoğan’ın Karikatür Davaları

* Musa Kart, Cumhuriyet’te yayınlanan bir karikatüründe Başbakan Erdoğan’ı imam-hatip liselerini simgeleyen bir ip yumağına dolanmış kedi olarak çizdi. Erdoğan’ın başvurusu üzerine açılan dava 5.000 YTL mahkumiyetle sonuçlandı. Kararda: “*Davalı tarafından çizilen karikatürde davacı başbakanın resminin bir kedinin vücudu üzerine resmedilmesi, onu balkonyunda küçük düşürücü ve aşağılayıcı, gülünç niteliktedir*” denildi¹⁸³.

* Erdoğan, karikatürü aynen yayınlayan Eskişehir’deki yerel gazeteden de 10.000 YTL tazminat istedi. Fakat mahkeme 23 Aralık 2004’te verdiği kararda: “*Şiir okuduğu için hapiste yatan başbakan bu tür eleştirilere daba boşgörülü yaklaşmalı*” diyerek istemi reddetti¹⁸⁴.

179 23 Eylül 2005 tarihli basın.

180 24 Eylül 2005 ve devamı tarihli basın.

181 Radikal, 14 Ekim 2005 ve Milliyet, 23 Ekim 2005.

182 Radikal, 25 Aralık 2005.

183 <<http://www.milliyet.com/2005/02/19/siyaset/axsiy01.html>>{19 Şubat 2005}.

184 <<http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid-1faw-1f@tarih-2005-02-24-mf@nvid-541447,00.asp>>{24 Şubat 2005}.

* Erdoğan, Evrensel gazetesinin 5 Nisan 2004'te yayınladığı, Zapsu'yu Erdoğan'ın sırtında tasvir eden karikatür için de dava açtı. Ankara 20. Asliye Hukuk Mahkemesi gazeteyi 10 milyar TL'ye mahkum etti. Fakat Yargıtay 4. Hukuk Dairesi: "*Karikatür, değer yargısını en çarpıcı şekilde toplumun ilgisini çekerek, güldürü özelliğini de katarak ifade etmektedir. Böyle bir benzetmede, kişilik haklarına saldırıdan söz edilemez*" diyerek kararı esastan bozdu¹⁸⁵.

* Erdoğan'ın karikatür davalarını protesto için 8 karikatürist Penguen dergisinin 24 Şubat 2005 tarihli sayısının kapağına "Tayyipeler Alemi" adını taşıyan ve Erdoğan'ı fil, zürafa, maymun, deve, kurbağa, yılan, inek ve ördek biçiminde betimleyen karikatürler çizdiler. Erdoğan dergiye 40.000 YTL'lik manevi tazminat davası açtı. (Fakat Ankara 1. Asliye Hukuk Mahkemesi 14 Şubat 2006'da davanın reddine karar verecektir)¹⁸⁶.

Başbakan Erdoğan, karikatür dışında da tazminat davaları açtı:

* Gaziantep'te yayınlanan bir yerel gazeteyi manevi şahsiyetine hakaret ettiği gerekçesiyle 3000 YTL tazminata mahkum ettirdi¹⁸⁷.

* 26 Eylül 2004 tarihli Aydınlik'ta zina kriziyle ilgili olarak yayınlanan makalesinde "*Kasımpaşalı Recep, narayı patlattı. AB işini, er ve hatun kişilerin apış aralarına başarıyla indirdi*" diyen Fikret Otyam 5000 YTL manevi tazminata çarptırıldı. Otyam: "*Gazeteci parası acı biber gibidir. Yiyene iyi gelmez*" dedi¹⁸⁸.

* Erdoğan, 14 Mayıs 2004 tarihli Yeniçağ gazetesinde kendisi hakkında "*TÖK tasarısı Erdoğan'ın pervasız kabadayılığı ve AKP'lilerin abdi ile kabul edildi*" diye yazan Altemur Kılıç'ı 10.000 YTL tazminata mahkum ettirdi¹⁸⁹.

Başbakan'ın açtığı davaların yanı sıra, 2005'te sanatın yargı önüne çıkarılması başka davalarda da devam etti:

185 <<http://www.milliyet.com/2005/12/31/siyaset/axsiy02.html>>{31 Aralık 2005}.

186 <http://www.cnnurk.com/TURKIYE/haber_detay.asp?PID=318&HID=2&haberID=157812>.

187 <<http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid-20nvid-543277,00.asp>>{28 Şubat 2005}.

188 <<http://www.milliyet.com/2005/04/06/guncel/gun03.html>>{6 Nisan 2005}.

189 <<http://www.milliyet.com/2005/04/09/guncel/gun01.html>>{9 Nisan 2005}.

* Isparta’da Sütçüler ilçesi kaymakamı Mustafa Altınpınar, O.Pamuk’a ait tüm kitapların toplatılarak imha edilmesi için genelge yayımladı¹⁹⁰.

* Şiire de sıfır tolerans. Lise etkinliğinde Nazım Hikmet’in “Vatan Haini” adlı şiirini okuyan lise öğrencisi Çağdaş Cengiz, konuk kaymakam Hulusi Doğan’ın emriyle gözaltına alınıp sorgulandı. Cengiz, sorgu sonrası üç günlük rapor aldı. Kaymakam: “Okuduğu şiir siyasiydi, yasaklı olup olmadığını inceledik” dedi. Valilik: “Olay okulda çözülebilirdi” yorumunda bulundu¹⁹¹.

Ankara Ekin Tiyatrosu 5 Ekim 2002’de Kocaeli’nde “Gizli Örgüt Nasıl Kurulur” oyununu oynadı. 10 oyuncu ile Eğitim-Sen yöneticisi Osman Çolakoğlu hakkında “Emniyeti tabkir ve tezyif”ten (301/2) 1 yıl hapis istemiyle dava açıldı.

Bu dava 29 Aralık’ta sonuçlanacaktır. Bilirkişi raporunda, oyunda resmî polis elbisesi giyilmediği, oyun içinde “hav hav” değil “hay veya hayl” gibi tek kelimelik sesler çıkarıldığı belirtilecektir. Mahkeme, bu rapora göre delil ve suç unsuru bulunmadığını belirterek beraat verecektir – *Radikal*, 30 Aralık 2005.

* Öğrenci yıllığına sansür. Bursa Uludağ Üniversitesi Sağlık Yüksek Okulu tarafından hazırlanan öğrenci yıllığında “Haylaz öğrenciye hitabe” ve “Haylaz öğrencinin marşı” olarak Gençliğe Hitabe ve İstiklal Marşı uyarlanınca, Rektör Mustafa Yurtkuran yıllığı toplattı. Suçun, yıllıktaki şu mısralarla oluştuğu öğrenildi: “Korkma, kim seni sınıfta bırakacak / Sanma ki herkes sınıfta kalacak / Transkriptte en az üç ders alttan olacak / O FD’ler senindir ancak”¹⁹².

* Mudanya’da öğrenciler Yaşar Kemal’in “Teneke” adlı kitabından uyarladıkları oyunu oynamak istediler. Oyun metnini inceleyen komisyon, örf ve adetlere uymayan bazı kelimelerin çıkarılması şartıyla izin verdi: “Kaymakam acıdan gebersin, inşallah gebersin. Eskiler sökmedi bu gavura, efsunlu”, “Böyleleri de kaymakam yaparlar. Böylesi bin tane iti senin ayağına kurban ederim”¹⁹³.

190 *Radikal*, 30 Mart 2005.

191 *Radikal*, 27 Mayıs 2005.

192 *Milliyet*, 9 Haziran 2005.

193 *Milliyet*, 17 Haziran 2005.

* Emekli Yüzbaşı Murat Pabuç'un "Boyalı Bank Nöbetini Terk Etmek" adlı kitabında ordudaki yolsuzlukları anlatırken orduya hakaret ettiği gerekçesiyle Genelkurmay suç duyurusunda bulundu. Pabuç hakkında daha önce de yine Genelkurmay'ın suç duyurusu üzerine, aylık Sol dergisinin Şubat 2005 sayısındaki "Türk Silahlı Kuvvetlerinin toplumsal rolündeki değişim" ve "NATO'cular işlerini sağlama alıyorlar" başlıklı yazılar nedeniyle de dava açılmıştı¹⁹⁴.

* İstanbul Bienali de 301'lik. Bir sergi katalogu, Türk Silahlı Kuvvetlerini aşağıladığı gerekçesiyle toplatıldı. Beyoğlu 3. Asliye Ceza, yürürlükte bulunan iç hukuk kurallarından önce dikkate alınması gereken AİHS maddelerine dikkati çekerek ve:

"Toplatma kararına neden gösterilen fotoğrafların hiçbiri, bu maddelerde belirtilen kısıtlama nedenlerini ihlal etmemiştir. Fotoğrafların sanatsal değeri tartışılrsa da, kuvvet kullanımını çağırıtırsa da ve toplumun büyük çoğunluğunca boş karşılanmayacak nitelikte olsa da, içeriği AİHS normlarına uygun olduğu sürece, demokrasinin bütün bu duygulanımlara katlanmak olduğu unutulmamalıdır"

diyerek kararı kaldırdı. Savcı ise bu kez sergiyi düzenleyen Halil Altındere hakkında TSK'yı alenen aşağılamaktan (301/2) soruşturma açtı¹⁹⁵.

Meşbur Davalar Dizisi: "Türklüğe/Devletin Kurumlarına Hakaret" (301, 216) ve "Yargıya Müdahale (288)

* Sabiha Gökçen'in Ermeni kökenli olduğuna ilişkin bir haberin Agos'ta 6 Şubat 2004 tarihinde yayınlanmasından yaklaşık iki hafta sonra *Hürriyet*'te haber yapılması üzerine Ülkücüler 26 Şubat 2004 günü gazete önünde büyük gösteriler düzenlediler. Ölüm tehditleri gelmeye başladı. Bunun arkasından, Hrant Dink'e Şişli 2. Asliye Ceza'da 16 Nisan 2004'te dava açıldı. Muhbir Vatandaşlar da davaya müdahil olarak kabul edildiler.

Dink'in suçu, bu haberi yapmak değildi. Bu haberle suçlama yapmak zordu. Suçlama, Dink'in sekiz bölümlük "Ermeni Kimliği Üzerine" başlıklı

194 Radikal, 24 Ekim 2005.

195 Demet Bilge Ergün, Radikal, 27 Ekim 2005.

dizi yazısının 13 Şubat 2004 tarihli “Ermenistan’la Tanışmak” başlıklı son bölümünde geçen bir pasajla ilgiliydi. Suç, “*Türklüğü neşren tabrif ve tez-yif etmek*”ti.

Dink’in dava konusu olan cümlesi şuydu:

“Ermeni kimliğinin Türk’ten kurtuluş yolu gayet basittir. Türk’le uğraşmamak. Ermeni kimliğinin yeni cümlelerini hazırlayacağı alan ise artık hazırdır: Gayrı Ermenistan’la uğraşmak. Türk’ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan Ermeni’nin Ermenistan’la kuracağı asil damarda mevcuttur. Yeter ki bu mevcudiyetin farkında olunsun. Bu farkındalığın asıl sorumlusu ise diasporaya yayılmış Ermenilerden ziyade Ermenistan yönetimleridir. Ermenistan hükümetlerinin sorumluluklarının bilincinde olmaları ve gereğini yerine getirmeleri aslolandır”.

Dink burada açıkça diasporaya öğüt veriyordu: Türklerle uğraşmayı bırakın, Türk düşmanlığıyla zehirlenen Ermeni kanını boşaltın, Ermenistan’a bakın, oradan taze kan doldurun.

Fakat yargıç bunu tersinden anlayacak ve bilirkişi heyetinin oybirliğiyle verdiği “*Yazının tam olarak anlaşılabilmesi için dizinin tümüyle incelenmesi gerekir, bu yapılmıca suçun oluşmadığı görülecektir*” biçimindeki rapora rağmen 7 Ekim 2005 tarihinde Dink’i “İfade özgürlüğü bazen yasayla, bazen de ahlakla sınırlanır” diyerek¹⁹⁶ 301/1’den 6 aya mahkum edecektir. Ceza, “*İleride bir daba suç işlemeyeceği konusunda oluşan kanaat*” nedeniyle ertelenecektir¹⁹⁷.

Mahkumiyet kararında, “*bu kan... asil damarında mevcuttur*” ibaresinin Atatürk’ün 10. Yıl Nutkuyla alay ettiği varsayımının büyük olasılıkla etkili olduğu tahmin edilebilir.

Şubat 2006 sonunda, temyizde bulunan dava dosyası hakkında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı hem usul hem de esastan bozma istemişti. Bu istemin gerekçesi şöyle özetlenebilir: 1) Kerinçsiz ve arkadaşlarının davaya “Türklük aşağılanmıştır, ben de Türk’üm” biçiminde bir talep sonucu mü-

¹⁹⁶ Radikal, 20 Ekim 2005.

¹⁹⁷ İsmail Saymaz, Radikal, 8 Ekim 2005.

dahil kabul edilmeleri usulsüzdür; 2) Yazıda eleştirilen Türkler değil, Ermenilerdir. Sözü edilen “zehirli kan”, Ermeni diasporasının Türklere baskısı yüzünden kendilerini zehirlenen Ermeni kanıdır; 3) AİHM’nin ve Yargıtay’ın, şiddet ve hakaret içermeyen düşüncelere sınırsız özgürlük isteyen kararları vardır. Anayasa’nın 90. maddesine göre temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalar bağlayıcıdır¹⁹⁸.

* Yine H.Dink’e, aldığı bu 6 aylık hapisle ilgili haberler yayınlayarak “*adil yargıyı etkilemeye teşebbüs*”den (TCK Md.288) yeni bir dava açıldı. Ayrıca Ağos’tan Arat Dink, Sarkis Seropyan ve Aydın Engin’e de aynı suçtan 4,5 yıla kadar hapis istemiyle dava açıldı¹⁹⁹. Dink: “*Kendime verilen ceza hakkında beyanda bulununca adli yargılamayı nasıl etkilemiş oluyorum?*” dedi. Bundan sonra artık avukat savunmalarının da 288’e gireceği yorumları yapılmaya başlandı.

* “Çokkültürlülük, azınlıklar ve insan hakları” konulu panelde konuşan Mazlum-Der Genel Başkan Yardımcısı Şehmus Ülek ve Ağos gazetesinden Hrant Dink’e Şanlıurfa 3. Asliye Ceza’da dava açıldı. Ülek, hükümetlerin Kürt sorununa yaklaşımını ve cumhuriyetin tek ulus yaratma projesini eleştirmek nedeniyle “*Cumhuriyeti tabkir ve tezyif etmek*”le, Dink ise İstiklal Marşındaki “Kahraman ırkıma bir gül” ifadesini ve okullarda okutulan “Andımız”ı eleştirmek nedeniyle “*Türklüğü alenen tabkir ve tezyif*”le suçlandı²⁰⁰.

Bu davanın 9 Şubat 2006 tarihinde yapılan ilk celsesinde savcı beraat isteyecek ve yargıç da bu yönde karar verecektir. Böylece Ülek ve Dink 301’den tek celsede beraat edeceklerdir²⁰¹.

* Adıyaman *Gerger Fırat* gazetesi sahibi Hacı Boğatekin’e “*Devlet ve istibarat kuvvetlerini tabkir ve tezyif*”ten yani 159’dan (yeni 301/2) dava açıldı. Boğatekin, gazetede Ağustos 2004’te çıkan köşe yazısı nedeniyle 6 aydan 3 yıla kadar ceza istemiyle yargılanıyor²⁰².

198 Adnan Keskin, *Radikal*, 25 Şubat 2006. Ayrıca: <<http://www.bianet.org/2006/02/24/75107.htm>>.

199 *Radikal*, 25 Aralık 2005.

200 Murat Çelikkan, *Radikal*, 30 Nisan 2005.

201 *Radikal*, 10 Şubat 2006.

202 Murat Çelikkan, *Radikal*, 30 Nisan 2005.

* Adnan Keskin'in *Radikal*'in 9 Ekim 2005 tarihli nüshasında derlediği ifade özgürlüğü davaları:

Yazar George Jerjian'ın Ermeni soykırımını konu alan "Gerçek Bizi Özgür Kılacak" adlı kitabını yayımlayarak "*Cumhuriyeti tabkir ve tezyif etmek*"le (301/1) suçlanan yayıncı Ragıp Zarakolu hakkında bir de Dora Sakayan'ın "Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları-Garabet Haçeryan'ın Güncesi" adlı kitabı yayımladığı için dava açılmıştı. İki davada Zarakolu'na 15,5 yıl isteniyor.

Gazeteci-yazar Emin Karaca ile *Avrupa'da Yazın* dergisi yazışları müdürü Mehmet Emin Sert, 2002'de Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmelerinin otuzuncu yıldönümü nedeniyle yazılan yazılarda "*orduya hakaret*" (301/2) suçuyla dava açıldı. (Bu davada M.E.Sert'in beraatına karar verilecek, E.Karaca'nın mahkum edileceği 5 ay hapis önce 900 YTL para cezasına çevrilecek ve sonra tecil edilecektir)

Gazeteci Rahmi Yıldırım, Genelkurmay'ın suç duyurusu üzerine, bir veb sitesine yazdığı "İş bilen, kılıç kuşananın" başlıklı yazıda "*Paşalar sermaye düzeninin koruyucusu, sıradan nefertleri, aktörleri ve figüranlarıdır*" diyerek orduyu tahkir ve tezyif ettiği için (301/2) mahkemeye verildi.

Rahmi Yıldırım'ın bu davasından Ekim 2005'te ilk kez bir 301 beraatı çıktı. Savcı Sami Güngör esas hakkındaki mütalaasında; ne denli sert ve kırıcı olursa olsun, düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırsız olduğunu, yazının da tahkir ve tezyif kastı içermediğini, aksine eleştirel amaçla yazıldığının anlaşıldığını belirtti ve beraat istedi. Ankara 12. Asliye Ceza Mahkemesi Yargıçısı Ahmet Zeki Durmuş, beraat kararının gerekçesinde şöyle dedi:

"Yargıtay ve AİHM kararlarında da belirttiği üzere, ağır, sert veya incitici nitelikte de olsa eleştiri hakkı kullanıldığında kişiye yaptırım uygulanamayacağı, çoğulcu demokrasinin vazgeçilmez bir gereğidir" dedikten sonra şöyle devam etti: "Asker millet kültürünün yaygın olduğu bir toplumda, ordu mensuplarının tutum ve davranışlarını eleştirirken samimiyet kullanmış olduğu sözcükleri sert, sarsıcı ve incitici bulmamak olanaklı değildir. Ancak, insan haklarına saygılı, çoğulcu ve demokratik bir toplumda bu düşüncelere tabammül gösterilmesi icap edip, ifade özgürlüğünün korumasından yararlandırmak gerekir"

Genelkurmay'ın ihbarı üzerine davayı açan Ankara Başsavcılığı kararı temyiz etti - *Radikal*, 25 Ekim 2005 ve 19 Aralık 2005.

Demokrat İskenderun gazetesi sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü Ersen Korkmaz, gazetenin 12 Nisan 2005 sayısındaki "1 Mayıs'a Doğru Türkiye" başlıklı yazısıyla "*Hükümetin manevi şahsiyetini tabkir*"le (301/2) suçlandı ve 2 yıla kadar hapsi istendi.

* Savcının 10 aydır sürmekte olan soruşturmasının sonunda, İHDK'nin 1 Ekim 2004'te kabul ettiği "Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu"nun yazarı Prof. Baskın Oran'a ve İHDK'nin o zamanki başkanı Prof. İbrahim Kaboğlu'na "*kin ve düşmanlığa alenen tabrik*" (216/1) ve "*devletin yargı organlarını aşağılama*" (301/2) suçlarından dava açıldı.

Rapor'da Lozan'ın eksik uygulandığı belirtilmiş ve Türkiye'deki üst kimliğin, aynı zamanda başat etnik grubun alt kimliği olan "Türk" yerine, bütün vatandaşları istisnasız kucaklayacak "Türkiyeli" olarak düşünülmesinin bütünlük sağlayıcı olacağını ileri sürülmüştü. Rapor yayınlandığında sendikacı Fahrettin Yokuş tarafından TV kameraları önünde yırtılmış, AKP (sonra, ANAP) Malatya Milletvekili Süleyman Sarıbaş "*Azınlık arayanlar babalarının kim olduğunu analarına sorsunlar*" demiş²⁰³, Adalet Bakanı Cemil Çiçek ise "*Entel zırva*", "*Entel fitne*"²⁰⁴, "*Hergele Meydanında Rapor Okudular*", "*Türkiye'nin ek yerine jilet attilar*" deyimlerini kullanmıştı.

Bu davanın ilk duruşması 15 Şubat 2006'da yapılacak, duruşma sabahı mahkeme O.Pamuk davasında olduğu gibi 301'den yargılama için Adalet Bakanlığından izin istemeye karar verecek, dava 216'dan devam etmek üzere 10 Nisan 2006'ya ertelenecektir.

* Yeni 301 mahkumiyetleri: 1) *Yeni Dünya İçin Çağrı* adlı dergiye Ermeni sorunuyla ilgili yazı gönderen Erkan Akay, 14 Aralık tarihli duruşmada 301/2'den 12 ay hapis cezası aldı, ceza ertelendi. 2) Aynı derginin sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü Aziz Özer bir yazıdan "*Türkiye Cumhuriyetinin manevi şahsiyetini aşağılamak*"tan (301/1) İstanbul 2. Asliye Ceza'da 5 aya

203 Sarıbaş bu hakareti nedeniyle Ankara 3. Asliye Ceza tarafından 10.000 YTL tazminata çarptırılmıştır. *Hürriyet*, 29 Eylül 2005.

204 *Radikal*, 19 Kasım 2004.

mahkum edildi, ceza 3000 YTL'ye çevrildi. Aynı kişi bir diğer yazıdan “*Türkiye Cumhuriyetini ve hükümetini aşağılamak*”tan 10 ay hapse mahkum edildi, ceza 10.000 YTL'ye çevrildi. 3) Yazar Zülküf Kışanak güneydoğuda yakılan köylerin fotoğraflarına yer verdiği ve bölgede yaşananları konu ettiği kitap nedeniyle 6 aya mahkum edildi. Bu ceza iyi halden 5 aya düşürülüp 3000 YTL'ye çevrildi²⁰⁵.

* Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Eşbaşkanı Joost Lagendijk hakkında “*Türk ordusunu aşağılamak*” (301/2) ve “*Yargıyı etkileme*” ve “*adil yargıyı etkilemeye teşebbüs*”ten (288) soruşturma başlatıldı²⁰⁶. (Bu soruşturma 2006'da takipsizlikle sonuçlanacaktır. Muhabirliğiyle tanınan Hukukçular Birliği Derneği yöneticileri bu karara itiraz edeceklerdir²⁰⁷).

* Yargıtay, 16 Kasım'da, gazeteci Burak Bekdil'in “adli makamların manevi şahsiyetine hakaret” ettiği (301/2) gerekçesiyle aldığı 20 ay hapis cezasını onayladı²⁰⁸.

* Tavernacılar da sonunda 301'lik. Aksaray ve Laleli'de taverna işletenler, sürekli denetim sıkıntısını duyurmak için “*Polisin yasalara ve hukuka aykırı yaptığı uygulama*” sözleri yazılı bir pankart açınca, haklarında 2 yıla kadar hapisle dava açıldı²⁰⁹.

301 ve 216 Dışındaki İfade Özgürlüğü Olayları ve Davaları

* Federasyon istemek suç değil. Diyarbakır Savcılığı, Hak-Par'lı İbrahim Gülü hakkında takipsizlik kararı verdi²¹⁰.

* Polis, kendi ifade özgürlüğünü de yasakladı. Hanefi Avcı'nın Polis Akademisinin yayın organı Akademik Bakış dergisinde yayımlanan “Çetelerde resmî görevliler var” sözleri üzerine emniyet genel müdürü teşkilatın tüm yayınlarını durdurdu²¹¹.

205 Radikal, 23 Aralık 2005.

206 Radikal, 28 Aralık 2005.

207 Radikal, 4 Şubat 2006.

208 Y.Çongar, Milliyet, 21 Kasım 2005.

209 Hürriyet, 30 Aralık 2005.

210 Birgün, 5 Şubat 2005.

211 Radikal, 1 Nisan 2005.

* Yargıtay HGK, “Tam adamını buldular” başlıklı haberde gençlere işken-
ce suçundan yargılanan polislerin iki avukatının cezaevleri izleme kurulu
üyeliklerine, ilk yargılamada bu polislere beraat kararı veren mahkeme
başkanının da izleme kurulu başkanlığına seçilmesini haber yapan *Milli-*
yet gazetesi için verilen cezayı kaldırdı. Gerekçe: “*Basının toplumu bilgilendirme sorumluluğu vardır*”²¹².

* Bağcılar Cumhuriyet Başsavcılığı, *Radikal* yazarı Neşe Düzel ve Düzel’in
röportajında konuşan eski DEP Milletvekili Orhan Doğan hakkında
“*PKK’nın propagandasını yapmak*” suçundan 1 yıldan 5 yıla kadar hapis is-
temiyle dava açtı²¹³.

* İfade özgürlüğüyle ilgili olmamakla birlikte, Askerî Yargıtay’dan umut
verici bir yorum: Mahkeme, bir erin arkadaşları tarafından sinirlendiril-
diği bir sırada “*Astsubayı sinkaf edeyim*” demesini, kasit unsuruyla hareket
etmediği gerekçesiyle hakaret saymadı ve mahkumiyeti bozdu²¹⁴.

*Bir Yandan Yargı Önünde, Diğer Yandan Hükümet Düzeyinde: Alt ve
Üst Kimlik Kavramları*

Bu arada, Başbakan Erdoğan, çok çeşitli yerlerde, alt kimlik-üst kimlik
terminolojisini kullandı ve üst kimliği herkesi kucaklayacak biçimde TC
vatandaşlığı olarak benimsediğini defalarca söyledi. Bunların arasında
şunlar sayılabilir:

AKP 22 Kasım tarihli grup toplantısında: “*Türkiye Cumhuriyeti vatandaş-
lığı, 73 milyon için sigortadır. Kürt’ü, Laz’ı, Çerkez’i, Türk’ü, doğulusu, ba-
tılısı, güneylisi, kuzeylisi, inanamı ve inanmayanıyla bizi birleştiren, bu üst-
kimliktir*”²¹⁵.

21 Kasım 2005 tarihinde Hakkari’de:

*"Türküyle, Kürdüyle, Lazıyla, Çerkeziyle aklımıza ne gelirse, hepimiz Tür-
kiye Cumhuriyeti vatandaşlığı üst kimliği altında bir ve beraber olacağız.*

212 *Radikal*, 2 Haziran 2005.

213 Y.Çongar, *Milliyet*, 21 Kasım 2005.

214 *Radikal*, 7 Haziran 2005.

215 *Radikal*, 23 Kasım 2005.

Alt kimliklere saygı duyacağız, yani Türkü Türküm diyecek, Kürdü Kürdüm diyecek, Lazı Lazım diyecek herkes buna saygı duymak mecburiyetindedir. Ama hepimizin bir üst kimliği var nedir o Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıyız. Bundan da kimse rahatsız olmamalı, olmayacak çünkü bu bizim Anayasal vatandaşlığımızdır. Etnik kimliğe göre bu ülkede muamele yapılamaz. Her vatandaş, Yunus'un diliyle 'Yaratılanı severiz, Yaratandan' otürü' Ölçümüz budur. Onun için de dengesizlikleri gidermenin gayreti içindeyiz" ²¹⁶.

10 Aralık'ta Sydney'de: *Üst ortak paydada birleşerek el ele vereceğiz. Herkes kendi alt kimliğiyle övünebilir. Bu onun en doğal hakkı. Ama bizi üste bağlayan kimlik Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıdır*²¹⁷.

Bu sözler, mahkum edilmesi istenen "Azınlık Raporu" tarafından Türkiye'de ilk defa açılan üst-alt kimlik tartışmasının artık ülkede yerleştiğinin ve alt kimliklerin (yani, insan hakları açısından en temel kavramın) hükümet düzeyinde tanındığının ilanıydı.

F) İşkence, Derin Devlet, Faily Meçhul

* 2005 yılı, işkence ve kötü muamele suçundan polisler hakkında 2004'te açılan davaların bir önceki yıla oranla yüzde 3,3 arttığı ve buna karşılık Emniyet'in hakkında soruşturma açtığı polislerin sayısının ise yüzde 39.66 azaldığı bir ortamda başladı²¹⁸.

* Hükümet yetkilileri "İşkenceye sıfır tolerans" derken, otuz yıllık doktor Bekir Ceylan bir ankete verdiği cevapta "İşkence vardır" dediği için memuriyetten atıldı.

Balıkesir Devlet Hastanesi psikiyatri servisinde görev yapan Ceylan, 1997'de İHD şube başkanı olduğu sırada bir ankete cevap vermiş ve Balıkesir Emniyet Müdürlüğü kendisini savcılığa ihbar etmişti. Savcılık takip-sizlik verdi. Valilik müfettiş istedi ve gelen rapor doğrultusunda Ceylan'ı memuriyetten uzaklaştırdı. Bölge İdare Mahkemesi "göreve iade" kararı

216 Hürriyet, 21 Kasım 2005

217 Milliyet, 11 Aralık 2005.

218 Radikal, 1 Şubat 2005.

verdi. Bakanlık Danıştay'a temyize gitti. Danıştay 12. Dairesi temyizi reddetti. Bakanlık bu sefer "karar düzeltme" isteminde bulundu ve Ceylan'ın İHD'de yasak yayın bulundurduğunu bildirdi. 12. Daire bu sefer 14 Nisan 2004'te verdiği yeni kararda Ceylan'ın İHD şubesinde yasak yayın bulundurduğunu, yasadışı bir örgütün yayın organının anketini kendi el yazısıyla doldurduğunu, devlet memurlarının devlete sadakatle bağlı kalmak mecburiyetinde olduğunu belirterek Sağlık Bakanlığını haklı buldu. Kararda, Bursa Bölge İdare Mahkemesinden tekrar karar oluşturmasını istedi. Fakat Bakanlık yeni kararı beklemeden Ceylan'ın işine tekrar son verdi²¹⁹.

* İşkenceci polisin avukat ücreti devletten. Diyarbakır Barosu başkanı Sezgin Tanrıku'nun yaptığı açıklamaya göre, Baro'nun Bilgi Edinme Yasası uyarınca sorduğu "Yargılanan polisler avukat atandı mı?" sorusuna Emniyet şu yanıtı verdi: *"1 Ocak 2001 ile 30 Aralık 2004 arasında 10 davada yargılanan 36 emniyet personelinin tutmuş olduğu 10 avukata toplam 18.922 YTL ödendi. Bu uygulamalar Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu doğrultusunda hukuka uygun olarak yapılmaktadır"*²²⁰.

* Adli Tıp Kurumunun düzenlediği, Avrupa Komisyonunun teknik hizmet sunan ve projeler üreten birimi TAEX'in destek verdiği Hekimler ve Yargı Mensupları İçin Kötü Muamele ve İşkence Semineri gerekçe gösterilmeden son anda iptal edildi²²¹.

* HADEP eski genel sekreter yardımcısı Hikmet Fidan kafasına sıkılan bir kurşunla öldürüldü. Faili belli olmayan cinayetin PKK tarafından işlendiği haberleri yaygın²²².

* 9 Kasım'da ikinci bir Susurluk olayı olarak nitelendirilen fakat ondan çok daha belirgin olan Şemdinli Olayı patlak verdi. Bomba patlatıp kaçan bir PKK itirafçısı (jandarma görevlisi) halk tarafından yakalandı, Jandarma İstihbaratı JİT'e ait arabada bulunan ve o güne ait görevlendirme yazı-

219 Radikal, 29 Ocak 2005.

220 Milliyet, 5 Mart 2005.

221 Radikal, 26 Mayıs 2005.

222 Hürriyet, 13 Temmuz 2005.

sı taşıyan²²³ iki astsubay tutuklandı. Arabadan, bombalanan Umut Kitabevinin krokisi ve 105 kişilik “sakıncalı” ibareli bir liste çıktı. Arabanın bagajında bulunan bombalar ile atılan bombanın aynı cins olduğu saptandı ve bu tespit olayı araştırmaya giden TBMM Komisyonu tarafından da doğrulandı²²⁴.

Olay yerinde keşif yapan resmî heyete bir uzman çavuş ateş açtı ve serbest bırakıldı. İki olayın dosyası birleştirilmedi ve yargılama iki ayrı şehirde başladı. Bu 3 asker ve 1 PKK itirafçısının avukatını (hukukçu kökenli emekli yarbay Mehmet Göçmen) Hakkari İl Jandarma Komutanı Albay Erhan Kubat buldu²²⁵.

Keşif heyeti üzerine açılan ateşte ölen kişinin cenazesi giderken üzerinden F-16'lar uçuruldu. Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Büyükanıt: “*Kasten uçurmadık, ama ibtiyaç olursa uçurulur da*” dedi²²⁶. Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Cömert ise “*Türk F-16'larını görenlerin gurur duymaları gerekirdi*” dedi²²⁷. (Ayrıca bkz. “Derin Devlet’in Tekrar Baş Göstermesi” alt başlığı).

* Ordunun olanaklarını kullanarak uyuşturucu ve silah kaçakçılığı yaptıkları, bombalı saldırılar düzenledikleri, bazı kişileri öldürdükleri gerekçeleriyle kimi asker, korucu ve itirafçılar aleyhine açılan dava, 18 Kasım günü Hakkari Ağır Ceza Mahkemesinde sonuçlandı. PKK itirafçısını 8 yıl 4 ay hapse mahkum ederek tahliyesine karar veren Mahkeme; albay, binbaşı, yüzbaşı, özel tim görevlisi, korucu, belediye başkanı, astsubay, müdür gibi sıfatları olan diğer 12 kişi hakkında beraat kararı verdi²²⁸.

* İHD'nin 2005 Raporuna göre, 2005'te gerek işkence gerekse cezasızlığı devam etti. Yıl içinde tespit edilen işkence ve kötü muamele sayısı 825 oldu. İHD'nin izlediği, karara bağlanan ve Yargıtay aşamasında olan toplam 52 işkence davasının yaklaşık yüzde 69'u beraatla, yüzde 15'i ertelemeyle

223 Milliyet, 29 Kasım 2005.

224 Gökçer Tahincioğlu, Milliyet, 23 Kasım 2005; Radikal, 14 Aralık 2005.

225 Hürriyet, 15 Kasım 2005. Aynı albay, TBMM Komisyonunda ifade verirken “Her şey kanunlar çerçevesinde. Patlamalar PKK'nın işi. Kafayı bulandırmayın” diyecektir. Radikal, 5 Mart 2006.

226 Nur Batur'un röportajı, Hürriyet, 23 Kasım 2005.

227 Fikret Bila, Milliyet, 24 Kasım 2005.

228 TİHV 2005 Raporu, <http://www.tihv.org.tr/basin/2005degerlendirme.html> (28 Ocak 2006).

cezasız kaldı; mahkumiyet oranı yüzde 15 oldu. İzlendi 59 soruşturmanın 35'i takipsizlik, yetkisizlik, görevsizlik veya kovuşturmayaya yer olmadığı kararlarına bağlandı²²⁹.

G) Uluslararası Mahkemeler ve Örgütler

* AİHM'ye başvurmada Türkiyeliler ikinci. Dosyaların yüzde 17'si Rusya'dan, yüzde 13'ü Türkiye'den, yüzde 12'si Romanya'dan, yüzde 11'i Polonya'dan²³⁰.

* AİHM: Kürt devletini savunmak suç değil. Yazdığı "Türkiye'nin Yeni Sevr'e Zorlanmasının Odağında: Üç Sivas" adlı kitabından 1997'de 1 yıl hapse mahkum olan yazar Muzaffer Erdost'un yaptığı başvuruyu değerlendiren Mahkeme, "Bu görüş şiddet ve kini körüklemiyor. Bunları teşvik etmediği sürece düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilir" diyerek Türkiye'yi 8.500 Avro tazminata mahkum etti²³¹.

* Avrupa Konseyi organı ECRI, nüfus cüzdanlarındaki din ibaresinin çıkartılmasını ve okullarda zorunlu din dersi uygulamasından vazgeçilmesini istedi²³².

* AİHM, Eğitim-Sen'in Kadıköy'de 1996'da düzenlediği mitingde konuşan ve Mehmet Ağar'a "Eli kanlı faşist" dediği için hapse mahkum edilerek öğretmenlikten atılan İlknur Birol'un sözlerini ifade özgürlüğü içinde yorumladı. Birol 9.500 Avro tazminat aldı²³³.

* AİHM Yargıcı Rıza Türmen 12 ve 13 Nisan 2005 tarihli Radikal'de AİHM yargılamalarına ilişkin özetle şöyle şunları yazdı: Vakıalar kanıtlanabilir. Değer yargıları kanıtlanamaz, bunların kanıtlanması istenemez. Bunlar belli bir ölçüde abartma hatta tahrik içerebilir. Politikacılara daha fazla yüklenmek mümkündür. En fazla hükümete yüklenmek mümkündür, en az da özel kişiye. Haberde kamu çıkarının olup olmadığı çok önemlidir.

229 <<http://www.bianet.org/2006/06/28/75253.htm>>(28 Şubat 2006).

230 Birgün, 4 Ocak 2005.

231 Hürriyet, 9 Şubat 2005.

232 Radikal, 15 Şubat 2005.

233 Milliyet, 3 Mart 2005.

AİHM, ABD Yüksek Mahkemesinin “açık ve mevcut tehlike” kavramını hiçbir zaman kullanmamıştır. Küçük bir topluluğa okunan mesajın ulusal güvenlik, kamu düzeni, toprak bütünlüğü üzerindeki olası etkisi çok sınırlı kalacaktır. Şiddete teşvik ve tahrik varsa, AİHM o zaman davayı reddeder.

* AİHM: Öcalan adil yargılanmadı. Mahkeme, bu karara, gözaltı süresinin uzunluğu ve kötü muamele nedeniyle vardı. Gerekçeli kararda, bu tür davalarda yeniden yargılamanın benimsendiği belirtildi. Bunun bir “usulden bozma” olduğu bildiriliyor. Bununla birlikte, Mahkeme yeniden yargılama için ısrarcı bir tavır takınmadı. Yalnızca dosyanın yeniden açılmasının yeterli olacak. Yargıç Rıza Türmen; burada AİHM’nin ilk kez özel koşulların varlığına dikkat çektiğini, Öcalan’ın mutlaka yargılanmasının gerekli olmadığını, davanın bundan sonra bir siyasal çerçeveye oturduğunu, karar konusunda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin çoğunlukla olumlu görüş bildirmesi gerektiğini belirtti²³⁴.

* *Medya Güneşi* adlı dergiye 1995’te verdiği röportaj nedeniyle 16 aya mahkum edilen Avukat Eren Keskin, AİHM’de açtığı davayı kazandı. Alacağı toplam tazminat: 10.500 Avro²³⁵.

* AİHM, komutanı yarbay tarafından hapisle cezalandırılan askere Türkiye’nin tazminat ödemesine hükmetti. Karar, askerî disiplin sisteminin esasını oluşturan “oda hapsi” uygulamasını temelden değiştirebilecek bir husus olarak yorumlandı²³⁶.

* Daha önce de belirtildiği gibi, AİHM Murat Ülke’nin vicdani ret davasında Türkiye’yi tazminata mahkum etti. (bkz. *En Zor İş...* başlığı).

234 *Radikal*, 13 Mayıs 2005.

235 Murat Çelikkan, *Radikal*, 27 Kasım 2005.

236 *Milliyet*, 25 Aralık 2005; *Radikal*, 8 Şubat 2006.

SONUÇ

2005 yılı Türkiyesi hakkında, insan hakları açısından özetle şunlar söylenebilir:

1) Yılın başlarında, AB Uyum Reformlarının henüz sürdüğü 2003 ve 2004 yıllarından kalma bir iyimserlik mevcuttu. Türk Ceza Kanunu (TCK) da sonunda yenilenecek, çağdaş yaklaşım sayesinde “Devlet Odaklı Türkiye”den “İnsan Odaklı Türkiye”ye geçilecekti.

Kısa sürede, bu umudun, yıl boyunca iç ve dış gelişmeler sonucu roket gibi yükselen Sevr Paranoyası (“Demokratikleşme Parçalanma Getirecek”) ortamını hesaba katmadığı ortaya çıktı. Özellikle TCK 216, 301 ve 288. maddelerden açılan ifade özgürlüğü davaları umut sahiplerini şaşkına çevirdi.

Bu ortamda, bir “Basübadelmevt” (diriliş) meydana geldiği görüldü. Eski TCK’da ifade özgürlüğünü engelleyen kimi maddelerin ruhunun, artık yeni TCK’daki kimi maddelerde yaşadığı ortaya çıktı:

Bir zamanlar İslamcı düşünceyi engellemekte kullanıldıktan sonra kaldırılmış md. 163, bir zamanlar solculuğu cezalandırmak için kullanıldıktan sonra kaldırılmış md. 142, bir zamanlar 142’nin yerine kullanıldıktan sonra kaldırılmış Terörle Mücadele Kanunu md. 8, tüm ifade özgürlüklerini engellemek için kullanıldıktan sonra AB Uyum Paketleriyle törpülenen md. 159 ve 312, bütün bu maddeler artık yeni TCK’nın 216. ve 301. maddelerinde zombileşmişti. Bunlara ek olarak, eski TCK’da bulunmayan bir md. 288, “Adaleti etkilemeyi önleme” adı altında eleştiriyi önleme işlevini üstlenmişti.

Komünizmin bitmesinden ve PKK’nın askerî olarak yenilmesinden sonra “öteki” darlığına düşen bir düzen anlayışı, kendini “hukuka karşı kanun”la savunuyordu.

2005 sonunda yaşanan kötümserlik ve tepki de, büyük ölçüde, bu maddelerin artık geri gelmemek üzere gittikleri umudunun doğurduğu hayalle-

rin kırılmasından kaynaklandı. Bu hayal kırıklığı, bu davaların açılması- na sebep olan “Sayın Muhbir Vatandaş”ların taleplerinin yargı organları tarafından genellikle olumlu karşılanması sonucu bir tür panik havasına da dönüştü.

2) Aslına bakılırsa, md. 301 ve 305’in insan aklına durgunluk veren acayıp- likteki gerekçeleri bir kenara bırakıldığında; 216, 288, 301 gibi maddelerin bizatihi metinlerinde çok büyük bir acayıp-lik yoktu. İfade özgürlüğünün yerleşmiş olduğu ülkelerde uygulansa, bunların demokrasiyi engelleme- yeceği söylenebilirdi. Ama, zihniyetlerin yasalar kadar kolay değişmediği ortadaydı ve “İyi Yargıç Varsa, Kötü Yasa Yoktur” kuralının Türkiye için henüz erken bir kural olduğu da anlaşılıyordu.

3) Diğer yandan, 2005 sonunda yaşanan ve Orhan Pamuk davasıyla simge- leşen panik havası, ters yönde bir gidişi görmemizi de engelledi: Mahku- miyetler kadar çok olmasa da, 301 davalarından bazıları beraatla sonuçlan- maya başlamıştı. O kadar ki, bu konuda oluşan zıt yargı yorumları nede- niyle ülkede neredeyse bir “çokhukukluluk” oluşmuştu. Ayrıca, daha önce de belirttiğim gibi, H. Dink’in 6 aya çarptırıldığı davanın temyizinde Yar- gıtay Başsavcılığı kararın hem esasın (“suç yoktur”) hem de usulden (“müdahil kabul edilemez”) bozulmasını istemişti.

Belki daha da önemlisi, “memleketi parçalanmaktan korumak” için bu 301’lere sarılmanın astarının yüzünden pahalı olduğu ortaya çıkmıştı. Çünkü bunlar artık “Adalet Bakanlığından izin alma” gerekçesiyle birer birer düşürülüyordu.

“Her şey, kendi zıddının tohumunu kendi karnında taşır” diyen diyalek- tik, hükmünü 2006 başında icra etmeye başlamıştı.